

Jussi Onnismaa

Epävarmuuden paluu.
Ohjauksen ja
ohjausasiantuntijuuden
muutos

**JOENSUUN YLIOPISTON
KASVATUSTIETEELLISIÄ
JULKAISUJA**

**UNIVERSITY OF JOENSUU
PUBLICATIONS IN
EDUCATION**

N:o 91

Jussi Onnismaa

**EPÄVARMUUDEN PALUU.
Ohjauksen ja ohjausasiantuntijuuden muutos**

Esitetään Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi Joensuun yliopiston Educa-rakennuksen salissa P1, Tulliportinkatu 1, perjantaina 19.9.2003, klo 12.

Vastaväittäjät: professori Anna Raija Nummenmaan (TaY)
dosentti, tutkijaprofessori Tom Arnkilin (STAKES)

Kustos: professori Marjatta Vanhalakka-Ruohon (JoY).

Julkaisija Joensuun yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta
Publisher University of Joensuu
Faculty of Education

Julkaisutoimikunta

Editorial Staff Chair Professor, PhD Marja-Liisa Julkunen
Editor Senior Assistant Päivi Harinen
Members Professor Eija Kärnä-Lin
Senior Assistant Pertti Väisänen
Secretary MA Arja Sallinen

Vaihdot Joensuun yliopiston kirjasto / Vaihdot
PL 107, 80101 JOENSUU
puh. (013) 251 2677, fax (013) 251 2691
email: vaihdot@joensuu.fi

Exchanges Joensuu University Library / Exchanges
P.o. Box 107, FIN-80101 Joensuu, FINLAND
tel. +358-13-251 2677, fax +358-13-251 2691
email: vaihdot@joensuu.fi

Myynti Joensuun yliopiston kirjasto / Julkaisujen myynti
PL 107, 80101 JOENSUU
puh. (013) 251 2652, fax (013) 251 2691
email: joepub@joensuu.fi

Sales Joensuu University Library / Sales of publications
P.o. Box 107, FIN-80101 Joensuu, FINLAND
tel. +358-13-251 2652, fax +358-13-251 2691
email: joepub@joensuu.fi

ISSN 0781-0334
ISBN 952-458-304-6

Joensuun yliopistopaino
Joensuu 2003

TIIVISTELMÄ

Epävarmuuden paluu. Ohjauksen ja ohjausasiantuntijuuden muutos

Avainsanat: Ohjaus, opinto-ohjaus, ohjausasiantuntijuus, ohjauksen etiikka

Tutkimus koostuu viidestä artikkelista ja yhteenvedosta. Tutkimuksen tavoitteena on jäsentää, miten ohjausta sekä ura- ja elämänsuunnittelun kysymyksiä voidaan tarkastella yhteiskunnallisen ja *aikalaisdiagnostisen* keskustelun alueena. Tutkimuksessa jäsennetään, miten Giddensin luonnehdinta ensimmäisestä (modernin ajan paremmin tiedävästä) ja toisesta (myöhäisen modernin epävarmasta) asiantuntijuudesta soveltuu ohjausalalle. Kartoitetaan lisäksi ohjausalan asiantuntijatiedon luonnetta tietämyksenä, tiedettävissä olevana ja tietotaitona. Kysytään, mistä syntyy ohjausasiantuntijuuden ns. sosiaalinen tilaus myöhäisen modernin oloissa sekä millaisia historiallisia, yhteiskunnallisia ja yhteiskuntatieteellisiä kehityskulkuja voidaan liittää ohjausasiantuntijuuden muutokseen.

Aikalaisdiagnostiseen keskusteluun usein liitetty *kontingenssin* käsite viittaa ei-väistämättömään ja toisaalta ei-mahdottomaan. Pelkän satunnaisuuden sijasta kontingenssin pohdinta voi luoda karttaa siihen, miten lupaavuutta voidaan löytää ei-mahdottoman ja ei-väistämättömän alueelta. Kontingenssi voidaan ymmärtää haasteeksi jäljitellä toiminnallisia konteksteja ja orientaation mahdollisuuksia. Kontingenssi ja refleksiivisyys uran rakentamisessa näyttäisivät edellyttävän ohjaajilta asiakkaidensa toimijuuden ja kriittisyyden tukemista, jolloin olisi pyrittävä tukemaan paitsi yksilöitä myös sellaisia sosiaalisia verkostoja, joissa identiteettiä koskevat neuvottelut vahvistavat yksilöä. Ohjausta voi kuvata *identiteettineuvotteluksi*, jonka tavoitteena on uuden luottamuksen rakentaminen.

Kuten toimijuus, myös *uran* käsite kurottuu samanaikaisesti yksilölliseen ja sosiaaliseen. Uraa voidaan pitää yksilön elämäkerran (mikrotason tarkastelu) ja yhteiskunnallisten rakenteiden (makrotason tarkastelu) leikkauspisteenä. Lisäksi perinteisellä, edistävällä urakäsityksellä on ollut työntekijöitä kannustava ja organisaatioon sitouttava merkitys (mesotason tarkastelu). Tässä tutkimuksessa toimintaa ja

oppimista pyritään tarkastelemaan suhteissa ja vuorovaikutuksessa, jolloin painottuu toisaalta työn ja opiskelun *sijainti* yksilön hyvinvoinnissa ja kehityksessä sekä toisaalta työ kontribuutiona muille. Päinvastoin kuin perinteisissä hierarkkisissa ja uusissa uusliberalistisissa urakäsityksissä työtä ja opiskelua tarkastellaan ihmisten elämän kokonaisuudessa.

Kun painotetaan vuorovaikutusta, suhteita ja prosesseja asioiden muuttumattomien olemusten sijasta, keskustelussa tarvitaan myös uudenlaista kieltä ja käsitteitä. Keskustelu elämän eri siirtymävaiheista ja niissä tarvittavasta ura- ja elämänsuunnittelun tuesta painottaa suhteita ja prosesseja selkeämmin kuin puhe kertakaikkisesta ammatinvalinnasta tai ammatinvalinnanohjauksesta. Ohjauksen määrittämisessä tarkkojen faktojen ihanteesta on siirrytty henkilökohtaisiin merkityksien ja mahdollisuuksien etsintään. Kun asiantuntijalta odotettiin ennen vankkaa todellisuuden tajua, nyt näyttää painottuvan mahdollisuuden taju.

Giddensin mukaan asiantuntijatiedon odotetaan johtavan kasvaan varmuuteen siitä, miten asiat maailmassa ovat, mutta varmuuden edellytyksenä on juuri epäily. Tutkimuksessa ohjausasiantuntijuutta luonnehditaan *raja-asiantuntijuudeksi*, rajojen tunnistamisen, näkyväksi tekemisen ja yhteisen uudelleen määrittelyn asiantuntijuudeksi. Kun tieteestä ja asiantuntijatyöstä katoaa yksi oikea selitysmalli, tilaa tulee moniäänisyydelle ja ihmisten omille kertomuksille. Ohjauksessa tämä on merkinnyt näkökulmanvaihdokseen pyrkivien ja asiakkaan asiantuntijuutta korostavien menetelmien suosiota.

Valittu tutkimuksen lähtökohta, ohjauksen sekä ura- ja elämänsuunnittelun tarkastelu aikalaisdiagnostisen keskustelun taustaa vasten, näyttää tuovan uusia näkökulmia ohjaustutkimukseen ja muuhun ohjauskeskusteluun. Tutkimus ja tutkimuksen kohde eli ohjauksen tutkimus ja ohjaus nähdään saman kulttuurin osiksi. Ohjaustutkimus voi olla puheenvuoro, jonka tarkoituksena on paitsi tuoda näkökulmia keskusteluun myös pyrkiä vaikuttamaan tutkimuskohteeseen.

SUMMARY

The Return of Uncertainty: Changes in Guidance and Counselling Professionalism

Key words: Counselling, guidance, counselling expertise, counsellors' professional ethics

This research deals with five articles and a summary. The goal is to analyse how questions dealing with guidance and counselling, and career and life planning can be looked at in the areas of society and *Zeitdiagnose*. This research will look at how Giddens' characterisation of the first expertise (modern and better knowledge) and the second expertise (uncertainty of late modernity) can be used in the field of guidance and counselling. Furthermore, the research charts out what might be the nature of professionalism in guidance and counselling knowledge, what can be known, and professional know-how. The summary and research of the five articles ask where the social demand of guidance and counselling professionalism stems from in late modern times. Also, they deal with the question of what kind of historical, societal and social scientific processes can be included in the changes in counselling professionalism.

Discussions of *Zeitdiagnose* have often been connected to *contingency* concepts that suggest non-unavoidability and un-impossibility. Instead of mere random deliberation, contingency can create a map for how providentiality can be found in the areas of non-unavoidability and un-impossibility. Contingency can be understood as a challenge to reach contexts of activity and possibilities of orientation. Contingency and reflexivity in constructing one's career seem to require that the counsellor be supportive of the client's agency and criticism. It must be attempted to support not only the individual but the social networks that concern negotiation of identity should give reinforcement to the individual. Guidance and counselling can be described as *identity negotiation* where the goal is to create a new trust.

As with agency, *career* concepts reach out simultaneously on an individual and social level. Career can be seen as a crossroad of the individual's biography (micro-level inspection) and the structures of society (macro-level inspection). Additionally, the traditional idea of

career progress has encouraged the employees and tied them tightly to the organisation (meso-level inspection). In this research the purpose is to examine activity and learning in relationships and interaction, whereby the *location* of work and study are emphasised as a part of the individual's well-being and development. The work is seen as a contribution to the others. As an opposite of the traditional hierarchy and, on the other hand, new neo-liberal concepts, the third way of considering the career give us the option to see work and study holistically as parts of people's lives.

When interaction, relationships and processes are emphasised instead of the essence of unchangeability, the discussion also requires a new language and concepts. Discussion of life transitions, and how to give people support during their life/work transitions, relationships and processes are stressed clearer than in the discourses of once-and-for-all vocational 'choice' and vocational guidance. In the definitions of counselling, the ideal of exact fact is shifting to personal significance and the presentation of possibilities. When once professionals were expected to possess a solid sense of reality, they now emphasise the sense of possibility.

According to Giddens, professional knowledge is expected to maintain a growing certainty of how things in the world stand, but presumption of certainty is in itself uncertain. Professionalism in counselling and guidance can be depicted as *boundary expertise*, identifying and redefining work related boundaries. After the disappearance of one single correct explanation model from science and professional work, there has become room for many voices and people's own narratives. In the field of counselling, this has meant a growing interest in using methods that provide shift in perspective and underline the client's own expertise.

It would appear that through the analysis of Zeitdiagnose, it is possible to produce new counselling and career/life planning perspectives and discussions. The research itself, and, on the other hand, the object of the research are both seen as parts of the same culture. Counselling research can be a forum that brings forth perspectives for discussion and begins to influence research interest.

SAATTEEKSI

Tämän tutkimuksen tausta on 1990-luvun alkupuolella. Olin siihen mennessä toiminut kymmenen vuotta aikuisten ohjaavassa koulutuksessa, ensin Helsingin keskusvankilassa vapautteen valmentavien kurssien vastuuhenkilönä, ja sitten yhteistyössä Helsingin sosiaaliviraston kanssa sosiaalitoimen pitkäaikaisasiakkaille tarkoitetuilla kursseilla. Osanottajat olivat olleet kauan, ehkä vuosikymmeniä pois työelämästä ja miettivät koulutuksen aikana, mitä elämällään tekisivät.

Samaan aikaan ohjaavaa koulutusta järjestävät aikuiskoulutusorganisaatiot elivät voimakasta muutosvaihetta ajan hengen mukaisen uusliberalistisen koulutuksen kilpailuttamisen ja ostopalvelujärjestelmän tultua voimaan. Jatkuvuutensa turvatakseen aikuiskoulutusorganisaatiot panostivat voimakkaasti markkinointiin, koulutuksen tuotteistamiseen ja nykyaikaiseen imagoon, johon vangit, pitkäaikaistyöttömät tai maahanmuuttajat eivät aina ongelmitta sopineet. Ohjaus oli yleisestikin marginaalisessa asemassa 1990-luvun alun laman, luonnonvoimana esitetyn markkinaideologian ja tulosvastuun ilmapiirissä. Opinto-ohjaajat ja kuraattorit oli poistettu aikuisoppilaitoksista ja opiskelijat määriteltiin itseohjautuviksi. Monimutkaisessa elämäntilanteessa olevien aikuisten ohjausta sai tehdä ikään kuin salaa aikuiskoulutusorganisaatioiden johdon lingotessa maailmalle toinen toistaan suurellisempia visioita. Saman organisaation sisällä elettiin siten hyvin erilaisissa todellisuuksissa, eikä organisaation arvokeskusteluilla helposti voitu nähdä yhteyttä päivittäiseen työhön.

Päivittäisessä työssä tuntuva ristiriita herätti ohjaavan koulutuksen työyhteisössä monipuolisen keskustelun. Lupaavuutta ja toivoa lähdettiin hakemaan perustehtävän, so. ohjauksen lähtökohtien ja merkityksen jäsentämisestä. Vuosien varrella käyty dialogi auttoi ohjauksen menetelmien kehittämisessä ja näyttäytyi osanottajille bahtinilaisittain ”yhteisyytenä ja inspiraation lähteenä” sekä ”kaiken destruktiivisuuden ja uteliaisuutta latistavan vastakohtana” (Riikonen 1999, 141). Keskustelut nostivat esiin ohjausammattilaisten *vastamuistin* tulosvastuun korostamaa näennäistä tehokkuutta, tuotteistamista ja kilpailua sekä *kalkyloivan asiantuntijuuden* ihannetta vastaan. Ohjaavan koulutuksen työyhteisö on ollut vuosina 1983–1997 varsinainen ”tiedeyhteisöni”, jota ilman käsillä oleva tutkimus ei olisi saanut alkuaan.

Työvoimapoliittista aikuiskoulutusta ja siten myös ohjaavaa koulutusta kilpailutettaessa sanottiin hinta-laatu-suhteen olevan kriteerinä, mutta laatua ei kiristyvien budjettien oloissa useinkaan asetettu etusijalle. Oppilaitoksissa panostettiin laatuhankeisiin, mutta silloinen laatujärjestelmä pohjautui teollisen tuotannon logiikkaan eikä koulutuksen, saati ohjauksen ominaispiirteitä mitenkään voitu ottaa huomioon. Lisensiaattityössäni (1997), jonka tuloksia ja päätelmiä kaksi tähän tutkimukseen kuuluvista artikkeleista sivuaa,¹ lähdin selvittämään, voitaisiinko ohjaavan koulutuksen toivottavaa laatua ja vaikuttavuutta jäsentää moniäänisesti ja ottaen huomioon arvioinnin kohteen piirteitä.

Utuna herätteenä tutkimustyölleni on ollut kansainvälinen prosessi, *Career development and public policy* -symposiumit, joita on järjestetty Kanadassa 1999 ja 2001, lisäksi järjestettiin 2002 seurantakokous Uudessa Seelannissa. Symposiumien keskustelu on ollut dialogista sanan parhaassa merkityksessä. Ohjauksen profiilia on eri maissa voitu nostaa marginaalista päätöksentekijöiden asialistalle, kun Career development -symposiumeissa samaan keskusteluun on kutsuttu eri maiden ohjausammattilaiset, ohjauksen tutkijat ja päätöksentekijät sekä OECD, EU-komissio, ILO ja Maailmanpankki. Lynne Bezanson, Saarena Hopkins ja Susan Kowal Canadian Career Development Foundationista, Bryan Hiebert Calgaryn yliopistosta sekä Phil Jarvis National Life/Work Centrestä ovat monen muun ohessa tehneet suuren työn keskustelun käynnistäjinä. Kiitos heille myös mahdollisuudesta päästä tutustumaan monipuolisesti kanadalaiseen ohjausjärjestelmään. Ohjauksessa tuntuu monesti pätevän muunnelma tutusta sanonnasta: *ex occidente lux!*

Arvokkaita kommentteja tutkimukseeni ovat esittäneet työni ohjaajat Marjatta Vanhalakka-Ruoho ja Pentti Sinisalo Joensuun yliopistosta sekä esitarkastajat Anna Rajja Nummenmaa Tampereen yliopistosta ja Tom Arnkil Stakesista. Tutkimuksen puutteista vastaan itse.

¹ Artikkelit "Career Guidance Training: Dealing with Uncertainty" (viitattaessa epävarmuusartikkeli) sekä "Aikuisten ohjaus auttamiskäytäntönä: näkökulmia ohjauksellisten työtapojen erityispiirteisiin" (viitattaessa aikuisohjausartikkeli). Viittauskäytäntö sisällysluettelon jälkeen sekä luvussa 2 artikkelien julkaisutietojen yhteydessä.

Kiitokset inspiroivista dialogeista ja tuesta vuosien varrella: Norm Amundson, William Borgen, Mildred Cahill, Mari-Ann Germo, Raoul van Esbroeck, Pentti Hakkarainen, Risto Hakkarainen, Arto Harju, Sari Heinonen, Kari Jusi, Pauli Kallio, Jukka Katajisto, Niilo Koskinen, Asta Kurhila, Kirsti Kuusela, Seppo Lahikainen, Tapani Leino, Tuija Lindqvist, Jyri Manninen, Eeva-Liisa Nurmi, Lester Oakes, Tapani Ojasti, Annemarie Oomen, Heikki Pasanen, R. Vance Peavy, Anne Pelkonen, Matti Peltonen, Jim Sampson, Timo Spangar, Michel Turcotte, Sanna Vehviläinen, Raimo Vuorinen ja Tony Watts. Tutkimustyötä auttaneet monet keskustelut ovat olleet viime vuosina mahdollisia Joensuun yliopiston opinto-ohjaajiksi opiskelevien kanssa. Kiitos myös Taina Ruottiselle kieliasun huolellisesta tarkistuksesta ja Darrell Germolle käänösavusta.

Äidiltäni Pirkko-Liisalta ja edesmenneeltä isältäni Arvolta perin suuntautumisen auttamistyöhön. Jälleen tulee toteen näytetyksi tilastollinen fakta siitä, että ammatillinen suuntautuminen seuraa usein vanhempien jalanjäljissä.

Puolisoni Eeva-Leena jakaa kanssani paitsi inspiroivan tieteellisen keskustelun, myös muun hyvän elämän, jota ilman meidän kummankaan tutkimustyö ei olisi mahdollista.

Helsingin Hermannissa 25.7.2003

Eeva-Leenalle

SISÄLLYS

I YHTEENVETO	1
1. JOHDANTO: KAHDENLAISTA	
ASIAANTUNTIJUUTTA	1
1.1. Mitä ohjaus ei ole? Määrittelyä ja rajankäyntiä via negationis	7
1.2. Alustava tutkimustehtävän hahmottelu	10
2. TUTKIMUKSEN ARTIKKELIT JA	
TUTKIMUKSEN TEHTÄVÄT	15
2.1 Career guidance training: Dealing with uncertainty.	15
2.2 Ethics and professionalism in counselling	16
2.3 Aikuisten ohjaus auttamiskäytäntönä: näkökulmia ohjauksellisten työtapojen erityispiirteisiin	17
2.4 Personal study program as a tool for career planning and personalization of adult learning	18
2.5 Mikro- ja makrotarinat ohjauksen merkityksestä: kohti ohjauksen arviointikulttuuria	20
2.6 Tutkimuksen tehtävät	21
3. TUTKIMUKSEN METODOLOGISET	
LÄHTÖKOHDAT	22
3.1 Kielellinen käänne ohjausalalla	25
3.2 Konsensus vai tiedon legitimointi?	30
3.3 Realismi, relativismi ja relationismi	31
3.4 Ura- ja elämänsuunnittelu kontekstissaan	34
3.5 ”Olemuksista” suhteisiin	45
4. MIKÄ UUDESSA URASSA ON UUTTA?	50
4.1 Uuden uran taustaa: verkostotalouden myytit	51
4.2 Uuden uran taustaa: riskiyhteiskunta	54
4.3 Vanha ja uusi uraideologia	59
4.3.1 <i>Career development ja career management</i> <i>uuden uran määrittämisinä</i>	62

4.3.2	<i>Uran hallinnasta toimijuuteen</i>	65
4.3.3	<i>Uusi ura ja yhteiskuntatutkimuksen mikro–makro-dualismi</i>	67
5.	ENSIMMÄINEN JA TOINEN OHJAUSASiantuntijuus	75
5.1	Ihmistä koskevan tiedon arkeologia ja normalisoiva katse	77
5.2	Ohjauksen tarkastelua ulkoa ja sisältä päin	81
5.3	Asiantuntijat kurinpidon kohteina	84
5.4	Ohjaus asiantuntijatietona	87
5.5	Ohjausasiantuntijuus ja luottamus	90
5.6	Yksilöllistyminen ja luottamus	98
5.7	Ohjausasiantuntijuuden sisällön määrityksiä	103
6.	DISKUSSIO: DIALOGISUUS JA MAHDOLLISUUS- DEN TAJU TOISEN ASiantuntijuuden PIIRTEENÄ	107
	Lähteet	116
	Liitteet	140

II ARTIKKELIT 153**CAREER GUIDANCE TRAINING: DEALING WITH
UNCERTAINTY 155**

1. Why counselling? Aspects of institutionalisation
and ‘de-institutionalisation’ 158
- 1.1 Reflexivity and the return of uncertainty 159
- 1.2 Changes in production and occupations 160
- 1.3 Networking welfare services 162
- 1.4 The new legitimisation for adult education 163
- 1.5 The new ‘self-techniques’, the task of doing
one’s ‘identity work’ alone 164
- 1.6 Counselling work as the ‘second expertise’ 165
2. Evaluating Career guidance training 166
- 2.1 Statistical ‘facts’ as circular knowledge-power 167
- 2.2 In the search of lost concepts 169
3. Conclusion: Bridging the gap between research
at the micro and macro levels 172
- References 174

**ETHICS AND PROFESSIONALISM IN
COUNSELLING. 177**

1. Ambivalence and narratives 178
2. Individualisation 179
3. Codes for professional ethics 180
4. Counselling field ethics as relationships
and boundaries 183
- 4.1 The Client-Counsellor Relationship 184
- 4.2 Counsellor’s Relationship with Organisation 186
- 4.3 Counsellor’s Relationship to Professional Identity 188
5. Conclusion: “Centrifugal” professional ethics? 189
- References 190

AIKUISTEN OHJAUS AUTTAMISKÄYTÄNTÖNÄ: NÄKÖKULMIA OHJAUKSELLISTEN TYÖTAPOJEN ERITYISPIIRTEISIIN 193

Johdanto: Aikuisten ohjaus elinikäistä oppimista tukemassa	194
1. Ohjauksellisten menetelmien erityisluonne	196
2. Ohjaus ja neuvonta auttamistöiden kartalla	199
3. Counseling-liike	202
4. Ohjaus- ja neuvontatyön kaksi muotoa	204
4.1 Ammatinvalinnasta urasuunnitteluun	204
4.2 Ohjaava koulutus: liikkumista rajapinnoilla ja toimimista toisin	208
5. Ohjaukselliset lähestymistavat	217
eri ongelmatilanteissa	217
A) Stigma asiakkaan perimmäisenä olemuksena	218
B) Aikaprospektiivin pirstoutuminen ja läsnäolon puute	227
Ekskurssi: pirstoutuneen ajan historiaa	228
C) Autenttista kanssakäymistä vai ”diskurssien loputon verkko”?	231
D) Salaaminen ja vaiennettuna eläminen	234
E) Itsesyytely ja asiakkaan tekojen oikeuttaminen	235
F) Vastuun pakeneminen, muiden ja kohtalon syytely myyttisenä tarinana	237
G) Rahattomuus, asunnottomuus ja työttömyys ohjaavan koulutuksen fokuksena	239
6. Ohjausasiantuntijuuden muutos	241
7. Yksilöityminen ja ohjaus	245
8. Ohjaustutkimus hiljaisuuden kuunteluna ja läheltä katsomisena	247
Lähteet	249

PERSONAL STUDY PROGRAM AS A TOOL FOR CAREER PLANNING AND PERSONALIZATION OF ADULT LEARNING	261
1. Psp and the competence-based qualifications	262
2. The ‘new career’	264
3. The self as a project	264
4. Personal study programs in action	266
5. Conclusion: individualizing or personalizing adult learning?	269
References	273

MIKRO- JA MAKROTARINAT OHJAUKSEN MERKITYKSESTÄ: KOHTI OHJAUKSEN ARVIOINTIKULTTUURIA	277
1. Mikro–makro-linkit	278
2. Oppiminen aikuisuuden rakentajana	280
3. Ohjauksen mikro- ja makrotason vaikuttavuus	281
4. Kustannus–hyöty-analyysi ja poliittinen päätöksenteko	285
5. Kuka määrittelee arvioinnin kriteerit?	287
6. ”Olemuksista” suhteisiin	289
Lähteet	291

Julkaisutiedot

Väitöskirjan artikkelit ovat ilmestyneet seuraavissa julkaisuissa:

- 1. Career Guidance Training: Dealing with Uncertainty.** 1998. *International Journal for the Advancement of Counselling* 20(3): 175–190.
Julkaistu uudelleen, uuden referee-menettelyn jälkeen Kluwer Academic Publishers’in luvalla kirjassa Kontiainen, S. & Nurmi, K. (2001, toim.). *Effectiveness of Adult Education. Historical and Evaluative Studies in Finland*. Helsinki: Helsinki University Press.
Viitattaessa: epävarmuusartikkeli.
- 2. Ethics and Professionalism in Counselling.** 2003. *Canadian Journal of Career Development / Revue canadienne de développement de carrière* 2(2).
Viitattaessa: etiikka-artikkeli.
- 3. Aikuisten ohjaus auttamiskäytäntönä: näkökulmia ohjauksellisten työtapojen erityispiirteisiin.** 1998. Opetushallitus, työelämän tutkimus 2/98. Helsinki.
Viitattaessa: aikuisohjausartikkeli.
- 4. Personal Study Program as a Tool for Career Planning and Personalization of Adult Learning.** 2003. *Journal of Employment Counseling*, 40(1): 33–42.
Viitattaessa: hops-artikkeli
- 5. Mikro- ja makrotarinat ohjauksen merkityksestä: kohti ohjauksen arviointikulttuuria.** 2002. *Kasvatus* 33(3): 226–236.
Viitattaessa: vaikuttavuusartikkeli.

I YHTEENVETO

Hyvää kommunikaatiota on se, mikä tekee ihmisille hyvää. Robyn Penman (1992)

1. JOHDANTO: KAHDENLAISTA ASIANTUNTIJUUTTA

Sokrates sanoi päänsärystä kärsivälle nuorelle Kharmideelle:

Olet ehkä kuullut, että jos hyvän lääkärin luokse menee joku siksi, että hänen silmänsä ovat kipeät, lääkäri sanoo, ettei hän voi ottaa parantaakseen pelkkiä silmiä vaan että hänen on samalla hoidettava koko päättä, jos mieli saada silmät kuntoon. Tai että on järjetöntä kuvitella, että päättä voi hoitaa yksinään välittämättä ruumiista.

Sokrateen aikana oli hänen mukaansa paljon tauteja, joita kreikkalaiset lääkärit eivät osanneet parantaa, mutta traakialaisten lääkärien kerrottiin pystyvän ”vaikka herättämään ihmisen kuolleista”. Edelliset eivät tunne kokonaisuutta, jota pitäisi hoitaa. Jollei kokonaisuus ole terve, ei sen osakaan voi olla, totesi Sokrates. Traakialaiset lääkärit sitä vastoin ottavat huomioon sielun, josta

saa alkunsa kaikki, niin hyvä kuin pahakin ruumiissa ja koko ihmisessä (—) Tuota kokonaisuutta siis on hoidettava ensiksi ja eniten, jos haluaa saada pään ja muut ruumiin osat terveiksi.

Sielun lääkkeiksi Sokrateen tapaama traakialainen lääkäri oli neuvonut tiettyjä loitsuja,

*ja näillä loitsuilla hän tarkoitti kauniita ja hyviä sanoja. Sel-
laiset sanat synnyttävät järkevyyttä ihmisen sieluun ja jos sitä
on siinä mukana on jo helppo tehdä terveeksi pää ja muu ruu-
mis. (Platon 1999, 152–153.)*

Platonin Kharmides-dialogissa rinnastuu kaksi parantamisen ja asiantuntijuuden tapaa, lohkoiva ja ihmisen elämän kokonaisuuden laajemmin huomioon ottava. Vance Peavyn mukaan parantajia tai auttajia on ollut kaikilla kansoilla ja kaikissa kulttuureissa. *Hyvillä sanoilla loitsiminen* on kuulunut yleisesti kansanparantamiseen ja harvemmin myös lääketieteelliseen käytäntöön. Suurimman osan 1900-lukua ohjausasiantuntijuuden esikuvana on ollut yleispätevä asiantuntijuus, diagnosointi ja luokittelu. Viime vuosikymmenten aikana kansanparannus – kulttuurisesti herkkä kommunikointi sekä paikallinen ja jaettu viisaus – näyttää saaneen ohjaustyössä uudelleen sijaa. Yleispätevien kehityskertomusten tilalle on tullut epävarmuus sekä ohjausasiantuntijan ja asiakkaan yhteinen neuvottelu merkityksistä. (Peavy 1996, 1997, 2001.)

Giddensin termin puitteistettu (embedded) ja paikallinen asiantuntijuus muuttui teollisen modernin myötä puitteistaan riisutuksi (disembedded), yleispäteväksi ja luokittelevaksi asiantuntijuudeksi. Tällä hetkellä näyttäisi siltä, että ihmisasiantuntijuutta olisi paikoin uudelleenpuitteistettu, ikään kuin paikallistettu (re-embedded; Giddens 1994, 1995.) Teesin mukaan toivottavana pidetyn asiantuntijatiedon kehä näyttäisi siten sulkeutuneen, mutta erojakin on: kansanparannus pohjautui traditioon ja jatkuvuuteen, mutta tällä hetkellä jatkuvuuden kokemus ei liene yleinen. Ohjausammattilainen ja ohjauksen asiakas joutuvat jakamaan saman epävarmuuden.

Tämän tutkimuksen aihepiiri on vuosien aikana kiteytyneet ohjausasiantuntijuuden muutoksiin sekä ohjauksen tai paremminkin eri ikäkausina ja eri siirtymävaiheissa tarvittavan *ura- ja elämänsuunnittelun tuen* yhteiskunnallisiin ehtoihin. Millaista tukea epävarmuuden keskellä elävät ihmiset tarvitsevat ura- ja elämänsuunnittelussaan? Mistä tulee ohjauksen ns. sosiaalinen tilaus? Millaisella asiantuntijuudella ohjaustyössä voidaan vastata epävarmuuden tuomiin haasteisiin? Kysymykset epävarmuudesta ja asiantuntijuudesta kiertyvät paljolti Anthony Giddensin (1994, 1995) ja Ulrich Beckin (1993, 1995) myöhäistä tai refleksiivistä modernia koskevien teesien ympärille. Tutkimuksen tausta-ajatuksena on ollut Jean-François Lyotardin (1987, 42, 47) esittämä

väite siitä, että keskustelussa ja määritysten kamppailussa jokaisen osapuolen on luotava oma kielensä. Ohjausta koskeva tieto legitimoidaan usein vallan tai myytävyyden perusteella, mutta tieto voidaan pyrkiä legitimoimaan myös tekijän ja asiakkaan näkökulmasta, ikään kuin alhaalta päin.

Artikkelimuotoinen tutkimus on väistämättä tavattoman pitkäksi venyvä projekti, mutta muotona mahdollinen palkkatyön ohessa tehtäväksi. Kirjoitustapa ei ehkä anna tilaisuutta parhaaseen mahdolliseen sujuvuuteen ja tarinan kehittelyyn, mutta sen sijaan artikkelimuoto sallisi tarkastella vuosien varrella syntyneitä artikkeleita ja oman ajattelun muutoksia ikään kuin aineistona. Tämän tasoiseen reflektiivisyyteen ei tutkimuksessa kuitenkaan ole yletty. Toinen ongelmallinen kysymys on tutkijan positio: samantyyppisten asioiden parissa askarointi vuoroin tutkijan ja toimijan roolissa ei edistä perinteistä tutkimuksen objektiivisuuden ihannetta. Yhteiskuntatutkimuksessa ei kuitenkaan voitane välttää sitä, että tutkimuksen teko ja tutkimuksen kohde limittyvät toisiinsa, ja pyrkimys täysin ulkopuoliseen tutkijan positioon on hankalaa, mahdollisesti myös keinotekoista. Tutkija ei lähesty aihettaan puhtaalta pöydältä, vaan varustettuna intuitiivisella tai jäsentyneellä esiyymmärryksellä (Pasanen 2003, 29), joka ohjaa tulintoja joko hyödyllisesti tai haitallisesti. Ymmärryksen pohjana on aina jo-ymmärretty. Tutkijan ja toimijan mahdollinen rooliristiriita on kuitenkin hyvä pyrkiä eri vaiheissa tunnistamaan.

Käsillä olevassa tutkimuksessa ohjausta pyritään tarkastelemaan moniammatillisina ja sektorirajat ylittävinä ammatillisina käytäntöinä. Eroja kiintoisampaa on se mikä yhdistää ohjaus- ja neuvontatyötä tekeviä riippumatta, esiintyykö ohjaus ammattinimikkeessä vai ei. Oma taustani on opiskelua tukevassa ohjauksessa, jolloin tämä näkökulma kuitenkin painottuu eniten.

Mistä puhutaan kun puhutaan ohjauksesta? British Association of Counsellingin määritelmä alleviivaa ohjauksen avointa ja prosessimaista luonnetta:

Ohjaus- ja neuvontatyössä toimitaan silloin, kun henkilö, jolla on säännöllisesti tai tilapäisesti ohjaajan rooli, antaa tai selkeästi sopii antavansa aikaa, huomiota ja kunnioitusta määräaikaaisesti asiakkaan roolissa olevalle henkilölle tai henkilölle. Ohjauksen tehtävänä on antaa asiakkaalle tilaisuus

tutkia, keksiä ja selkeyttää tapoja elää voimavaraisemmin ja hyvinvoivemmin. (BAC 1984.)²

Tietoisesti avoimeksi jätetty määritelmä tavoittaa olennaisia piirteitä ohjaus- ja neuvontatyöstä, mutta herättää samalla enemmän kysymyksiä kuin antaa vastauksia siihen, mitä ohjauksessa (tai sen tuloksena) itse asiassa tapahtuu tai oletetaan ja toivotaan tapahtuvan. Ohjauksen *ideaaliset kuvaukset* ovat syntyneet aikansa historiallisessa tilanteessa. Kertomus voidaankin aloittaa siitä, millaisia perusolettamuksia voidaan tulkita olevan muuttuneiden ohjauksen ja ohjausasiantuntijuuden kuvausten ja määritelmien taustalla. Taulukossa 1 on pyritty tiivistämään joitakin piirteitä ohjauksen, ohjauksen asiantuntijuuden ja asiantuntijatiedon määritelmistä aiemmin ja nyt.³

² Alun perin: "People become engaged in counselling when a person occupying regularly, or temporarily, the role of counsellor, offers or agrees explicitly to offer time, attention and respect to another person or persons temporarily in the role of client. The task of counselling is to give the client an opportunity to explore, discuss and clarify ways of living more resourcefully and towards greater well-being."

³ Taulukossa 1 dikotomiaksi pelkistettyjä "ennen" ja "nyt" -ajankohtia on hankala ajoittaa täsmällisesti, mutta edellinen tarkoittaa ohjauksen hahmoteluita 1960–70-luvuille asti, joissain tapauksissa 1980-luvullekin. "Nyt" puolestaan tarkoittaa 1980–1990-lukujen taitteessa alkanutta konstruktivistista ja narratiivista ohjauksen aaltoa, jota kuvataan myöhemmin käsillä olevassa yhteenvedossa ja aikuisohjausartikkelissa. Ideoita taulukkoon olen saanut lukuisten kollegiaalisten keskustelujen lisäksi seuraavista lähteistä: Patterson (1971), Bahtin (1991), Heller (1995), Peavy (1996, 1997), Savickas (1993, 2000a, 2000b), Richardson (2002), Shotter (1993), Spangar ym. (2000) ja Vähämöttönen (1998). Kuvausten taustalla ovat myös lisensiaattintyöni (1997) ja aikuisohjausartikkelin taustaksi tarkastelemani angloamerikkalaiset counselling-oppikirjat. Teokset ovat alan ammattilaisten käsikirjoja sekä koulutukseen ja jatkokoulutukseen tarkoitettuja perusteoksia, joissa useimmissa esitellään eri counselling-suuntauksia ja ohjauksen määritelmiä sekä rajanvetoa mm. terapiaan. Tarkastellut teokset olivat ikäjärjestyksessä: Edgerton (1926), Patterson (1971), Steffrle & Grant (1972), Hansen & al. (1977), Shertzer & Stone (1980), Patterson (1986), Gothard & Goodhew (1987), Woolfe & al. (1987), Ohlsen & al. (1988), George & Cristiani (1990), Dryden (1991), Bond (1994), Nelson-Jones (1995) ja Corey (1996). Systemaattisesti oppikirjoja ei kuitenkaan tutkimuksessa ollut mahdollisuutta vertailla.

Taulukko 1: Ohjauksen ideaalikuvausten ja ohjausasiantuntijuuden painotuksia teollisen ja myöhäisen modernin aikana

	Kuvaukset ennen: teollinen moderni	Kuvaukset nyt: myöhäinen moderni
Ohjaustyön kohde	Ammatinvallinnan tai opintojen ohjaus	Myös yleinen elämänsuunnittelun metodologia
Ohjaustilanteessa kehkeytyvä tieto	Ongelmien tarkka diagnoosi, kognitiivisuus, tosiasiat: "Knowing what/how"	Merkitysten löytäminen, jaettu asiantuntijuus "Knowing from"
Ohjaajan teoria	Suurten teorioiden taitava sovellus, "Outside in"	Tilannekohtainen teoria, "Inside out"
Ohjaajan asiantuntijatiedon toivottava piirre	Yleispätevä 'ensimmäinen asiantuntijuus' - todellisuuden taju	Epävarma ja paikallinen 'toinen asiantuntijuus' - mahdollisuuden taju
Millaiseksi ohjaaja kuvataan	Ohjattavaansa vanhempi, kypsempi, spesialisti jne.	Neuvottelukumppani, kanssakulkija, metodinen opastaja
Millaiseksi ohjattava kuvataan	Ongelmainen, ahdistunut, tietämätön, vajavainen	"Ihminen ei ole ongelma, ongelma on ongelma." (Peavy 1997.)
Millaiseksi ohjaussuhde kuvataan	Monologisuus: ohjaussuhde epäsymmetrinen	Dialogisuus, kulttuurisesti herkkä kommunikointi
Ohjaussuhteen etiikka	Etiikka ohjeiden noudattamisena, oikeanlaisena toimintana	Eettiset dilemmat, ambivalenssi, myös poliittinen ja sosiaalinen ulottuvuus
Ohjauksen forum	Oppilaitos tai työvoimatoimisto	Erilaiset foorumit

Peavyn (1997, 2000) mukaan ohjausta voi kuvata yleisen elämänsuunnittelun metodologiaksi. Toisin kuin yksilöön keskittyvä perinteinen psykologinen käytäntö, ohjauksen asiantuntijat keskittyvät Savickasin (2000a, 54) mukaan ihmisen ja ympäristön monimutkaisiin suhteisiin ja verkostoihin (nexus), eli ihmisten psykososiaaliseen integroitumiseen yhteiskuntaan. Ohjauksessa elämäkenttää tarkastellaan kokonaisuutena pelkän urasuunnittelun sijasta. Keskittyminen ohjauksessa olevan yksilön henkilökohtaisiin merkityksiin ja elämänroolien rakentumiseen on korostanut arvojen merkitystä elämänsuunnittelussa. Yksinomaan työhön liittyvien arvojen sijasta ohjausammattilaiset keskustelevat enenevässä määrin asiakkaidensa kanssa siitä, mitä arvoja he voivat toteuttaa eri elämänrooleissa. Esimerkiksi saavutuksen ja suorituksen tarvetta voi tyydyttää palkkatyössä, altruismia yhteisöllisessä vapaaehtoistyössä ja luovuutta harrastuksissa.

Aiemmin vallinnut ihanne ongelmien tarkasta diagnoosista on lääketieteen perinteen mukainen. Tarkkojen faktojen ihanne on määritelmässä paljolti vaihtunut henkilökohtaisten merkitysten ja mahdolli-

suuksien etsintään. Shotterin (1993, 33–47) mukaan vuorovaikutuksessa rakentuu ainutkertaisesta sosiaalisesta tilanteesta nousevaa tietoa (knowing from within) erotuksena yleispätevästä teoreettisesta (knowing what) tai käytännöllisestä tiedosta (knowing how). Teollisen modernin kaikkietävyuden sävyinen *ensimmäinen asiantuntijuus* näyttää ohjauksen alalla olevan vaihtumassa myöhäisen modernin epävarmaan *toiseen asiantuntijuuteen*. Näitä Giddensin termejä käsitellään jäljempänä.

Aiemmin asiantuntijalle riitti vankka todellisuuden taju, mutta nyt tarvitaan ennen kaikkea *mahdollisuuden taju*. (Eräsaari 2000, 83–84, 2001, 1997; Kosonen 2000, 354.) Mahdollisuuksien tunnistaminen ohjausvuorovaikutuksessa lisää suunnistautumismahdollisuuksia ja tukee toisin tekemisen tapoja. Ohjausammattilaisen, ohjattavan ja ohjaussuhteen kuvaukset näyttävät muuttuneen neuvottelevaan ja dialogisuutta painottavaan suuntaan. Ohjauksessa oleva on oman elämänsä paras asiantuntija. Asiantuntijuutta pidetään ilmeisesti nyt aiempaa symmetrisempänä, ja sen ajatellaan kehkeytyvän vuorovaikutuksessa. Teorian merkitys ohjaajan toiminnassa on Vähämöttösen (1998, 26–27) mukaan muuttumassa universaalien uravalintateorioiden taitavasta soveltamisesta ohjaustilanteessa (outside in) käsitykseen ohjaustilanteessa syntyvistä asiakas-, ohjaaja- ja tilannesidonnaisista teorioista (inside out).

Ohjauksen etiikkaa ennalta määrättyjen koodien noudattamisena ja vastakohtaisesti dilemmitilanteiden ja rajapintojen hahmottamisena käsitellään tutkimukseen sisältyvässä etiikka-artikkelissa. Ohjausalan ammattieettinen pohdinta näyttää olevan siirtymässä ennakoimattomien dilemmitilanteiden jäsentämiseen ennalta annettujen ohjeiden noudattamisen sijasta. Silfverbergin (1998, 54) mukaan auttamisammattien ammattieettiset koodit suuntautuvat taaksepäin, eivät eteenpäin, eikä sääntöjen noudattamisella ole mitään tekemistä etiikan kanssa.

Taulukon alimmalla rivillä kuvattu ohjauksen foorumien muutos merkitsee ohjauksen toiminta-alueiden laajenemista henkilökohtaisista ohjauskeskusteluista monille toimintakentille koulutuksessa, kuntoutuksessa, sosiaali- ja terveydenhuollon sektoreilla, syrjäytymistä ehkäisevissä moniammatillisissa projekteissa ja organisaatioiden johtamiskäytännöissä.

Taulukko 1 on voimakkaasti pelkistetty ja havainnollistettu dikotomioiksi, eikä siinä siten voida kuvata ohjauksen oletettuakaan historiallista kehitystä kovin tarkoin. Kyse on ohjauksen ideaalisesta määrittelystä, eikä välttämättä tosiasiallisen ohjaustapahtuman kuvauksesta tietyssä kontekstissa sen paremmin nyt kuin aiemminkaan. Sitä, ”mitä tapahtuu todella”, on selvitettävä ja tulkittava empiirisen tutkimuksen keinoin (ohjaustutkimuksen kehityksestä Suomessa ks. Sinisalo 2000).

1.1. Mitä ohjaus ei ole? Määrittelyä ja rajankäyntiä via negationis

Käsillä olevan tutkimuksen eri artikkeleissa tuodaan esiin, ettei ohjausta ole helppo määritellä yksiselitteisesti ja kertakaikkisesti. Kyseessä ei kuitenkaan välttämättä ole kehittymättömän ohjaustutkimuksen ja -käytännön ajan myötä korjaantuva heikkous, vaan sama määrittelyn vaikeus näyttää koskevan yhteiskunta- tai kasvatustutkimuksen kannalta kiinnostavia käsitteitä yleisemminkin. Eräsaaren ja Jokisen mukaan (1997, 72) tarkka ja perusteltu merkitys puuttuu myös termeiltä asiantuntija, neuvonantaja, konsultti, asiantuntijakulttuuri, ammatillinen asema, asiantuntijatiedon lujittaminen, tietoyhteiskunta ja niin edelleen. Max Weber puhuu käsitteestä *määrittely* määrittelyn sijasta. Määrittelyä voi tulkita päättymättömänä toimintana, joka ei jähmetä ja esineellistä kuvattavaa asiaa kuten kertakaikkinen määrittely väistämättä tekee. (Heller 1995, 14.)

Ohjaus tuntuu monesti helpommalta määritellä negatioiden kautta, pikemmin sen kautta mitä ohjaus ei ole kuin mitä ohjaus on. Ohjausta toimintatapana ei ensinnäkään ole kovin luontevaa kuvata yhdeksi tietyksi *ammattialaksi* tai toimenkuvaksi, vaikka esimerkiksi opinto-ohjaajalla tai ammatinvalintapsykologilla on määrittely toimenkuvan sa. Ohjauksen piirteiden ymmärtämiseksi sitä on monesti luontevaa lähestyä moniammatillisena käytäntönä, lähtökohtana ja lähestymistapana eri konteksteissa.

Ohjaus ei ole *tieteenala*. Viime vuosina on syntynyt lukuisia joukko uusia soveltavia tieteenaloja, kuten kodin taloustiede tai käsityötiede. Uudet tieteenalat voivat tieteen oman kehityksen sijasta olla tarpeen koulutuspoliittisista tai ammattikunnan professioasemaa kohottavista

syistä, ja tällä perusteella voisi olla houkuttelevaa perustaa myös ”ohjaustiede”.⁴ Ohjaus ei kuitenkaan omanlaisuudestaan huolimatta voi olla erillinen tieteenala, vaan *monitieteinen tutkimusalue*. Kiinnostus ohjaukseen on ollut lisääntymään päin eri tieteenalojen piirissä, ja ohjaustutkimus on maassamme ja kansainvälisesti ollut määrällisesti ja laadullisesti kasvussa. Syynä tutkimuksen lisääntymiseen saattaa olla osin se, että ohjauksen käytännössä ja ohjauksuoro vaikutuksessa syntyy jatkuvasti uutta, jolle ei vielä ole nimeä. Vähämöttönen ja Keskinen (1993, 112) kirjoittivat kymmenen vuotta sitten, että counselling-tutkimus on hankalassa välikädessä, koska perustutkimuksella sen paremmin kuin käytännölläkään ei ole siihen suoraa vaikutusta. Vuosikymmenen loppuun mennessä tilanne näyttää kuitenkin selvästi parantuneen.

Ohjaus ei ole *terapiaa*. Aikuisohjausartikkelissani käyn läpi anglo-amerikkalaisissa counselling-oppikirjoissa esitettyjä käsityksiä ohjauksen ja terapian suhteesta. Lähes jokaisessa angloamerikkalaisessa counselling-oppi- tai käsikirjassa käytetään paljon tilaa sen selvittämiseen, mitä mieltä kirjoittaja on ohjauksen ja terapian eroista ja yhtäläisyyksistä. Johtopäätöksenä voi sanoa ainoastaan, että joissakin oppikirjoissa yhtäläisyyksiä painotetaan enemmän kuin eroja, joissakin taas päinvastoin. Suomalaisessa keskustelussa ohjauksen ja terapian ero on sel-

⁴ Foucault'n (1982) mukaan tieteenalan syntyä tutkittaessa on erotettava useita kynnyksiä, harppauksia ei-tieteellisestä tieteelliseen. Eri tieteenalat ylittävät nämä kynnykset eri nopeudella, ja yksi tutkimusalue voi ylittää kerralla useampia kynnyksiä. Kun tiettyä aikana ja tietyssä yhteiskunnassa on syntynyt diskurssi, jolla on erityinen kohteensa, tyyliensä ja käsityksensä, on ylitetty ensimmäinen, *diskurssin muodostumisen kynnyks*. Diskurssi on tällä tasolla vielä levinnyt useille aloille ja useisiin instituutioihin. Kun on syntynyt normeja ja malleja diskurssin tuottaman alun perin epämääräisen tiedon todentamiseksi, on ylitetty *epistemologian kynnyks*. Kun on luotu säännöt sille, kuinka tieteellistä tietoa saavutetaan, diskurssi on ylittänyt *tieteen kynnyksen* (the threshold of science). Viimein, kun tieteenalan teorit on aksiomatisoitu, on ylitetty neljäs kynnyks, *formalisoinnin kynnyks*. Tieteellisyys ei kuitenkaan välttämättä sulje pois ideologisuutta, vaan tieteenala voi menetelmällisestä tarkkuudestaan huolimatta tuottaa ja vahvistaa ideologioita, kuten kliinisen diskurssin ja poliittisen taloustieteen piirissä. (Foucault 1982, 186–187, 189; Kusch 1993, 57.) Kuvatut kynnykset kertovat tässä yhteydessä ainakin siitä, että uutta tieteenalaa ei voi synnyttää hallinnollisesti tai statustaan nostavan ammattikunnan kohennukseksi.

keämpi, vaikkei suinkaan aina yksiselitteinen. Yksi tapa lähestyä asiaa on muistuttaa siitä, että terapian alkutilanteena on useimmiten jokin vajavaisuus – vika, vamma tai sairaus –, jollaista ei tarvitse olettaa ohjauksen lähtökohdaksi. (Spangar ym. 2000.) Edellisen luvun parannusrinnastuksesta huolimatta ohjauksessa ei varsinaisesti paranneta, vaan tutkitaan ja selkiytetään yhdessä elämän- ja urasuunnittelun kysymyksiä. Toisaalta myös monet terapiasuuntauokset painottavat nykyisin ohjauksen tapaan asiakkaan omia voimavaroja ja näkökulmanvaihdoksia patologisoinnin ja vajavaisuusoletusten sijasta.

Ohjaus ei ole *opetusta*. Paineet siitä, että ohjauksen tulisi sisältää perinteistä opetusta, voivat raskauttaa monen opinto-ohjaajan työtä (Spangar ym. 2000) ja haitata ohjauksen perustehtävän toteuttamista. Dikotomiaa ei tule kuitenkaan liioitella. Peavy (2000) on painottanut ohjauksen pedagogisuutta: opetus on paljolti ohjausta ja ohjaus pedagogista toimintaa.

Määritelmien mukaan ohjaus ei – ainakaan pääasiallisesti – ole myöskään *neuvojen* antamista. Kuitenkin ohjaajaa alkaa helposti *neuvotuttaa*, mikä ylläpitää epäsymmetrisyyttä ja estää ohjauksessa olevan oman voimavaraistumisen. (Arnkil 2000.) Neuvoa pyytäessään ohjauksessa oleva opiskelija antaa ohjaajalle palvelun tarjoajan aseman: asiakas tuo esiin ongelman, johon asiantuntija tuo ratkaisun. Ohjaukskäytännöissä tällainen perinteinen asiantuntijarooli halutaan yleensä kuitenkin kyseenalaistaa. Neuvon antamista ja neuvon pidättämistä on tutkittu ohjaavassa koulutuksessa keskusteluanalyysin keinoin. Tutkituissa ohjauskeskusteluissa ohjaaja antoi suurimman osan neuvoista omasta aloitteestaan, mutta neuvoa oli edeltänyt keskustelussa opiskelijan oman valinnan tai mielipiteen ilmaus, jonka vuoksi neuvon antamista voidaan pitää relevanttina. Ohjaajilla on tutkimuksen mukaan erilaisia tapoja pidättäytyä suorien neuvojen antamisesta silloin, kun heille on osoitettu palvelun tarjoajan ja ongelman ratkaisijan rooli. (Vehviläinen 1999, 127–165.)

Vielä kaksi negaatiota: Lahikaisen (1995) mukaan ohjausta ei voi *normalisoida* perinteisten instituutioiden perinteiseksi sektoroituneeksi toimintatavaksi, koska ohjaustyö on lähtökohtaisesti rajoja tutkivaa ja kyseenalaistavaa. Ohjausta ei tulisi toisaalta *mystifoida*, koska resurssija on vaikea myöntää selittämättömälle. Esimerkiksi ohjauksen prosessimaisuutta korostetaan usein lähes mystisyyttä hipoen erittelemättä, mitä prosessilla kulloinkin tarkoitetaan. McLeodin (2000, 219–

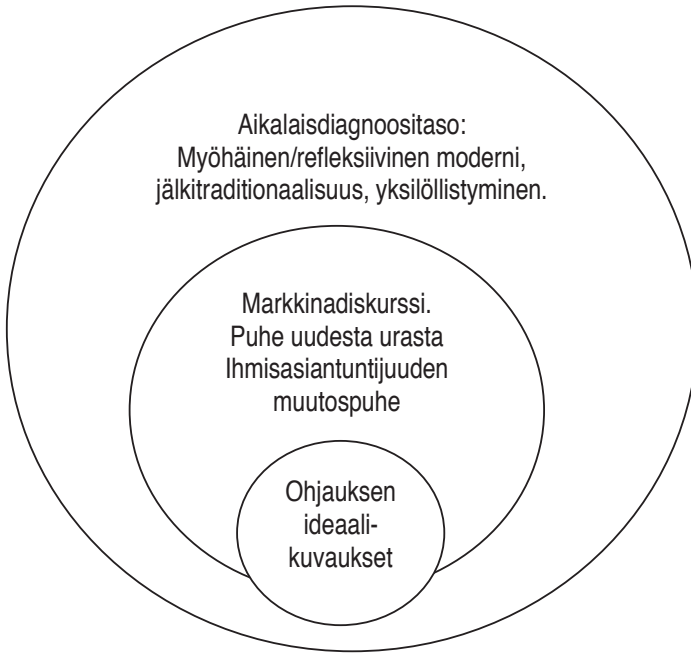
221) mukaan prosessilla on keskustelussa viitattu ainakin seuraaviin asioihin:

1. mihin tahansa muutokseen yleisesti
2. terapeuttisia vaikutuksia tuottaviin ja estäviin tekijöihin
3. C. Rogersin esittämään ajatukseen ”elämä on jatkuvaa tulemista”
4. ohjattavan omaan vaikeiden asioiden prosessointiin

Polemisointi yksin erittelemättömän prosessin kiinnostavuudesta tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden vastakohtana voi olla kaksiteräistä sikäli, että keskusteluyhteyden rakentaminen päätöksentekijöiden kanssa vaikeutuu tarpeettomasti. Päättäjät odottavat joka tapauksessa jonkinlaisia tuloksia myönnettyjen resurssien vastapainoksi. Vaikuttavuus-artikkelissani tuon esiin, että ohjausammattilaisten on hyvä pyrkiä jäsentämään sekä ohjauksen toivottavia eritasoisia vaikutuksia että tuloksellisuus- ja vaikuttavuuskeskustelun lähtökohtia jo siksikin, ettei niitä määriteltäisi toisaalla heidän puolestaan.

1.2. Alustava tutkimustehtävän hahmottelu

Alustava, eri artikkelien teemoja kokoava tutkimustehtävä, on edellä sanotun pohjalta muotoutunut seuraavanlaiseksi. Tutkimuksessa on tarkoituksena *selvittää ohjauksen ideaalikuvausten muutoksen taustaa*: Miten ohjauksen ja ohjausasiantuntijuuden kuvausten muutoksia voidaan tulkita? Millaiset yhteiskunnan ja työelämän kehityskulut näyttävät olevan yhteydessä ohjauksen ja ohjausasiantuntijuuden määritelmässä kuvattuihin perustavilta vaikuttaviin muutoksiin? Kuten ihmis- ja yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa yleensäkin, kausaalisuhteita muutosten syitä ja suunnista ei voida esittää. Käsillä olevan tutkimuksen asetelmaa havainnollistaa kuvio 1.

Kuvio 1: Tutkimuksen asetelma

Uloimmalla kehällä sijaitsee yleisen tason keskustelu modernin nykylvaiheesta, jonka moottorina on Ulrich Beckin ja Anthony Giddensin mukaan yksilöllistymiskehitys, ja jota he ovat nimittäneet myöhäiseksi tai refleksiiviseksi moderniksi. Yleisluontoisuutensa vuoksi modernisuuskeskustelun teesejä on usein mahdotonta sinänsä todistaa empiirisesti oikeiksi tai vääriksi, mutta keskustelu voi tietoisesti tai ei-tietoisesti vaikuttaa empiirisen yhteiskuntatutkimuksen kohteen hahmotukseen ja valintaan. Keskikehällä sijaitsee astetta konkreettisempi puhe markkinoistumisesta, uudesta urasta ja ihmisisiantuntijuuden muutoksista. Näihin kysymyksiin voidaan päästä käsiksi myös empiirisessä tutkimuksessa. Taulukkoon 1 tiivistetyt ohjauksen ideaaliset kuvaukset ja määrittelyt sijaitsevat kuvion sisimmällä kehällä, ja kuvattuja muutoksia pyritään käsillä olevassa tutkimuksessa paikantamaan kahden ulomman tason keskusteluun.

Kuvion 1 uloimmasta kehästä voidaan käyttää myös termiä *aikalaisdiagnoosiikka* (Zeitdiagnose). Käsillä olevassa tutkimuksessa kartoit-

tetaan aikalaisdiagnostikkojen ajattelua, jotta ohjauksen ja ohjausasi-
antuntijuuden muutosten kuvauksia voitaisiin tehdä joistakin näkö-
kulmista ymmärrettävämmiksi. Erityisesti tarkastellaan Ulrich Beckin
ja Anthony Giddensin refleksiivisen modernin teoriaa sekä paikoin
myös Zygmunt Baumanin ja Nikolas Rosen panosta keskusteluun.
Myös Michel Foucault'n tiedonarkeologinen näkökulma ihmistietei-
den synnystä pyritään suhteuttamaan käsityksiin ohjausasiantuntijuu-
den muutoksista. Aikalaisdiagnostikkoihin Foucault'ia ei ole tiettävästi
luettu, mutta tämänkin tyyppisen juonteen voi hänen ajattelustaan
löytää:

*Mikä on oma ajankohtamme? Mikä on nyt mahdollisten ko-
kemusten alue? Kyse ei ole tässä totuuden analytiikasta vaan
siitä, mitä voitaisiin kutsua nykyhetken ontologiaksi, oman
itsemme ontologiaksi. (Foucault 1995a, 259–260.)*

Aikalaisdiagnostikkojen tuotantoon ei tutkimuksessa ole ollut mah-
dollisuutta perehtyä systemaattisesti ja kattavasti. Heiltä on pikem-
minkin haettu apua ohjauksen ja ohjausasiantuntijuuden muutosten
paikantamiseen aikalaiskeskustelussa. Suuria ja kertakaikkisia selityk-
siä ohjauksen ja ohjausasiantuntijuuden muutoksista tuskin kuiten-
kaan pystytään löytämään.

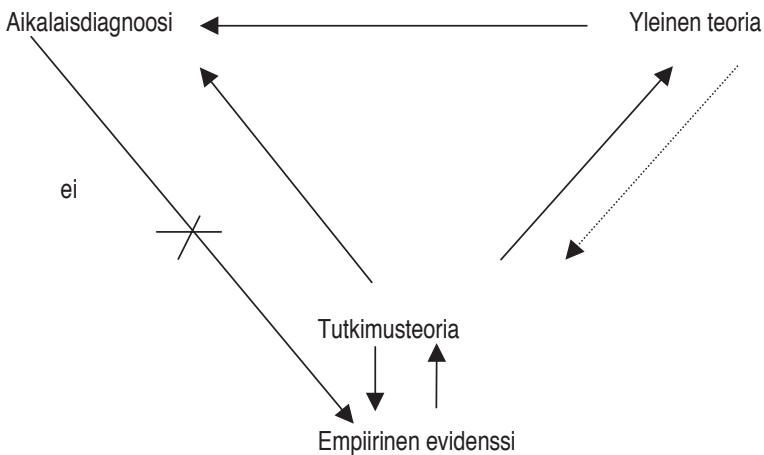
Eräsaaren mukaan aikalaisdiagnostiikka ei ole varsinaista (empii-
ristä) yhteiskuntatutkimusta, vaan se pyrkii teorian keinoin kartoitta-
maan ja haravoimaan muutoksia, joita empiirisesti voidaan todentaa
rajatummin ja tarkemmin. Aikalaisdiagnostiikan harjoittaminen ei ole
mahdollista ilman avointa normatiivista keskustelua. Poleemisista piir-
teistään huolimatta aikalaisdiagnostiset tulkinnat eivät ole Eräsaaren
mukaan arvottomia eivätkä hyödyttömiä. Aikalaisdiagnostiikka ei tuo
varsinaisesti uutta tietoa vaan uusia näkökulmia, ja se voi radikalisoida
ja dynamisoida toimintaa auttamalla löytämään paikan, josta oma ker-
tomus lähtee eteenpäin. (Eräsaari 2001, 2000, 77.)

Noro (2000, 321–322) suhteuttaa aikalaisdiagnoosin yhteiskunta-
tieteiden kahteen teorialyyppiin. *Tutkimusteoria* liittyy välittömästi
tutkimuksen tuottamaan empiiriseen evidenssiin. *Yleiset teorit* pitä-
vät sisällään esimerkiksi sosiologian klassikoiden Weberin, Marxin,
Simmelin, Parsonsin, Goffmanin tai 1980-luvun Giddensin esittämiä
yleisen tason kysymyksiä, kuten kuinka konstituoituu ”yhteiskunta”,

”sosiaalinen”, ”kulttuuri” tms. Tutkimusteorian, yleisen teorian ja aikalaisdiagnoosin suhdetta havainnollistaa Noron (mt.) esittämä kuvio 2.

Tutkimusteoria vaikuttaa aikalaisdiagnoosiin sekä välittömästi että yleisen teorian kautta. Ilman riittävää yhteyttä kumpaakin teoria-tyyppiin aikalaisdiagnoosi ohenee pelkäksi journalismiksi. Aikalaisdiagnoosi \Rightarrow empiirinen evidenssi -nuoli on poistettu, koska Noron (2000, 329) mukaan empiiristä aineistoa ei tule suoraan tulkita tutkijaa lumoavan aikalaisdiagnoosin avulla. Tämä ei kuitenkaan merkitse yleistä lähestymiskieltoa, koska aikalaisdiagnoosi voi toimia hyvänä heuristiikkana tutkimusteorioille ja virittää uusia kysymyksenasetteluja tai pysäyttää miettimään vanhojen rutiinivastausten arvoa.

Kuvio 2: Tutkimusteoria, yleinen teoria ja aikalaisdiagnoosi

Aikalaisdiagnoosiin usein liitetty *kontingenssin* käsite viittaa ei-väistämättömyyteen ja toisaalta ei-mahdottomaan. Pelkän satunnaisuuden sijasta kontingenssin pohdinta voi auttaa lupaavuuden löytymistä ei-mahdottoman ja ei-väistämättömän alueella. Kontingenssi voidaan ymmärtää haasteeksi jäljittää maailman monimuotoisuutta ja toiminnallisia konteksteja. Siitä toivotaan apua orientaatiomahdollisuuksien avaamiseen nyky maailmassa ja nyky maailmaan. Kun sosiaalinen muutos on myös symbolinen muutos, se rakentuu paljolti symbolis-sosiaa-

lisistä kysymyksistä kuten ”mikä on minun paikkani”, ”mikä on minun horisonttini” tai ”mitkä ovat minun rajani”. Suunnistautuminen merkitsee oman kulloisenkin sijainnin löytämistä, toisin tekemisen tapoja ja ulospääsyä umpikujasta, ei lopullista ratkaisua ja valintaa. (Kosonen 2000; Eräsaari & Jokinen 1997, 8; Eräsaari 2001, 2000.) Valintadiskurssi pitää yllä yksilön ja sosiaalisen maailman välistä dikotomiaa, mutta toimijuuden ja intentioiden korostus auttaa tarkastelemaan ura- ja elämänsuunnittelua kontekstuaalisesti. (Richardson 2002, 418.)

Orientaatiomahdollisuuksien avaamisessa ja suunnistautumisessa hyvä kartta ja kompassi ovat tarpeen. Kosonen (2000, 324) kuvaa merkityksellistä traditiota kompassina. Vakiintunut tapa yhdistää nykyhetken ja menneen kerrostumat ja tarjoaa merkitys- ja toimintulottuvuuden tulevaisuuteen, mutta traditioiden haperruttua kompassineula viuhuu, ja ilmansuunnat liikkuvat milloin mihinkin. Kartan löytäminen ei ole helpompaa: Collin (1997, 442) katsoo, että vaikka olisi mahdollista laatia kattava kartta urasuuntautumiseen vaikuttavasta ”ympäristöstä”, kartta joka tapauksessa heijastaa kartantekijän intressejä eikä välttämättä olisi merkityksellinen omaa suuntautumista pohtivalle. Kun perinteiseen karttaan ja kompassiin ei ilmeisesti voi luottaa suunnistautumisen tukena, käsillä olevassa tutkimuksessa tarkastellaan intentioita ja toimijuutta, joiden jäsenitys voi auttaa ura- ja elämänsuunnittelun kontekstuaalista tarkastelua.

2. TUTKIMUKSEN ARTIKKELIT JA TUTKIMUKSEN TEHTÄVÄT

Tutkimus koostuu viidestä julkaistusta artikkelista ja yhteenvedosta. Seuraavassa esitetään katsaus artikkeleista ja siitä, miten niiden teemoja nostetaan esiin ja kehitellään eteenpäin käsillä olevassa yhteenvedossa. Tutkimuskysymyksiä hahmotellaan alustavasti artikkelien pohjalta, ja ne esitetään tarkennettuina luvussa 2.6.

2.1 Career guidance training: Dealing with uncertainty.

Julkaistu: 1998. International Journal for the Advancement of Counselling 20 (3): 175–190. Viitattaessa: epävarmuusartikkeli.

Artikkelissa kartoitetaan viime vuosikymmenten työelämän ja yhteiskunnan muutoksia sekä sitä, miten Anthony Giddensin ja Ulrich Beckin aikalaisdiagnostiset teoriat refleksiivisestä modernista jäsentävät niitä. Kysymyksenä on, mihin ”tilaukseen” ohjauksen odotetaan vastaavan lisääntyneen epävarmuuden keskellä. Kysymyksessä asiantuntijuuden merkityksestä epävarmuuden keskellä Giddensin ja Beckin käsitykset menevät ristiin: edellisen mielestä ”ihmisasiantuntijuus” voi lisätä, jälkimmäisen mielestä vähentää ontologista turvallisuutta. Artikkelissa kysytään, miten identiteetin rakentamisen ehdot ovat muuttuneet monien perinteisten instituutioiden purkautuessa.

Tarkoituksena on myös tarjota välineitä ohjauksen vaikuttavuuskriteerien jäsentämiseen. Artikkelissa tuodaan esiin lisensiaatintutkimukseeni (1997) liittyvän asiantuntijahaastattelun tuloksia. Haastateltuja ohjaavan koulutuksen osallisia (stakeholders) pyydettiin arvioimaan, mitä heidän mielestään ohjaavan koulutuksen aikana ja sen tuloksena pitäisi tapahtua.

Ohjausasiantuntijuuden tarkastelua viedään eteenpäin varsinkin yhteenvedon luvussa 5. Kysytään, millaisella asiantuntijuudella kuvattua epävarmuutta ja ennakoimattomuutta voidaan alkaa käsitellä dialogisesti, neuvotteluna ja asiakasta voimavaraistavalla tavalla. Ulrich Beckin ja Anthony Giddensin myöhäisen tai refleksiivisen modernin

teesien pohjalta tarkastellaan ensimmäistä, modernia ja universaalia asiantuntijuutta sekä toista, ei-kaikkietävää ja dialogiin perustuvaa asiantuntijuutta. Yhtenä lähtökohtana on Giddensin käsitys luottamuksesta myöhäisen modernin asiantuntijuuden pohjana. Tällä perusteella yhteenvedossa kartoitetaan seuraavanlaisia asioita:

1. Mistä syntyy ohjausasiantuntijuuden sosiaalinen tilaus?
2. Onko ohjausasiantuntijuus ”oikeaa” asiantuntijuutta ja professionaalisuutta?
3. Millaista voi olla ohjausasiantuntijatiedon luonne?
4. Miten ohjausasiantuntijuus ja luottamus ovat tekemisissä keskenään?
5. Millaisia kansainvälisiä suuntaviivoja ohjausasiantuntijuudelle on esitetty kymmenen viime vuoden aikana?

2.2 Ethics and professionalism in counselling

Julkaistu: 2003. *The Canadian Journal of Career Development / Revue canadienne de développement de carrière* 2(2). Viitattaessa: etiikka-artikkeli.

Artikkelissa luodaan katsaus siihen, mitä ammatillinen etiikka voi merkitä ohjausalan ammattikäytännössä, silloin kun ennalta määritellyt ammattieettiset koodit eivät riittävästi voi tavoittaa ohjaustyön moninaisuutta ja monitulkintaisuutta. *Ambivalenssi* ei ole ohjaustyön ylimääräinen rasite, josta olisi päästävä eroon, vaan ambivalenssi on ohjaustyön perustava piirre. Ammattieettisesti voi olla arveluttavaa, jos ohjaustyöntekijä pyrkii väistämään tuskallisen ambivalenssin ja esiintymään asiakkaansa silmissä perinteisenä asiantuntijana.

Ohjausasiantuntijuutta luonnehditaan ”raja-asiantuntijuudeksi”, rajojen tunnistamisen sekä ohjaussuhteessa näkyväksi tekemisen ja yhteisen uudelleen määrittelyn asiantuntijuudeksi. Esimerkkinä eettisissä kysymyksissä hankauksia aiheuttavista rajapinnoista tarkastellaan ohjausammattilaisen suhdetta ohjattavaan, omaan organisaatioon ja omaan ammatilliseen identiteettiin.

Samoin kuin epävarmuusartikkelin, myös etiikka-artikkelin nostamia teemoja pyritään taustoittamaan ja kehittelemään yhteenvedon

luvussa 5. Siinä tarkastellaan *luottamusta* ohjausasiantuntijuuden ja ammattietiikan pohjana sekä väitettyä markkinoitumisen myötä tapahtuvaa luottamuksen siteiden oletettua purkaantumista. Michel Foucault'n tiedonarkeologinen näkökulma ihmisasiantuntijuuteen tuo omanlaistaan historiallista ja ammatillisen etiikan kannalta ongelmallista perspektiiviä kaikkietävään ja luokittelevaan, nyttemmin määritelmien mukaan väistymässä olevaan moderniin ohjausasiantuntijuuteen. Kysytään, johtavatko tulosvastuu ja markkinoituminen vääjäämättä Foucault'n kuvaamaan "itsen normalisointiin", kuuliaisiin, asiakasta kontrolloiviin ja "aktivoiviin" tuloshakuisiin työntekijöihin (ns. laskelmoiva asiantuntijuus.) Voivatko ohjauksen ammattilaiset kyseenalaistaa valtaan ja diskurssiin kätkeytyneet itsestäänselvytykset (vastamuisti) ja rakentaa oman viitekehityksensä ohjauksen tarkoituksesta?

2.3 Aikuisten ohjaus auttamiskäytäntönä: näkökulmia ohjauksellisten työtapojen erityispiirteisiin

Julkaistu: 1998. Opetushallitus, työelämän tutkimus 2/98. Helsinki. Viitattaessa: aikuisohjausartikkeli.

Tavoitteena on jäsentää ohjauksellisten menetelmien erikoisluonnetta aikuisten auttamiskäytäntönä. Mikä tekee ohjauksellisista työtapoista erityisiä sekä millaisissa elämäntilanteissa ja millä keinoilla ohjaus voi antaa tukea? Ohjauksellisten työmuotojen nopea lisääntyminen pikemminkin hämärtää kuin selventää, mitä ohjauksella (counselling) tarkoitetaan. Monet uudet samoin kuin vanhemmat ohjausalan työmuodot ovat olleet pikemminkin *ad hoc* -reaktioita yhteiskunnan nopeisiin ja ennakoimattomiin muutoksiin kuin teoreettisen jäsenyyksen tuloksia.

Ohjaus- ja terapiasuuntausten sodanjälkeinen kehitys varsinkin USA:ssa vei pohjaa kaikkietävältä asiantuntijalta muillakin auttamisaloilla ja muissakin maissa. Vehviläisen (1999) mukaan esimerkiksi ohjaavan koulutuksen opettajien työtä voi määrittellä "antiprofessionalismin kautta itseään määritteleväksi professioksi". Voidaan väittää, että kyse on asiantuntijuuden vaihdoksesta, Giddensin kuvaamasta ns. toisesta asiantuntijuudesta. On kuitenkin yhä vaikea kuvata ulkopuo-

lisille – esim. rahoittajille – mitä ohjauksessa voi tapahtua, mitä hyödyllistä ohjaaja tekee tai miksi ohjausta ylipäänsä tarvittaisiin. Ohjaus- ja neuvontatyö kyseenalaistaa rationaalis-individualistisen ihmiskuvan, jonka mukaan kunnan ihminen eli etujaan laskelmoiva *homo oeconomicus* osaa hoitaa asiansa, pärjää yksin, ei ole mikään hullu eikä siksi tarvitse muiden tukea. (Lahikainen 1995.)

Julkaisun ”empiriana” on neljätoista angloamerikkalaista counselingin oppi- ja käsikirjaa 1920–1990-luvuilta. Näiden läpikäynti liittyi lisensiaatintyöhöni. Oppi- ja käsikirjoja ei kuitenkaan ollut mahdollista analysoida systemaattisesti, vaikka aihe olisi tärkeä counselingin historian kannalta. Ohjauksen lähestymistapoja pyrin kuvaamaan seuraavan jäsennyksen pohjalta: 1) ohjauksen tarve eli se, miten asiakas on alun perin hakeutunut ohjaukseen, 2) ohjausprosessin ominaislaatu, 3) mahdolliset ohjausprosessin ongelmat ja ohjaajan suoranaiset virheet, 4) ohjaukseen käytettävissä olevat voimavarat ja 5) counseling-koulukunta. Jäsenitys pohjautuu osaksi omaan ohjauskokemukseeni.

Käsillä olevan yhteenvedon luvussa 5 aikuisohjausartikkelin kysymyksenasettelua viedään eteenpäin kysymällä, millaisella asiantuntijuudella aikuisohjausartikkelissa kuvattuihin ohjauksen haasteisiin voidaan vastata. Yhteenvedon luvuissa 3.1 ja 3.3 pyritään joiltain osin syventämään aikuisohjausartikkelissa käsiteltyä konstruktivismiteemaa.

2.4 Personal study program as a tool for career planning and personalization of adult learning

Julkaistu: 2003. *Journal of Employment Counseling*, 40(1): 33–42.
Viitattaessa: hops-artikkeli

Ammatillisessa aikuiskoulutuksessa ohjauksellisuus on toteutunut lähes yksinomaan henkilökohtaiseen opiskeluohjelmaan liittyvien käytäntöjen osana. Aikuiskoulutuksessa on samaan aikaan markkinaohjautuneisuuden synnyn (ja mm. opinto-ohjaajien poistamisen) kanssa korostunut voimakas itseohjautuvuusretoriikka. Julkisuudessa on puhuttu myös opiskelijoiden jättämisestä heitteille itseohjautuvuuden

varjolla. Heikki Pasasen (1998, 2000) mukaan aikuisopiskelu*järjestelmän* piirre, vaatimus itseohjautuvuudesta, on kääntynyt yksilölle asetetuksi vaatimukseksi ja testein mitattavaksi piirteeksi.

1990-luvulla on kiinnitetty huomiota opiskelun yksilöllistämiseen ja yksilökohtaisiin opskeluohjelmiin joustavassa ja ammattitaidon hankintatavasta riippumattomassa tutkintojärjestelmässä. Yksilöllistämistä on pyritty eri kehittämishankkeissa täydentämään opintojen henkilökohtaistamisella, sillä, miten muiden kanssa opittu voi saada henkilökohtaisia merkityksiä ammatillisen kasvun sekä ura- ja elämänsuunnittelun osana. Ammatillinen osaaminen, sekä tehtävään sidotut että varsinkin yleiset työelämätaidot, kehittyvät osana ammatillista minää.

Artikkelissa valotetaan henkilökohtaisiin opskeluohjelmiin (hops) liittyviä käytäntöjä opiskelun punaisena lankana. Henkilökohtaisen opskeluohjelman voi ymmärtää joko kapea-alaisesti, jolloin se on pelkkä opiskelun alussa täytettävä dokumentti, tai laaja-alaisesti, niin että se on opiskelua jäsentävä vuorovaikutteinen ongelmanratkaisuprosessi. Hops-käytäntöjä kehitettäessä kehitetään samalla oppilaitoksen organisaatiotason strategioita ja johtamiskäytäntöjä, vaikka hyvät hops-käytännöt ovat tähän asti paljolti olleet yksittäisten kouluttajien harjoilla.

Artikkelissa esille tuotuja yksilöllistymisen teemoja viedään eteenpäin varsinkin yhteenvedon luvussa 5.6. Aikuiskoulutusjärjestelmän yksilöllistymiskehitys rinnastetaan ja pyritään suhteuttamaan Beckin ja Giddensin kuvaamaan yksilöllistymiskehitykseen ”modernin moottorina”. Luottamuksen teema asetetaan vastakkain aikuiskoulutuksen markkinasuuntauksen ja rationaalisen valinnan teorian painottaman abstraktin yksilöllisyyden kanssa.

2.5 Mikro- ja makrotarinat ohjauksen merkityksestä: kohti ohjauksen arviointikulttuuria

Julkaistu: 2002. *Kasvatus* 33 (3): 226–236. Viitattaessa: vaikuttavuus-artikkeli.

Artikkelissa tarkastellaan mikro- ja makrotason yhteiskuntatutkimuksen eriaikaisuutta ja mikro–makro-linkkien luomista sekä sitä, mitä tästä keskustelusta voi seurata ohjauksen vaikuttavuuden arviointikriteerien paikantamiselle. Kysytään, miten perinteiset kahtiajaot päätöksentekijöiden painottamien ”objektiivisten”, määrällisten ja makrotason sekä toisaalta ohjausammattilaisten korostamien ”subjektiivisten”, laadullisten ja mikrotason ohjauksen vaikuttavuuskriteerien välillä voitaisiin ylittää. Arviointikriteerien kuilun ylittämisessä kyse on näkyvämmän prosessin tekemisestä näkyväksi sekä siitä, miten olemassa olevista tutkimustuloksista viestitään päätöksentekijöille. Kansainvälisessä keskustelussa on viime vuosina painotettu, että ura- ja elämänsuunnittelun kysymykset ovat muuttuneet siinä määrin monimutkaisiksi, etteivät ohjausammattilaiset ja päätöksentekijät enää tule toimeen ilman toistensa asiantuntemusta.

Ohjauksen vaikuttavuutta pohdittaessa yhtenä mahdollisuutena näyttäisi olevan pyrkimys liittää sekä mikro- että makrotason tarkastelu nykyistä tiiviimmin teoriaan ja tutkimukseen ja kiinnittää huomiota ihmisten väliseen vuorovaikutukseen sekä yksilön ja työn välisiin suhteisiin. Uutta luovat ohjauksen arvioinnin ratkaisut tuskin löytyvät perinteisten jaottelujen välimaastosta tai muodollisista kompromisseista, vaan radikaalisti uudesta keskustelun kentästä, jolla eri osapuolet voivat yhdessä pohtia rajoja ja rooleja.

Yhteenvedon luvussa 4.3.3 jäsennetään yhteiskuntatutkimuksen mikro- ja makrotasojen eriaikaisuuden ja linkittämisen mahdollisuuksia ns. *uuden uran* yhteydessä. Ura-käsitteellä voidaan tarkoittaa yksilön elämäkerran (mikrotaso) ja yhteiskunnallisten rakenteiden (makrotaso) leikkauspistettä. Toisaalta uralla on perinteisesti ollut työntekijöitä kannustava ja organisaatioon sitouttava merkitys organisaatioiden sisäisessä retoriikassa (mesotaso.) Ura on keskeinen yksilöllisen toiminnan, talouden ja sosiaalisten rakenteiden leikkauskohta. Konkreettisten urien tutkimuksen avulla voi siten tulla mahdolliseksi luoda käsitteellisiä yhteyksiä näiden eriaikaisten käsitteellisten tasojen välille.

2.6 Tutkimuksen tehtävät

Artikkelien nostamien kysymysten pohjalta täsmentyvät seuraavat tutkimustehtävät:

1. Miten ohjauksen kuvauksia sekä ura- ja elämänsuunnittelun kysymyksiä voidaan jäsentää yhteiskuntateoreettisen ja aikalaisdiagnostisen keskustelun alueena? Erityisesti tarkastelun kohteena ovat käsitykset epävarmuuden lisääntymisestä ja uudesta urasta suhteessa Beckin ja Giddensin myöhäisen tai refleksiivisen modernin teoriaan.
2. Mistä syntyy ohjausasiantuntijuuden ns. sosiaalinen tilaus myöhäisen modernin oloissa?
3. Miten Giddensin luonnehtimia ensimmäisen ja toisen asiantuntijuuden piirteitä voidaan konkretisoida ohjausasiantuntijuutena?
4. Millaista voi olla ohjausasiantuntijatiedon luonne tietämyksenä, tiedettävissä olevana ja tietotaitona?

3. TUTKIMUKSEN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

Ennen varsinaisiin tutkimustehtäviin paneutumista käydään seuraavassa keskustelua tutkimuksen taustalla olevista ja eri artikkeleja yhdistävistä lähtökohdista ja olettamuksista, jotka koskevat tietoa ja yhteiskuntaa. Tarkoituksena on paikantaa käsillä oleva tutkimus ohjaustutkimuksen kentässä. Koska tutkimus ei ole empiirinen monografia, vaan se koostuu teoreettispainotteisista ura- ja elämänsuunnittelua sekä ohjausasiantuntijuutta käsittelevistä artikkeleista, ei metodologista keskustelua käyda tiedonhankinnan tai aineiston analyysin menetelmistä, vaan eri artikkeleissa omaksutuista yleisistä sosiaalista todellisuutta koskevista olettamuksista ja tätä todellisuutta koskevasta tiedosta.

Guba ja Lincoln (1994) ovat jaotelleet tieteenperinteet neljään päätyyppiin: positivistiseen, jälkipositivistiseen, kriittiseen teoriaan ja konstruktivismiin. Tämänkaltainen jaottelu on pakostakin kärjistävä, mutta se voi olla hyödyksi käsillä olevan tutkimuksen paikantamisessa. Heidän mukaansa positivistiseen tieteenperinteeseen liittyvä *realistinen ontologia* pitää lähtökohtanaan, että on olemassa yksi todellisuus, joka ei riipu havainnoijansa intressistä ja jota voidaan kuvata luonnonlakien muodossa. Totuus määrittyy toteamuksiksi, jotka ovat yhtäpitäviä todellisuuden kanssa (korrespondenssi). Jälkipositivismin *kriittinen realismi* tarkastelee todellisuutta todennäköisyyksinä. Kriittisen teorian *historiallinen realismi* pitää puolestaan todellisuutta saavutettavana, mutta historiallisesti muodostuneiden rakenteiden välittämänä. Oikean tiedon puuttuessa rakenteet rajoittavat toimintaa ikään kuin ne olisivat todellisia. Konstruktivismiin liitetty *relativistinen ontologia* pitää lähtökohtanaan useita sosiaalisesti rakentuneita todellisuuksia, joita ei voi kuvata luonnonlakien tai kausaalisuhteiden muodossa. (Guba & Lincoln 1994, 109; ks. 1989, 84–89.)

Naiiviin realismiin sisältyy usko, jonka mukaan asioiden perimmäinen olemus voidaan tietää kiistattomasti ja myös kuvata kielellisesti. Descartes'n *Metodin* esityksessä avattiin subjektille pääsy totuuteen, jos tällä vain on "katse asioihin evidenssissään". (lain. Eräsaari 1999, 154; ks. Heidegger 2000, 129, 132–134.) Usein, ei niinkään kaukaisessa historiassa, vallanpitäjät ovat halunneet määritellä yhden

ja vaihtoehdottoman todellisuuden. Monologinen yhden oikean todellisuuden näkökulma voi siten käytännössä alistaa ja tukahduttaa moniäänisyyttä. Ohjausallalla tunnettu esimerkki objektiivisena esitetyistä ja alistavasta tiedosta on persoonallisuuden ja työtehtävien yhteensovittamisen eli matsausajattelun taustalla oleva käsitys synnynäisistä lahjakkuuden lajeista ja persoonallisuuden piirteistä, joita voidaan yleispätevästi mitata. Mittaustulosten perusteella voidaan ennakoita myöhempää opinto- ja työmenestystä itsensä toteuttavana ennustuksena.

Bourdieuun mukaan objektivistinen näkökulma on vaarassa luiskahdtaa mallista todellisuuteen eli esineellistää konstruoimansa rakenteet autonomisiksi entiteeteiksi, joilla on kyky ”toimia” historiallisten toimijoiden tavoin. Objektivismi projisoi toimijoiden mieliin skolastisen näkemyksen omasta käytännöstään ja on kyvytön käsittämään käytäntöä muuten kuin analysoijan rakentaman mallin toteuttamisena. (Wacquant 1995, 27.)

Guban ja Lincolnin (1994) positivismiin ja jälkipositivismiin liittämä *dualistinen ja objektivistinen epistemologia* lähtee olettamuksesta, että tutkija tai havainnoija voi pysytellä tutkimuskohteensa ulkopuolella ja olla vaikuttamatta siihen omalla toiminnallaan ja arvoillaan. Tieteentekijän ominaisuutena pidetään kykyä asettua konkreettisen ”ilmiöpinnan” yläpuolelle ja löytää siihen kätkeytyvä järjestävä periaate. Tällainen käsitys tieteellisen työn luonteesta on juuttunut vahvasti arkipuheeseen. (Ikonen 2001, 440.) Tiedon hankinnan metaforana on sipuli: kerrosten kuorimisen jälkeen pinnalliset seikat poistuvat ja asioiden tosi olemus paljastuu. (Ks. Collin 1997, 441.) Konstruktivistisen tutkimusotteen *monistinen ja subjektivistinen epistemologia* lähtee sen sijaan olettamuksesta, että tutkija ja tutkimuskohde liittyvät toisiinsa siten, että tutkimuslöydökset ovat kirjaimellisesti tutkimusprosessin tuotosta.

John Deweyn mukaan perinteisillä tietoteorioilla on ollut yhteisenä piirteenä oletus, jonka mukaan tutkimukseen ei sisälly minkäänlaisia käytännöllisen toiminnan elementtejä, joka osallistuisi tiedon kohteena olevan objektin konstruointiin. Tiedon tehtävä on antiikin ajoista ollut paljastaa ennalta annettu todellisuus, eikä niinkään se, kuinka toimia eteen tulevien ongelmien ratkaisemiseksi. Tiedon muotona olevan klassisen filosofian tehtäväksi tuli olevaisen paljastaminen epäolennaisen takaa. (Dewey 1999, 27, 22.) Peltosen (1992, 42) mu-

kaan tieto ei kuitenkaan ole missään piilossa, vaan päinvastoin pinnalla ”julkisena – joskus suorastaan julkeana”, jolloin tieto on tunnistettava. Syvyys, josta uusi tieto kumpuaa, ei olisikaan tutkimuskohteen takana, vaan sisältyy tutkijan tai lukijan merkityksenantoon. Tulkinnan suunta on silloin päinvastainen kuin perinteisesti ajatellaan. Samoin Ricoeur (2000, 137) toteaa tekstin tulkinnasta: ”tekstin mieli ei ole tekstin takana vaan sen edessä”.

Konstruktivistisen perinteen mukaan määritellyt *tiedon kriteerit* ovat vielä vakiintumattomia, mutta myös tähän tutkimukseen soveltuvia tiedon autenttisuuskriteereitä on esitetty: ontologinen autenttisuus (laajentaa henkilökohtaisia konstruktioita), kehittävä autenttisuus (lisää ymmärrystä toisten konstruktioista), katalyyttinen autenttisuus (stimuloi toimintaa) sekä taktinen autenttisuus (valtauttaa toimintaa; Guba & Lincoln 1994, 114.) Esiin tuleva ääni on positivistisessa ja jälkipositivistisessä tutkimuksessa päätöksentekijöitä informoiva intressitön tutkija, kriittisen teorian lähtökohtien mukaan edettäessä ”transformatiivinen intellektuelli” (Aronowitz & Giroux 1991) ja konstruktivistisessä tutkimuksessa sitoutunut osanottaja (compassionate participant), joka pyrkii luomaan ja ylläpitämään moniäänisyyttä. Jälkimäinen ääni kuvaa käsillä olevan tutkimuksen tavoitetta parhaiten.

Kun positivistisesti suuntautuneen tieteen tarkoituksena on tuottaa objektiivista tietoa päättäjille, kriittiseen teoriaan tukeutuvan tutkimuksen tarkoituksena on emansipaatio: dialogin käynnistäminen ja sellaisen rajoittavan tietoisuuden poistaminen, jonka mukaan sosiaaliset, poliittiset, kulttuuriset, taloudelliset, etniset ja sukupuoliarvojen luomat alistavat rakenteet olisivat muuttumattomia. Asetelma näyttäisi sisältävän olettamuksen, jonka mukaan tutkija tietäisi *a priori*, millaiset muutokset ovat tarpeen. Kun kriittisen teorian lähtökohtien mukaan edettäessä tutkimusprosessi voi luoda konfrontaation, konstruktivistisellä otteella pyritään Guban ja Lincolnin tulkinnan mukaan konsensuskseen uusien tulkintojen ja moniäänisyyden kautta. (Mt., 113.)

Kuvattu tutkimusperinteiden jaottelu näyttäisi auttavan käsillä olevan tutkimuksen paikantamisesta: tässä kuvatulla kartalla tutkimus sijoittuu lähtökohdiltaan kriittisen teorian lähtökohtien ja konstruktivistisen otteen välimaastoon. Ohjaustyössä vaikuttavia alistavia rakenteita ja itsestään selvyysinä markkinoituja käsityksiä tarkastellaan tässä tutkimuksessa kriittisesti ja paikoin historiallisia kehityslinjoja tarkastellen, mutta toivottavien muutosten suuntaa ei tiedetä ennalta eikä

voida osoittaa. Käsillä oleva tutkimus on yksi mahdollinen todellisuuden konstruktio, jonka tarkoituksena ”emansipaatio” kuulostaisi liian juhlaivalta; pikemminkin tavoitteena on osallistua ohjausalan keskusteluun.

Varsin ongelmallisia ovat kuitenkin Guban ja Lincolnin *konsensusen* ja *relativismin* painotukset konstruktivistisen tutkimusotteen taustaoletuksina. Kysymyksiä tarkastellaan jäljempänä luvuissa 3.2 ja 3.3. Kolmas heidän jaottelunsa ongelma on se, että he eivät tuo esiin tiedeyhteisön sisällä käytävää dialogia kriittiseen teoriaan ja konstruktivismiin kuuluvana tiedon muodostumisen tapana tai tiedon pätevyyden kriteerinä.

Voidaan väittää, että myös konstruktivistinen tutkimusote voi olla vaikutuksiltaan emansipatorinen ja valtauttava silloin, kun toimintaa rajoittavat konstruktiot tulkitaan uudelleen toimintamahdollisuuksia avaavaan suuntaan. Berger ja Luckmann (1994, 104) kiinnittävät huomiota moniäänisyyttä peittävään näköharhaan, joka syntyy, kun ihmisen tuottama sosiaalinen maailma alkaa näyttää objektiiviselta ja annetulta:

Ratkaiseva kysymys on, vieläkö yksilö säilyttää tietoisuuden siitä, että yhteiskunnallinen maailma on objektiivoituneenakin ihmisen tekemä – ja näin ollen yhä uudelleen ihmisen tehtävissä. (Berger & Luckmann 1994, 104; ks. myös Heller 1995, 17; Bauman 1996, 147–148.)

Ohjaustutkimuksessa ja käytännön ohjaustyössä voi syntyä toimituutta tukevia näkökulmia, mikäli yhteiskunnallisia ja kulttuurisia piirteitä voidaan pitää muuttuvina konstruktioina toimintaa rajoittavien ja annettujen ”tosiasioiden” sijasta. Seuraavaksi tarkastellaan, mitä konstruktivistinen käänne voi merkitä ohjauksen kannalta.

3.1 Kielellinen käänne ohjausalalla

Konstruktionistiseksi, retoriseksi tai narratiiviseksi käänneeksi nimetty tieteidenvälinen vuoropuhelu on kyseenalaistanut käsityksen kielen viattomasta välineluonteesta. (Komulainen 2000, 252.) Kielen ei enää ajatella välttämättä neutraalisti kuvaavan tai heijastavan tosi-

asioita tai asioiden perimmäisiä olemuksia, vaan nyt korostetaan usein, että sosiaalisessa kanssakäymisessä tuotetaan ja ylläpidetään erilaisia tulkintoja todellisuudesta. Tutkijaa ja tutkimuksen kohdetta pidetään saman kulttuurin osina. Ymmärtävä ja tulkitseva metodologia yhteiskuntatutkimuksessa on paljolti korvannut lainomaisuuksien selittämisen ja interventionistisen metodologian. Naiivi representaatioajattelu ja positivismi ovat ajautuneet ahtaalle. Gergenin (1994, 72) mukaan meillä ei ole mahdollisuutta kohdata tutkimaamme todellisuutta puhtaana, sellaisenaan, vain aina jostakin näkökulmasta merkityksellistetyinä. Toisin ilmaisten meillä ei ole käytössämme Arkhimedeeseen pistettä (Heller 1995) tai ylevää olympolaista tilaa (Ozga 2000, 36), josta käsin yhteiskunnallisia ilmiöitä voitaisiin arvioida ikään kuin ulkopuolelta ja objektiivisesti.

Muutos ei ole voinut olla vaikuttamatta myös käsityksiin ura- ja elämänsuunnittelusta, ammatillisesta kehittymisestä tai ohjauksesta ja ohjausasiantuntijuudesta. Luvussa 4 tarkastellaan niin sanottua uutta uraa. Aiemmat selitysmallit, kuten objektiivisina pidetyt lainalaisuudet ammatillisesta kehittyneisyydestä, persoonallisuuden ja työtehtävien yhteensovittamisesta (matsaus) tai ulkoisen normaalina pidetyn elämänkulun ja uran kriteereistä ovat korvautuneet ei-lineaarilla ja ei-kausaalilla tulkinnoilla. Kun yleisesti hyväksytyjä uralla edistymisen tai ammatillisen kehittyneisyyden ulkoisia merkkejä ei ole, on tullut tärkeämmäksi määritellä ja selkiyttää arvoja ja työhön liittyviä merkityksiä.

Konstruktivismiin käsitettä on aiheellista täsmentää. Käsitellen aikuisohjausartikkelissa konstruktivistista ohjausta ja sen yhteydessä konstruktivismiin tietokäsitystä ja lyhyesti myös historiaa, tekemättä kuitenkaan selkeästi eroa *konstruktivismiin* ja *sosiaalisen konstruktionismiin* välille. Puutetta pyritään seuraavassa korjaamaan. Kasvatustieteessä nykyisin hyvin suositulla konstruktivismilla, jota on alettu pitää ehkä liiankin yleisluontoisesti ja erittelemättä jonkinlaisena kasvatustieteen ”omana paradigmana” ja oppimisen yleisenä ”nykynäkemyksenä”, viitataan yleensä tiedon ja opittavan rakentumiseen oppijan aktiivisena konstruointina. Suunnalla on juurensa kognitiivisessa psykologiassa.

Kantin mukaan kokemustietoon liittyy käsitteellinen komponentti, eikä puhtaita havaintoja voi olla. Tietokykymme ja synnynnäiset ymmärryksen kategoriat rakentavat havaintomme maailmasta. Havainnot ilman käsitteitä ovat sokeita, käsitteet ilman havaintoja tyhjiä.

Uuskantilaisen lavennetun konstruktivismitulkinnan mukaan myös sosialisointi ja oppimisen tuloksena syntyneet tietorakenteet toimivat näin. (Dewey 1999, 152; Rauste-von Wright & Wright 1994, 115; Miettinen 2000, 277.) Ongelmana konstruktivismikeskustelussa näyttää kuitenkin olevan termin ylimalkainen käyttö.⁵ Miettisen (2000, 279–280) mukaan kasvatustieteellisessä konstruktivismikeskustelussa voidaan erottaa neljä toisiinsa kietoutuvaa kerrostumaa:

- filosofinen: mitä seurauksia tiedon luonnetta koskevilla epistemologisilla uudelleen arvioinneilla on opetuksen teorialle.
- opetuksellisiin sovelluksiin suuntautuvien konstruktivististen mallien kehittäminen.
- konstruktivismiin esittäminen kognitiivisen psykologian tuloksiin perustuvana uutena oppimisteorian.
- keskustelu erilaisten konstruktivismikäsitteiden erottelujen kriteereistä.⁶

⁵ *The Social Construction of Reality*-teoksen kirjoittajat ovat oudoksuneet, mihin kaikkeen konstruktionismi-termillä nykyisin viitataan. Thomas Luckmann kommentoi 1990-luvun alussa: ”Kun joku mainitsee ’konstruktivismiä’ tai jopa ’sosiaalisen konstruktionismin’, hankkiudun suojaan”. Peter Berger puolestaan totesi samassa keskustelussa: ”Se mihin olen törmännyt tämän ilmiön [konstruktivismi] alla ei tarkkaan ottaen ole omiaan herättämään tunteita uudesta sukulaisuudesta. (—) se ’konstruktivistinen’ kirjallisuus, jota olen nähnyt, näyttää tulevan (—) ideologisesta kattelusta, jonka kanssa minulla ei ole mitään tekemistä”. (Sosiaali... 2002.)

⁶ Peavy (2000, 24–25) jaottelee konstruktivistisen ”teoriaperheen” seuraavasti: 1) Radikaali konstruktivismi (Maturana): koska ei voi tietää, mitä todellisuudessa ”on”, koska ei ole keinoa käsitysten vertaamiseksi todellisuuteen [vrt. Guban ja Lincolnin (1989, 1994) esittämä relativistinen ontologia]. 2) Efekttiivinen konstruktivismi (Lyddon): kognitiotieteellinen näkökulma, jossa objektivismiin elementtejä. 3) Sosiaalinen/formaalinen konstruktivismi: merkityksiä muodostetaan rajattomasti sosiaalisissa konteksteissa, jotka asettavat niille myös rajat. 4) Eksistentiaalinen konstruktivismi: ihminen elää väistämättä epävarmuudessa ja epävarmuuden tuomassa ahdistuksessa. Olemme moraalisesti yhteydessä toisiin. 5) Finaalinen ja kriittinen konstruktivismi (Piaget, Kelly): On olemassa varsinainen todellisuus, joka voidaan ymmärtää ja konstruoida vähitellen. Todellisuutta koskeva tieto riippuu tietäjästä, joka on itse osa todellisuutta. 6) Ko-konstruktivismi (Vygotski, Speed, Young), joka on eniten vaikuttanut Peavyn omaan ohjausteoriaan: Todellisuus ”on”, mutta siitä ei voida suoraan tietää. Todellisuutta koskevat konstruoinnit jäävät henkiin, jos ne ovat sopuosinnussa elämän sosiaalisten suhteiden kanssa, ottavat huomioon aineelliset olosuhteet ja kehittävät yksilön elämäntilannetta. Tunnustetaan vallan epätasainen jakautuminen.

Sosiaalinen konstruktionismi (ks. Berger & Luckmann 1994; Gergen 1994; 1999; Shotter 1997) tarkastelee tiedon ja tulkintojen rakentumista sosiaalisena ja suhteissa olevana pikemmin kuin kognitiivisena pään sisäisenä tapahtumisena. Painopisteenä on usein myös tiedonsosiologinen kysymys kulloinkin hyväksyttävän ja oikeutetun tiedon yhteiskunnallisista ehdoista. Burrin (1995) mukaan sosiaaliselle konstruktionismille ei ole olemassa selkeää määritelmää, mutta ainakin seuraavia keskustelun piirteitä, joista osa soveltunee myös uuskantilaiseen konstruktivismiin, voidaan nostaa esiin:

- kriittinen suhtautuminen varmaan ja annettuun tietoon
- tiedon sitominen historialliseen ja kulttuuriseen kontekstiin
- tiedon ylläpitäminen sosiaalisissa prosesseissa, tieto on sidoksissa sosiaaliseen toimintaan
- antiessentialismi ja antirealism
- kieli ajattelun ja sosiaalisen toiminnan ennakkoehtona
- painopisteenä diskurssit, joilla viitataan merkityksiin, metafooriin, representaatioihin ja kuviin (images)
- myös käsitys ihmisen persoonallisuudesta on sosiaalinen konstruktio

Viimemainittu tarkoittaa muun muassa, ettei ihmisen persoonallisuutta voida enää kovin uskottavasti hahmottaa lineaarisena ja hierarkkisenä kehityskertomuksena, tai aiemmin kuvatulla sipulimallilla ytimineen ja kuorineen. Vance Peavy (2000, 31) kuvaa konstruktivistisessä teoriaperheessä varsin laajalti hyväksytyjä ihmisen kokemukseen liittyviä periaatteita:

- Ihmiset ovat havaitsemisessaan, muistamisessaan ja tietämisessään proaktiivisia, generatiivisia, osallistuvia ja merkityksiä luovia.
- Ihmiset ovat itseorganisoituvia järjestelmiä. Monet prosessit ilmenevät tietoisuuden tasoilla, joita on vaikea tavoittaa, mutta joita voidaan suotuisissa oloissa tunnistaa ja pukea sanoiksi. Tietoisen ja tiedostamattoman käsitteiden sijasta puhutaan tietoisuuden piireistä, kun ilmaistaan, kuinka laajasti havaintoken-
tän osat otetaan huomioon.

- Yksilön itseorganisoituvat prosessit suosivat tiettyjen kokemuksen tasojen ylläpitämistä, minkä vuoksi havaitsemme ajattelumme ja toimintamme ajallisen ja paikallisen jatkuvuuden. Näitä kokemuksen tapoja voidaan tarkastella ihmisen elämänkenttänä.
- Ajattelu, muisti, tunteet ja toiminta ovat sekoitus ainutlaatuisuutta ja sosiaalisen välittymisen välineitä (vygotskilaisittain kulttuurisia työkaluja). Ihmisyksilö on samanaikaisesti yksilöllinen toimija ja solmu sosiaalisten suhteiden verkossa.

Sosiaalisen konstruktionismin klassikkoteoksessa *The Social Construction of Reality* Berger ja Luckmann (1966/1994) tarkastelevat sääntöjen ja instituutioiden rakentumista, joita ihmiset ylläpitävät ja uusintavat. Todellisuus on heidän mukaansa sosiaalinen konstruktio, jonka intentionaalisten tajuntojen yhteispeli tuottaa. Tiedostamaton todellisuus ymmärretään tulokseksi vieraantuneesta ja unohdetusta merkityksenannosta, ja se on siksi aina periaatteessa palautettavissa tietoisuuteen fenomenologisissa analyysissa ja terapian tavoin muodostetuissa merkitystyön tilanteissa. Kritiikkinä Bergerin ja Luckmannin fenomenologialle on esitetty, ettei ole selvää, kuinka suuri osa kulttuurisen rakenteen toiminnasta ja sisällöstä on edes periaatteessa tajuntojen tietokyvyn piirissä. Kriitikkojen mukaan fenomenologisten sosiologioiden puheeseen ”luonnollisesta asenteesta” sisältyy ongelmia, koska lähestymistapa näyttää lähtökohtaisesti sisältävän oletuksen kaikille samasta arkimaailmasta. Ellei haluta omaksua tällaista metafyyristä ratkaisua, ei luonnollista asennetta voitaisi ottaa tarkastelun lähtökohdaksi, vaan siitä tulee merkitysmaailmojen perustelujen sijasta tämän teorian alaan kuuluva tutkimuskohde. (Sosiaali... 2002.)

Avoimeksi kysymykseksi jää, missä määrin kulttuurin ja/tai yksilöhistorian vaikeasti tiedostettavia rakenteita voidaan ohjauksessa tai Peavyn sanoin suotuisissa oloissa tunnistaa ja pukea sanoiksi. Kososen (2000, 321–326; ks. myös Pasanen 2003, 89) mukaan persoonallisuuden ja minuuden tulkitseminen pelkiksi diskursseiksi, kuten ns. postmodernismissä usein tehdään, on epärealistista. Meidän on vaikeaa ottaa diskursiivisesti haltuun sitä, minkä kannattelemana koemme ja toimimme. Toimintamme ja kokemisemme olisi kömpelöä ja hajanaista, jos se tapahtuisi vain kielellisinä diskursseina, vaikka kielellinen merkityksellistäminen onkin välttämätöntä. Ruumiillisuudessaan subjekti on ainutkertainen ja samalla yhteisöllinen eläen, kokien ja todentaen sitä, mikä on yhteistä.

3.2 Konsensus vai tiedon legitimointi?

Aiemmin tuotiin esiin, että tämän tutkimuksen lähtökohtien kanalta Guban ja Lincolnin yllä esittämässä jaottelussa on ongelmia, jotka liittyvät konsensuksen korostamiseen ja toisaalta heidän kannattamaansa relativistiseen ontologiaan. Konsensuksen korostus voi olla ongelmallinen, kun uskotaan, että eri osapuolilla on yhtäläinen mahdollisuus saada äänensä kuuluviin. Ajankohtaiseksi asia tulee ainakin silloin, kun tutkimushankkeessa on monia osallisia ja intressitahoja, kuten esimerkiksi koulutuksen ja ohjauksen evaluaatiossa. Aronowitz ja Giroux (1991, 69, 72–73) katsovat, että postmoderni ajattelu voi korostaa erilaisuutta arvona sinänsä, jolloin on vaara jättää valtasuhteiden vakiinnuttamisen ja ylläpidon tavat huomiotta. Perinteinen liberalistinen, lattea pluralismi ei ole tällöin kaukana. Konsensuksen sijasta eri osapuolet pyrkivät yleensä eri keinoin legitimoimaan oman näkemyksensä. Jokaisen ryhmän on itse luotava oma kielensä ja keinot näkökulmansa esiin tuomiseen. Kuitenkin se, jolla on enemmän valtaa, onnistuu tietonsa legitimoinnissa usein paremmin. (Lyotard 1987, 42)

Foucault'n mukaan valta ja tieto ovat kehämäisessä suhteessa, ja hän käyttääkin käsitettä valta-tieto hieman samaan tapaan kuin fyysikot puhuvat aika-avaruudesta. Tieto ei ole vain havaintoja jostain ulkopuolisesta kohteesta, vaan jo tiedon hankinta ja käyttö ovat itsessään valtaa toteuttavia käytäntöjä. Analysoitaessa jotain tiedon lajia ja muotoa eritellään samalla tiettyä vallan muotoa. Foucault ei kuitenkaan halua samastaa valtaa ja tietoa ("tieto on valtaa" tai "valta on tietoa"), vaan tutkii niiden välisiä suhteita.

"Totuus" tulee ymmärtää lausumien tuottamisen, säätelämisen, jakamisen, kierrättämisen ja operoinnin systemaattisten menettelytapojen järjestelmänä. "Totuus" on kehämäisessä suhteessa sitä tuottaviin ja ylläpitäviin valtasuhteisiin ja sitä synnyttäviin ja laajentaviin vallan vaikutuksiin. (Foucault 1980a, 133.)

Arviointiartikkelissa tuon esiin Jean-François Lyotardin kannan, jonka mukaan valta ei merkitse vain tehokasta suorituskykyä, vaan myös tehokasta verifikaatiota ja oikeita tuomioita. Valta legitimoii tieteen ja oikeuden niiden tehokkuudella, tehokkuuden tieteellä ja oikeudella:

valta legitimoit itse itsensä. Yhteisymmärrys on arvona vanhentunut ja epäilyttävä, oikeudenmukaisuus ei, joten tarvitaan tietoa ja käytäntöä, joissa oikeudenmukaisuutta ei ole kytketty yhteisymmärrykseen. (Lyotard, 1987, 47; ks. myös Heller 1995, 22.)

Aikuisohjausartikkelissani esitän, että ohjaustyötä ja ohjausasian-tuntijuutta vaivaa eräänlainen näkymättömyys ainakin poliittisella tasolla. (Meijers 1995, 49.) Julkiseksi tullessaan olemassa oleva, toimintaa kuvaava *tekijän tieto* tulee ikään kuin aiempaa olemassa olevamaksi ja samalla legitiimiksi. Ohjauksen tutkimuksessa lienee paikallaan ”hiljaisuuden kuuntelu”, sen kuuntelu, mitä julkinen keskustelu ei tuo esiin. Tällaisia kuulumattomia ääniä voi olla paitsi ohjattavilla myös ohjausammattilaisilla. Aikuisohjausartikkelissani totean myös, että mikäli sosiaalinen todellisuus koostuu monista kilpailevista, sosiaalisesti tuotetuista ja usein vallan tai myytävyyden perusteella legitimoitavista käsityksistä, voidaan pyrkiä yhtä lailla oikeuttamaan ura- ja elämänsuunnittelua sekä ohjausta koskeva tieto käytännön toiminnasta käsin.

3.3 Realismi, relativismi ja relationismi

Konsensustavoitteen lisäksi toinen ongelmallinen kohta Guban ja Lincolnin jäsentelyssä liittyy heidän kannattamaansa relativistiseen ontologiaan. Vaikkakaan Kuschin mukaan (1993, 162) relativismia vastustavaan argumentointiin ei ole ”sitten Platonin tullut juuri mitään uutta”, relativismiteesiä kannattanee selvittää tarkemmin. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan eri todellisuuksia ja merkitysten jäsennyksiä luodaan yhdessä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tiettyinä aikana ja tietyssä yhteiskunnassa ei sosiaalisesti voitane kuitenkaan synnyttää ja ylläpitää mitä tulkintoja tahansa. Kyse ei siten olisi relativismista (anything goes -periaate) vaan *relationismista*.

Berger ja Luckmann katsovat, että seuraavat kaksi yhteiskuntatieteiden klassikoiden keskenään näennäisen ristiriitaista lausetta eivät ole ristiriidassa. Émile Durkheim kehottaa: ”Pitäkää sosiaalisia faktoja esineinä”. Max Weber toteaa: ”Sekä sosiologiassa että historian tutkimuksessa tiedon kohteena on toiminnan subjektiivinen mieli”. (Durkheim 1950, 14 ja Weber 1947, 101; lain. Berger ja Luckmann 1994, 28.) Yhteiskuntaa luonnehtii objektiivinen esineellisyys, ja toisaalta

yhteiskunta rakentuu subjektiivisia merkityksiä ilmaisevalle toiminnalle. Kaksoisluonne tekee yhteiskunnasta todellisuuden *sui generis*, ja kaksoisluonteen ymmärtäminen vaatii sen selvittämistä, miten tämä todellisuus rakentuu. Prosessia, jossa ihmisen toiminnan ulkoistetut tuotokset saavuttavat objektiivisuuden luonteen, Berger ja Luckmann kutsuvat objektiivoitumiseksi. Sosiaalisen maailman objektiivisuudella ei kuitenkaan ole muuta ontologista statusta kuin inhimillinen toiminta, joka sen on tuottanut. (Mt., 73.)

Agnes Hellerin mukaan ymmärtäminen yhteiskuntatieteissä – vastakohtana luonnontieteelliseen selittämiseen – on luonteeltaan relationaalista,⁷ ymmärtäminen on suhteessa toimintaan tai toiminnan aikomukseen. Tieto on aina sidoksissa näkökulmaan. Sama ymmärtämisen taso voi riittää yhdessä tapauksessa, mutta ei toisessa. Yhteiskuntatieteilijät eivät niinkään paini ongelmanratkaisujen kimpussa, vaan he pyrkivät lisäämään itseymmärrystämme. Yhteiskuntatieteissäkin ongelmia toki ratkaistaan, mutta lopullisiin ja kertakaikkisiin ratkaisuihin ei päästä edes saman paradigman piirissä. Tietäminen voi olla *oikeata* vain, jos se tuntuu myös tutkijan oman ymmärryksen mukaan *hyvältä*. Ongelmien läpinäkymättömyys kasvaa, kun ”maailma, todellinen toiminnan olinpaikka, julistetaan kysymättä annetuksi”. (Heller 1995, 14–17; ks. myös Ricoeur 2000, 118; Berger & Luckmann 1994, 104.)

Tämän tutkimuksen ”taustaideologiana” olisi mahdollista puhua relationismin lisäksi myös *perspektivismistä*, perspektiiviin sidoksissa olevasta tiedosta, eräänlaisena kolmantena tienä realismi–relativismidikotomian sijasta.

Jyrkän kulttuurirelativismin näkemys siitä, että kaikki ovat yhtä lailla oikeassa ja kukaan ei ole toistaan enempää oikeassa, on Hellerin mukaan vailla mieltä, koska oikea ja väärä tai totuus ja epätotuus tarkoittavat yhdessä kielipelissä eri asiaa kuin toisessa. (Heller 1995, 22; ks. Ricoeur 2000, 48–49.)

Klaus Eder katsoo, ettemme tarvitse ”maltillista” konstruktionismia. Hän perustelee väitettään emic- ja etic-käsitteillä. Edellinen tarkoittaa ns. kulttuurista mallia, kuvausta ihmisten itsensä omaa ympä-

⁷ Heller ei mainitse lähteenään relationismin käsitteen alun perin muotoillutta Karl Mannheimia, jolle puolestaan Diltheyn vaikutus on ilmeisesti ollut merkittävä. (Berger & Luckmann 1994, 20.)

ristöään koskevasta tiedosta ja vakiintuneesta viisaudesta. Jälkimmäinen puolestaan on operationaalinen malli, joka kuvaa ihmiset ja heidän toimintansa luonnollisessa ympäristössään objektiivisen tieteen lähtökohdin ja menetelmin. Kulttuuriantropologi Roy Rappaportin mukaan uskomustason rekonstruktion ja tieteellisen konstruktion lisäksi tarvitaan vielä kolmas konstruktio, joka kuvaa näiden kahden eli emicin ja eticin välisiä suhteita. Eder näkeekin näiden ”kolmannen asteen suhteiden” tutkimisen yhteiskuntatutkijoiden keskeiseksi tehtäväksi. Konstruktionismin kriitikot toivovat, että tieteellisen kuvauksen olisi mentävä toimijoiden omien sosiaalisten konstruktioiden taakse. Vaatimus pohjautuu oletukseen, että havainnoija on havainnon kohteen ulkopuolella ja että hänen tutkimuksensa ei vaikuta havainnoitaviin. (Eder 1998, 101, 103; ks. Guba & Lincoln 1994, 114.)

Eder (mt.) korostaakin, ettei ulkopuolinen tarkkailu välttämättä tuota a priori oikeampaa tietoa kuin itseymmärrys, vaan kummatkin voidaan nähdä erityyppisen sosiaalisen konstruktion tuloksena. Arnkilin (2000, 399) mukaan subjektiivisuus ja luotettavuus eivät ole vastakohtia. Tutkiva subjekti pystyy muodostamaan tavalla tai toisella ehyttä kuvaa. Juuri subjektiivisuutensa vuoksi ihminen pystyy käsittämään maailmaa merkityksellisenä, konstruoimaan sitä mielekkääksi. Selvittelyn ja tulkintojen myötä joudutaan tapahtumien kudoksessa aivan toisaalle kuin mistä on lähdetty liikkeelle. Tulkinnan on oltava avointa, päättymätöntä ja kyseenalaistavaa. Jatkuvaan uusien merkitysten antoon tulee siksi kiinnittää huomiota. Havainnoija ja havainnoitava ”kanssaovat” (coexist) samassa kontekstissa. Kummankin perspektiivit vaikuttavat havaintoihin ja tulkintoihin, ja kummatkin voivat tunnistaa suhteita, mutteivät syitä ja seurauksia. (Collin 1997.)

Heller jakaa yhteiskuntatieteellisen tiedon ydin- ja kehätietoon. Edellinen on tietoa, johon voidaan olettaa jokaisen asiaa tutkineen päätyvän lähteet läpikäytyään ja asiaan perehtyneiden tiedeyhteisön jäsenten kanssa keskusteltuaan. Ydintietokin on silti kumottavissa. Kehätieto (näkemys, teoria, tulkinta, ymmärtäminen) puolestaan on tietystä lähtökohdasta ja kulttuurisesta intressistä saatua perspektiivistä tietoa, jonka jakamisen toisten kanssa tekevät mahdolliseksi yksilölliset tai kollektiiviset yhteisen elämän kokemukset. Kehätiedolla on merkityksiä luova ja innovatiivinen ominaisuus. Heller katsoo, että jos kehä on liian ohut tieteellisen tiedon ytimeen nähden, yhteiskuntatieteellinen tieto on oikeaa mutta merkityksetöntä. Jos taas kehä on liian vah-

va suhteessa ydintietoon, ollaan lähempänä fiktiota ja ideologiaa kuin yhteiskuntatutkimusta. (Heller 1995, 15.)

Soveltaessa ohjauksen tutkimukseen Hellerin ajatusta ydin- ja kehätiedosta on helppo nähdä käsitteiden suhteellisuus ja muuttuvuus. Se, mitä tänään pidettäisiin kehätietona, voi huomenna jo olla laajalti hyväksyttyä ydintietoa, ja tämän päivän ydintieto voi huomenna vanhentua (ks. Kuhn 1967.) Yhteiskuntatieteet eivät ole niinkään tieteitä, joiden totuuden varmistaa metodi, vaan ne ovat yhteiskuntaa työskentelevien ammattilaisten keskustelua yhteiskunnan kanssa, väliintuloja ja puheenvuoroja, joiden tekijät pyrkivät tekemään tunnetuksi tärkeinä pitämiään seikkoja tai näkökulmia ja tarjoamaan tapoja keskustella yhteiskunnallisista prosesseista, joista aiemmin on joko vaiettu tai puhuttu epätydyttävästi. Puheenvuorot ja väliintulot eivät tule mistään yhteiskunnan ulkopuolelta. Ne voivat myös siirtyä ”tutkimuskohteeseen”, siis yhteiskuntaan, siinä vaikuttaviksi tekijöiksi, ymmärrysmuodoiksi, käsitteiksi ja kertomuksiksi. Mikäli tieteen päämääränä pidetään ennustamista, ihmis- ja yhteiskuntatieteet voivat tuottaa sekä itseään toteuttavia että itseään tuhoavia ennusteita. (Sosiaali... 2002.)

Myös lisääntyneen ohjaustutkimuksen puheenvuorot eivät tule yhteiskunnan ulkopuolelta, vaan tutkijat ja muut ohjauksen osapuolet käyvät keskustelua, tuovat esiin tärkeinä pitämiään näkökulmia ja tarjoavat tapoja keskustella ura- ja elämänsuunnitteluun liittyvistä ”yhteiskunnallisista prosesseista, joista aiemmin on joko vaiettu tai puhuttu epätydyttävästi”. Puheenvuorot ovat osaltaan voineet vaikuttaa siihen, etteivät ohjauksen tai ura- ja elämänsuunnittelun kysymykset ole enää yhtä marginaalisessa asemassa kuin vielä 1990-luvun alussa.

3.4 Ura- ja elämänsuunnittelu kontekstissaan

Tämän tutkimuksen eri artikkeleissa ura- ja elämänsuunnittelua sekä niin sanottua uutta uraa pyritään tarkastelemaan kontekstuaalisesti. Huolimatta sanan lähes inflatorisesta käytöstä kontekstin käsite kuten myös sen toiminnalliset vastineet paikka, ympäristö, piiri, olosuhteet jne, näyttää Eräsaaren ja Jokisen (1997, 38) mukaan pakenevan määrittelyä. Ajattelulla ja toiminnalla ei ole merkitystä ilman kontekstia, mutta kontekstit ovat äärettömiä: jokainen konteksti on laajemman kontekstin sisällä. Koska kontekstit muuttuvat ja muovautu-

vat jatkuvasti, ei ehkä ole viisasta kuvata niitä hierarkkisesti, vaan tarkastella niitä temporaalisina rakenteina. Kausaalisuuden sijasta voidaan painottaa muutosta ja kontekstin prosessinomaista rakennetta sekä pyrkimystä jatkuvaan uudelleenkontekstualisointiin, joka saa dynamiikansa todellisuuden muutoksista. (Mt., 69–70.)

Seuraavassa tuodaan joitakin yleisiä näkökulmia siihen, mitä kontekstuaalisuus voi urasta puhuttaessa tarkoittaa. Audrey Collinin (1997, 437) mukaan mainstream-urateorioiden epistemologisena taustaoletuksena on faktojen olemassaolo havainnoijasta riippumatta. Systemaattista menetelmää käyttäen faktat voidaan ”löytää” ja niillä voidaan kontrolloida ja selittää maailmaa. Yksilö, organisaatio tai ympäristö oletetaan luonnollisiksi entiteeteiksi, joita voidaan tutkia empiirisesti ja analysoida kontekstista irrallaan. Urateorioiden olettamuksena on ollut myös yksilöstä irrallinen ja erillinen ”ympäristö”.

Mikäli voitaisiin laatia kattava kartta urasuuntautumiseen vaikuttavasta ”ympäristöstä”, kartta joka tapauksessa heijastaisi piirtäjän intressejä eikä välttämättä olisi merkityksellinen omaa suuntautumista pohdittaessa (Collin 1997, 442). Samoin Gregory Bateson (lain. White & Epston 1990, 2) korostaa, ettei kartta ole yhtä kuin kuvattava alue. Se, miten ymmärrämme jonkin asian tai minkä merkityksen sille annamme, riippuu ennako-oletuksistamme, siitä, millaisen kartan maailmasta olemme tehneet. Baumanin (2002, 128) mukaan jokaisessa kartassa on tyhjä tilansa, vaikka ne eri ihmisten kartoissa ovat eri paikoissa. Jotta henkilökohtainen kartta ylipäänsä voisi olla henkilökohtainen, siitä jätetään aina pois merkityksettömiä ”ei-paikkoja”. Voidaan olettaa, että ura- ja elämänsuunnittelun kysymykset ovat olleet oman kartan ei-paikkoja monille vakaisiin ja ennakoitaviin uriin tottuneille.

Yksilön identiteetti, arvot tai toiminta eivät ole erillisen ulkomaailman muovaamia, vaan niitä konstruoidaan muiden kanssa jatkuvasti, useimmiten kielen avulla. Yksilön ja ympäristön tai objektiivisen ja subjektiivisen välinen dualismi pyritään kontekstualismissa kumoamaan. Gergenin mukaan yksilön ja yhteisön vuorovaikutus on käsitteellinen sekaannus, koska ilman yksilöitä ei ole yhteisöä eikä ilman yhteisöä ole yksilöitä. Yhteisökin on konstruktio. (Gergen 2001, 2.)

Collinin mukaan kontekstualistisessa tarkastelutavassa mikä tahansa uran kertakaikkinen määritelmä olisi keinotekoinen, eikä uraa voi selittää tai ennustaa tietyillä yksilön tai ympäristön tekijöillä, vaan ura-

kysymyksissä jatkuva tulkinnan prosessi on ensisijainen. Tarkastelutapa on erilainen kuin mainstream-urateorioissa, joiden mukaan subjektiivinen yksilö on objektiivisen ympäristönsä kanssa vuorovaikutuksessa – esimerkiksi Vondracek torjuu eksplisiittisesti ”puhtaan” kontekstualismin. Collinin mukaan tässä ei kuitenkaan ole kyseessä mikään selväpiirteinen paradigmanmuutos, vaan vähittäinen eroosio ja sekoittuminen, joka liittyy aikakauden metanarratiivien puutteeseen, eklektisyyteen sekä tieteellisten selitysten ja yleispätevien merkitysten horjumiseen. (Collin 1997, 441–442, 444; Vondracek et al. 1986, 32.)

Mary Sue Richardson katsoo, että ura on määritelty kapea-alaisesti ja ”ylikontekstualisoitu” siinä kausaalisessa mielessä, että urasuunnittelu on määritelty palkkatyön ja työmarkkinoiden kulloisistakin tarpeista lähteväksi. Psykoterapia on puolestaan ”alikonktextualisoitu”, kun yksilöä tarkastellaan irrallaan ympäristöstään. Kuitenkin julkinen ja yksityinen tila sekä julkinen ja yksityinen toiminta ovat käytännössä kietoutuneet toisiinsa. Toimijuus (effective functioning) kontekstualismin näkökulmasta merkitsee jatkuvasti kehkeytyvää intentioiden ja päämäärien luomista, tunnistamista, tavoittelua ja saavuttamista. Intentionaalisuuden korostuksesta seuraa, että minuuteen kuuluu jatkuva muutos, kasvu, joksikin tuleminen, mutta kontekstuaalisessa tarkastelussa kehityksellä ei voi olla mitään määrättyä ”edistyvää” suuntaa. (Richardson 2002, 409, 412–418; Kosonen 2000, 321.)

Kasvatus- ja ohjaustutkimuksessa pyrkimys kontekstuaalisuuteen jää usein yleisen julistuksen asteelle. Mikrohistorian tutkimuksessa asiaa on jouduttu erittelemään tarkemmin, ja samalla myös ura- ja elämänsuunnittelun kannalta kiintoisasti. Giovanni Levin (1995, 106–108) mukaan kontekstualisoinnilla voidaan viitata ainakin seuraavaan kolmeen ulottuvuuteen:

- a) Kontekstualisointi käyttäytymisen selittäjänä. Funktionalistista selitysmallia noudatettaessa ei kiinnostuta niinkään käyttäytymisen syistä sinänsä, vaan pyritään näkemään tietty käyttäytymisen normaalina ja ymmärrettävänä silloin, kun se ylläpitää jotakin vakiintunutta järjestelmää.
- b) Kontekstualisointi kielellisen järjestelmän osana. Konteksti on osa kieltä käyttävän ryhmän mahdollista kieltä tietynkaltaisessa käyttötilanteessa.

- c) Käyttäytymistapa, tapahtuma tai käsite sijoitetaan vertailevalla ja formaalilla otteella osaksi muiden samankaltaisten sarjaa. Samankaltaisuuden ei tarvitse olla ajallisesti tai paikallisesti välittöntä, vaan se voidaan osoittaa myös välillisesti analogioiden avulla. Samankaltaisuutta etsitään paitsi asioista myös asioiden välisistä suhteista.

Mitä Levin esittämät kontekstualisoinnin tavat voisivat merkitä ohjaustutkimuksessa?

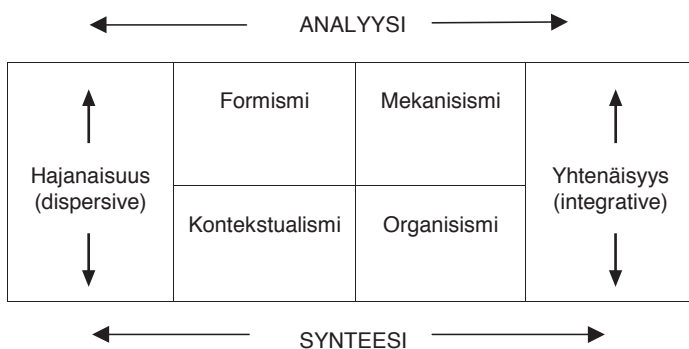
- a) Funktionalistinen malli on voinut olla käyttökelpoinen perinteisen ensimmäiseen moderniin liittyvän ”urakäyttäytymisen” selittäjänä. Nykyisessä tilanteessa voi olla vaikea nähdä, mitä vakiintunutta ja pysyvää järjestelmää ura- ja elämänsuunniteluun liittyvä toiminta voisi pidemmällä aikavälillä pitää yllä. Jokapäiväisen leivän hankkimisen lisäksi läheisimpinä näyttäytynevät usein kunkin yksilölliset ja vaihtuvat itsetoteutuksen projektit.
- b) Ohjaustyössä narratiiviset ja kielen mahdollisuuksia tutkivat ja hyödyntävät suuntaukset näyttävät viime vuosina lisääntyneen. Siten on mahdollista, että ohjaustilanteissa pyritään aiempaa enemmän toiminnan kontekstualisointiin ura- ja elämänsuunnittelun kysymyksiä pohtivan henkilön tarinan osana.
- c) Kolmas Levin mainitsema kontekstualisoinnin tapa, samankaltaisuuksien etsintä, ei voine olla mikään yksittäinen ja nimetty asiakastyön tai toisaalta ohjaustutkimuksen menetelmä. Jäljempänä tarkastellaan, miten samankaltaisuuteen pohjautuvien analogioiden ja metaforien hyödyntäminen voi tukea kontekstualisointia.

Eräsaaren ja Jokisen mukaan (1997, 39, 70) kontekstuaalisuuskeskustelun taustalla on oletamus sekä päivittäisestä elämästä että tieteenalaperiaatteista löytyvistä yhteismitattomuuksista (incommensurables), jotka aiheuttavat kehittyvän tiedon paikallisuutta ja paikallista kehittymistä. Yhteismitattomuus säilyy, koska tietoa ei voi systematisoida tasojen, alueiden, rajojen tai muiden sovittujen arviointimenetelmien avulla. Asiantuntijoiden tulkinnat eli tiedon järjestämisen käytännöt törmäävät samanaikaisesti mahdollisuuksiin ja esteisiin. Kon-

tekstuaalisuutta ei tulisikaan kirjoittajien mukaan pitää finaalisena strategiiana, vaan keinona tarkentaa ja kehittää jatkuvasti eri näkökulmia. Ei voida ennakoida tai todentaa, johtaako uudelleenkontekstualisointi viime kädessä uusien mallien tai relevanssin kriteerien kehittämiseen. Kontekstualisointiin ei voi olla selkeää määrittelevää kriteeriä, vaan se tulisi tehdä tilannekohtaisesti, itserefleksiivisyyden ja kontekstiherkyyden avulla.

Pepperin (1942) maailmanhypoteesimalli on esimerkki tavasta, jolla myös ura- ja ohjaustutkimuksen kontekstuaalisuutta voidaan pyrkiä jäsentämään. Maailma-hypoteesit on kuvattu kahdella ulottuvuudella, joista toinen, hajanaisuus vs. yhtenäisyys, ilmaisee todellisuutta koskevia perusolettamuksia. Toinen, analyysi vs. synteesi, kuvaa sitä, miten todellisuudesta voidaan saada tietoa – saadaanko sitä osiinsa jatkavan analyysin vai kokonaisuuksiin pyrkivän synteessin keinoin. Ulottuvuuden yhtenäisyys-pää kuvaa käsitystä, jonka mukaan maailma on järjestynyt: ”tosiasiat (facts) tapahtuvat määrättyssä järjestyksessä (in determinant order) ja, jos tietoa olisi riittävästi, niitä kyettäisiin ennustamaan tai ainakin kuvailemaan”. (Pepper 1942, 143.) Ulottuvuuden toinen pää kuvaa olettamusta, jonka mukaan maailma (universe) on epäsystemaattinen: tosiasiat ovat satunnaisia (scattered about) ilman merkittävää vaikutusta toisiinsa. Havaitsemamme on ajattelumme tulosta eikä ole olemassa sinänsä.

Taulukko 2: Pepperin maailma-hypoteesit

Pepperin mallin mukaan nämä polariteetit muodostavat neljä toisensa poissulkevaa maailmanselitystä tai hypoteesia: mekanisismi, organisismi, formismi ja kontekstualismi. Kontekstualismi ja formismi olettavat hajanaisen, ei-yhtenäisen (dispersive) maailman, kun taas mekanisismi ja organisismi olettavat maailman yhtenäiseksi. Kontekstualismi ja organisismi lähestyvät maailmaa synteessin keinoin, formismi ja mekanisismi taas analyttisesti.

Mallinsa konkretisoimiseksi Pepper käyttää juurimetaforia. Juurimetaforan käsitteellä viitataan usein tiedostamattomiin mutta kattaaviin olettamuksiin siitä, millaiset asiat muodostavat maailman, miten asiat toimivat ja miten ne ovat keskenään yhteydessä. (Aro 1993, 91.) Kontekstualismia kuvaava juurimetafora on historiallinen tapahtuma, jolla ei viitata menneeseen vaan aktuaaliseen, dynaamiseen, dramaattiseen ja aktiiviseen tapahtumiseen ja toimintaan. Pepper (1942, 232) vertaa historiallista tapahtumaa/toimintaa (act) draaman tai romaanin monimutkaisiin, vaihtuviin ja toisiinsa kietoutuneisiin tapahtumiin ja toimintaan. Näitä voi kuvata ainoastaan verbeillä. Se, mitä selvitetään ja yritetään ymmärtää, ei ole loppuun saatettua ja täydellistä, vaan prosessissa olevaa ja keskeneräistä. Yksittäisen tapahtuman selvittäminen irrallisena olisi keinotekoisista, tarvitaan kontekstin ja tapahtumien jatkuvaa selvittämistä

niin pitkälle kuin haluamme mennä, mikä olisi loputonta, tai siihen asti kunnes väsymme. (Mt., 249.)

Historia on läsnä yksilön toiminnassa vain sen kautta, miten se vaikuttaa nykyhetkeen, so. miten tämän hetken tarina menneisyydestä kutoutuu tämän hetken muuhun tarinaan. (Richardson 2002, 409.) Joas ilmaisee asian näin:

Uudet tapahtumat luovat uuden menneisyyden. Menneisyys voitaisiin selvittää vain, jos uusia tapahtumia ei enää esiintyisi, toisin sanoen vain tilanteessa, jossa historia olisi loppuunsaatettu, jossa ei enää olisi tulevaisuutta. (Joas 1985, 178.)

Ajatusta historiallisesta tapahtumasta kontekstualismin metaforana voi selkiyttää myös kysymällä, mitä metafora tarkoittaa. Samankaltaisuuksiin perustuvien metaforien hyödyntäminen on yllä mainitun

Giovanni Levin jäsenyyksen mukaan yksi kontekstualisoinnin strategia. Klassisen kreikan ”yli kantamista” tarkoittava sana liittyy siihen, että meillä on enemmän ajatuksia kuin sanoja niiden ilmaisemiseen, ja meidän tulee venyttää meillä olevien sanojen merkityksiä tavallisen käytön tuolle puolen. Aristoteleen Runousoppi määrittelee, että metafora syntyy,

kun asialle annetaan nimi, joka varsinaisesti kuuluu jollekin muulle; merkityksen siirtyminen voi tapahtua joko yleisestä erityiseen, erityisestä yleiseen, erityisestä erityiseen tai analogian kautta. (Aristoteles 1982, 55.)

Auttamisammattien taustalla olevien metaforien pohdinta voi joissakin tilanteissa avata näkökulmia ohjauksen käytäntöihin ja vahvistaa ura- ja elämänsuunnittelun kontekstuaalista tarkastelua. Eero Riikosen mukaan perinteinen asiantuntijakieli hämärtää puheen ja puhetilanteiden inspiroivan, metaforisen ja elävän puheen. Tästä näkökulmasta metaforinen kieli instrumentaalisen kielen sijasta voi olla merkittävä sosiaalinen voimavara. Audrey Collin kuvaa kirjallisuudesta peräisin olevilla metaforilla perinteistä urakäsitystä: eepinen heroismi, sankarin ja lukijan ehjä maailmankuva, perinteinen maskuliinisuus ja lineaarisuus. Uuteen urakäsitykseen puolestaan liittyvät modernin romaanin moniäänisyys ja avoimuus. (Riikonen 1999, 147; Collin 2000, 165, 170; ks. Amundson 1998, 134–136.)

Whiten ja Epstonin (1990, 6) hahmottelema tiivistelmä ihmistyön lähtökohtina olevista metaforista ja analogioista havainnollistaa omalla tavallaan, miten valittu metafora tai analogia vaikuttaa ongelman asetteluun ja ongelman ratkaisuun esimerkiksi ohjauksessa. Taulukossa 3 havainnollistetaan, mistä ihmistyön analogiat on alun perin johdettu, millainen sosiaalinen organisaatio on tämän pohjalta konstruoitu, miten ongelmat on konstruoitu sekä miten vastaavasti konstruoidaan havaitun ongelman ratkaisut. Taulukossa ei voida kuvata tyhjentävästi kaikkia mahdollisia ihmistyön hyödyntämiä analogioita. Siihen, mitä analogiaa ihmistyössä kulloinkin suositaan, vaikuttavat monet kulttuuriset, ideologiset ja tilannesidonnaiset tekijät. Valitun analogian oikeellisuutta ei voi arvioida, mutta auttajan voi olla hyödyllistä myös analogioiden avulla tunnistaa ja kritisoida vallitsevia työkäytäntöjä ja paikantaa niitä osaksi sosiaalisen ajattelun historiaa. (Mt., 5.)

Sosiaalinen todellisuus, jonka juurimetafora, tai Whiten ja Epstonin taulukossa käyttämän termin mukaan analogia⁸, on mekaanisen koneen valmistus, konstruoi ongelmat koneen toimintahäiriöiksi. Tällöin ratkaisuna on tarkkaan kausaalijatteluun perustuva looginen syyn paikantaminen ja oikeat korjaustoimenpiteet. ”Mekanismia” kuvatessaan konemetaforaa hyödyntää myös Pepper (1942, 186.) Kone-metafora näyttää vaikuttaneen yllättävän paljon behavioristisen oppimiskäsityksen lisäksi länsimaiseen tieteelliseen ajatteluun ylipäänsäkin:

Tieteellinen ajattelu on velkaa höyrykoneelle enemmän kuin höyrykone tieteelliselle ajattelulle. (Geertz 1983, 22; lain. White & Epston 1990, 4.)

Kun analogia on johdettu biologisista tieteistä, oireeksi tunnistetaan medikaalisen ihanteen mukaisesti ohjaustilanteessa esiin nouseva, taustalla piilevä ongelma, jonka tulkitaan toteuttavan tiettyä funktiota asiakkaan elämässä. Ratkaisuna on modernin ja universaalien asian-tuntijatiedon sovelluksena patologian tunnistaminen, oikea ja tarkka diagnoosi sekä oikeanlaiset toimenpiteet.

⁸ Pepper (1942) käyttää synonyymisesti käsitteitä perusanalogia ja juuri-metafora. Metaforien ja analogioiden käsitteitä on myös tässä käytetty rinnakkain, vaikkeivät käsitteet ole rinnasteisia. Metaforaa voitaisiin ajatella kietyneenä ja konkreettisena, joskus myytinomaisena kuvana, kun taas analogioiden käyttö on abstraktimpaa yhtäläisyyksien etsimistä. Aristoteleen yllä lainatun määritelmän mukaan analogiat ovat ikään kuin välineellisessä asemassa metaforille. Metaforien ja analogioiden jäsenitys voi avata näkökulmia ohjauksellisiin työtapoihin, mutta kuten mikä tahansa valittu näkökulma, se voi myös rajata joitakin toisia näkökulmia pois. Metaforia ei tulisi absoluutoida ja tarkastella itsenäisinä ”toimijoina”, jotka säätelevät omalakisesti ihmistöiden suuntautumista.

Taulukko 3: Analogiat ihmistöiden taustalla

a) MISTÄ ANALOGIAT ON JOHDETTU?	b) MILLAINEN SOSIAALINEN ORGANISAATIO ON KONSTRUOITU?	c) MITEN ONGELMAT ON KONSTRUOITU?	d) MITEN RATKAISUT ON KONSTRUOITU?	
1. Positiiviset fyysikaaliset tieteet	Mekaanisen ja hydraulisen koneen valmistus	Toiminnan lakkaaminen, toimintahäiriö, tehottomuus	Syyn eristäminen, tarkka analyysi, korjaus, uudelleen rakentaminen	
2. Biologiset tieteet	Kvasiorganismi	Oireena ilmenevä, taustalla piilevä ongelma, joka toteuttaa tiettyä funktiota	Patologian tunnistaminen, oikea diagnoosi, toimenpiteet	
3. Yhteiskuntatieteet	a) Peliteoria	Vakava peli	Strategia, siirrot	Kilpailu, vastasiirrot, strategian suunnittelu
	b) Draama	"Olohuone-draama"	Roolit, käsikirjoitukset, esitykset	Roilien tarkistaminen, vaihtoehtoinen draamallinen muoto
	c) Rituaalinen prosessi	Siirtymäriitti	Siirtymä, ero, yhteen liittyminen	Mapping, vanhan ja uuden asetelman erojen hahmotus
	d) Teksti	"Käyttäytymisteksti" (Behavioral text)	Alistava tai dominoiva tarina tai tietoisuus	Tilan luominen vaihtoehtoisille tarinoille

Whiten ja Epstonin mainitsema biologisperäinen analogia tulee lähelle Pepperin ”organismia”. Organismimetaforassa tai -analogiasa ihmiselämä nähdään kehityskulkuna, jonka päämääränä on itsesäilytys ja kasvu. Metaforaan sisältyy myös näkemys siitä, että organismin kehityksessä on alkio muodossa olemassa myöhempien vaiheiden piirteet. (Komulainen 2000, 255.) Lähtökohta on vaikutusvaltainen paitsi henkilökohtaisessa asiakastyössä myös organisaatiotutkimuksessa ja työnohjauksessa sovelletussa avointen järjestelmien teoriassa.

von Bertalanffy kehitti 1950-luvulla yleisten systeemien tieteenfilosofiaa. Systeemit voivat olla avoimia (biologiset tai sosiaaliset systeemit) tai suljettuja. Avoimet systeemit vaihtavat ympäristönsä kanssa informaatiota, energiaa tai materiaa, ja niihin kuuluu aina palautejärjestelmä. (Roberts 1994, 28–29; McNamee & Gergen 1999, 16; Hyypä 1983, 17–18.)

Systeemiajattelu pyrkii yhdenmukaisin lähestymistavoin ja käsittein tutkimaan kokonaisuuksien (yksilöiden, ryhmien tai organisaatiokokonaisuuksien) toimintaa. Elävien systeemien tutkimuksessa ja työnohjauksessa on kauan ollut vallalla suunta, joka pohjautuu yksilötason psykodynamiikan mieltämiseen psykoanalyttisen objektisuhdeteorian avulla. Siihen on yhdistetty analyttinen pienryhmäteoria sekä sosiaalista organisaatiota koskeva avoin systeemitteoria. (Hyypä

1983.) Esimerkiksi organisaatiokulttuuri nähdään pitkälti organisaation tiedostamattomana alueena yksilön tiedostamattoman tapaan (Schein 1985).

Yksilöä, ryhmää ja organisaatiota tarkastellaan monista autonomi-
sista osasysteemeistä muodostuvina kokonaisuuksina, joissa tärkeässä
asemassa ovat ns. rajafunktiot (boundary functions; Miller & Rice 1975,
44–48). Niiden tehtävänä on nivoa autonomiset osat kokonaisuudek-
si. Työnohjaus voidaan nähdä juuri rajojen tutkimisena (minä – ei-
minä, me – muut, yksilön kokemus – ympäristön pyrkimykset, per-
soona – työrooli jne.). Samaan tapaan kuin yksilötasolla myös organi-
saation patologian nähdään toteuttavan jotain tiettyä funktiota ja naa-
mioituvan rationaaliseen toimintaan. Työnohjaaja tai organisaatiokon-
sultti tunnistaa patologian, toimii esiin nousevien ahdistavien tuntei-
den säiliönä (container) ja palauttaa tuntemukset oikealla hetkellä asi-
anosaisille. Systeemistä lähestymistapaa voidaan soveltaa myös coun-
selling-ohjauksessa (ks. etiikka-artikkeli; Patton & McMahon 1999;
Hartmann 1997; Helander 2000, 18; McLeod 2000, 113–125.) Sys-
teemiteoriaa rasittaa kuitenkin syntyäikansa strukturaalis-funktionaa-
linen painotus sekä osin myös behavioristinen pohjavire, koska systeemi,
myös yksilö, nähdään ympäristönsä kulloisiinkin ärsykkeisiin rea-
goivana.

Taulukon rivillä 3a jaotellaan, millainen ongelman jäsenitys ja rat-
kaisu seuraa pelianalogian hyödyntämisestä asiakastyössä. Peli ja leikki
ovat monissa kielissä sama sana, eikä niiden ero suomen kielessäkään
ole aina selkeä. Johan Huizingan (1984) klassisessa leikkitutkimukses-
sa korostetaan, että leikki on oma maailmansa eikä sillä ole tarkoitusta
itsensä ulkopuolella. Pelianalogia tuntuu kuitenkin tässä viittaavan
peliin pikemminkin välineellisenä, omaa asemaa lujittavana ja laskel-
moivana toimintana. Peliin rinnastaminen tuntuu liittyvän läheisesti
varsinkin uusliberalismin nostamaan ns. rationaalisen valinnan teori-
aan, jonka mukaan yksilöt toimivat rationaalisesti, maksimoivat etu-
jaan ja tekevät samantyyppisiä valintoja (pelin siirtoja) hyvin infor-
moituina. Tällä yksinkertaistavalla ja epärealistisella lähtökohdalla on
Ben Finen (2001, 7) mukaan ollut dramaattisia yhteiskunnallisia ja
makrotaloudellisia vaikutuksia.

Kulttuurien tutkimuksesta lähtöisin oleva siirtymäriittianalogia on
ohjausalan keskustelussa näkynyt ainakin siinä, että ongelmaksi on
nähty siirtymäriittien puute elämän eri siirtymävaiheissa. Giddensin

(1994, 32–33) mukaan elämänmuutokset ovat aina vaatineet psyykkistä uudelleenorganisointia, jota oli aiemmin mahdollista työstää yhteisöllisten ja perinteisten siirtymäriittien avulla. Nyt muuttunutta minää on tutkittava ja rakennettava osana yksilön refleksiivistä prosessia, jossa yhteiskunnallisia ja henkilökohtaisia muutoksia pyritään soveltamaan yhteen.

Draama-analogia: Pepperin yllä kuvatussa mallissa kontekstualismiin liitetään historiallisen tapahtuman juurimetafora ikään kuin poimuilevan draaman osana. Perinteisessä sosiaalipsykologiassa korostetaan draamametaforaan tukeutuen sosiaalisissa rooleissa toimimista. Aikuisohjausartikkelissa viitataan siihen, että roolin käsitettä on arvoiteltu staattiseksi ja abstraktiksi. Davies ja Harré (1990, 62) haluavat korostaa staattisen roolin käsitteen sijasta sitä, että ihmiset asettuvat erilaisiin positioihin eri tilanteissa. Samassakin tilanteessa uudet valta- ja voimakentät vuorottelevat ja ihmiset asettuvat niiden mukaisiin uusiin positioihin. Tapahtuman tai toiminnan yksikkönä tulisikin nähdä dynaaminen tilanne ja sen sisällä vaihtuvat monet positiot, pikemmin kuin tiettyjen johdonmukaisten persoonallisuuksien tai heidän ottamiensa sosiaalisten roolien jatkuvuus kyseisessä tilanteessa. Myös Ulrich Beckin (1995, 31) mukaan yksilöt rakentuvat monimutkaisessa diskursiivisessa vuorovaikutuksessa, joka on paljon avoimempaa kuin funktionalistisessa roolimallissa oletetaan (ks. aikuisten ohjausartikkeli; Usher & Edwards 1995, 18).

Tekstianalogia viittaa puolestaan Whiten ja Epstonin (1990) itsensä edustamiin terapian ja ohjauksen narratiivisiin työtapoihin, joita käsittelen aikuisohjausartikkelissa. Tarinamallit ja herkkyyden kielen käyttötavoille korostuvat. Narratiivisuus, kontekstualismi ja sosiokonstruktionismi uran tutkimisessa ja ohjauksikäytännöissä nostavat tulkinnan ja merkityksenannon, dialogisesti synnytetyn tulevaisuuden, perinteisten yleistysten, hallinnan ja ennakkoinnin tilalle.

Kontekstualistinen ja konstruktivistinen lähtökohta nostaa ura- ja elämänsuunnittelun kysymyksissä käytetyn kielen tarkastelun kohteeksi. Metaforien tarkastelu alleviivaa sitä, että käyttämämme kielelliset ilmaisut avaavat joitain maailmoja ja samalla väistämättä sulkevat toisia pois. Myös pois suljetuista merkityksistä on hyvä pyrkiä olemaan tietoinen. Seuraavassa luvussa jatketaan sen tarkastelua, miten ura- ja elämänsuunnittelusta voidaan luoda erilaisia todellisuuksia riippuen kielenkäytöstä.

3.5 ”Olemuksista” suhteisiin

*Arkiymmärrys ymmärtää ymmärtämisen väärin.
Heidegger: Oleminen ja aika (2000, 380.)*

Mikäli hyväksytään ajatus siitä, että kielen avulla luodaan sosiaalista todellisuutta, ei ole yhdentekevää, millaista kieltä ja käsitteitä käytetään puhuttaessa ohjauksesta tai ura- ja elämänsuunnittelusta. Aikuisohjausartikkelissani kiinnitin huomiota kieleen ja puhetapaan ohjausta koskevassa keskustelussa. Usherin (1989, 66–67) mukaan teorian ja käytännön kenttien ”väliin” jää vielä sosiaalis-käytännöllinen alue, jossa esimerkiksi kasvatustutkimus joutuu monesti operoimaan. Siten tarvittaisiin ikään kuin abstraktioiden ja päivittäisen käytännön välitasolle jäävän maailman tulkintaa ja siihen sopivaa kieltä, toiminnallisia käsitteitä. Aiemmin tuotiin esiin Pepperin (1942, 232) kanta, jonka mukaan kontekstuaalisessa tarkastelussa tapahtumia voidaan kuvata vain verbein. Se, mitä selvitetään ja yritetään ymmärtää, ei ole loppuun saatettua vaan prosessissa olevaa ja keskeneräistä.

Toimintaa, suhteita ja prosesseja kuvaavan kielen vastakohtat ovat päivittäisessä käytössä. Jokapäiväinen puhe reifioi eli esineellistää kohteensa huomaamatta, jolloin toimijuus hukkuu: markkinat hermostuvat, ovat toiveikkaita, rankaisevat työelämän joustamattomista rakenteista jne. Markkinoinnin kieli luo merkityksiä merkityksettömälle, päätöksenteon ja hallinnon kieli puolestaan pyrkii häivyttämään ja neutraloimaan ihmisten elämään vaikuttavia asioita. Keskustelua sumentavat myös abstraktit, ”kaiken” eli ei mitään selittävät universaali-käsitteet tai toisaalta tulosjohtamisen aikana luonnollistettu puhetapa, tehokkuusretoriikka vailla toiminnan päämäärien pohdintaa.

Jenny Ozgan (2000, 6–7) mukaan kasvatuksellinen kieleemme täytyy ontoiksi kovertuneista käsitteistä, jotka eivät joko merkitse mitään tai sitten merkitsevät päinvastaista kuin niiden ilmoitetaan merkitsevän. Sellaisten käsitteiden kuin ammatillisuuden, tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden ja kansalaisuuden tilalle ovat tulleet asiakkaat, kuluttajat, laatu, tuotteet ja sidosryhmät. Talous ja tehokkuus oikeutetaan ikään kuin yleisesti hyväksytyinä arvoina ja toisenlaiset arvot leimataan ideologisiksi. Nevanlinnan (2003, 50) mukaan kyse ei kuitenkaan olisi niinkään talouden kuin taloudella oikeuttamisen ylivallassa. Ei talous sinänsä, vaan itselleen oikeutusta etsivä hallinto- ja suunnit-

teluporras pakottaa julkisen palvelun laitokset tulosvastuuyksiköihin, pakonomaisiin organisaatiouudistuksiin ja ”hirviömäisen konsulttisan-
gin” omaksumiseen.

Arviointiartikkelissa tarkastelen Savickasin (2001) kuvaamia/toi-
vomia ohjauksen kielenkäytön siirtymiä perimmäistä olemusta kuvaava-
vasta kielestä suhteita ja prosesseja kuvaavaan kieleen. Työelämän en-
nakoimattoman kehityksen vuoksi työllisyysmahdollisuuksia ennakoiv-
an essentialistisen todellisuuden tajun tarve on tämän tutkimuksen
alussa esitetyn teesin mukaan paljolti muuttunut mahdollisuuden ta-
jun tarpeeksi. Esimerkiksi työelämään suuntaavan koulutuksen tehtä-
väksi on paikoin alettu nähdä suhteita kuvaava työllistyvyys (emplo-
yability) ja työn sijainnin kartoittaminen elämäkentässä. Staattisia ja
olemusta kuvaavia ”zombie-käsitteitä” ovat sen sijaan kertaluontoinen
työllistyminen (employment) ja ”realistinen” kertaluontoinen amma-
tinvalinta. Puhe elämän siirtymävaiheista ja siirtymävaiheissa tarvitta-
vasta ura- ja elämänsuunnittelun tuesta johtaa keskustelun toimintaan,
suhteisiin ja prosesseihin irrallisten ja staattisten abstraktioiden sijasta.

Ammatillista suuntautumista on perinteisesti tarkasteltu intressei-
nä, jossa taustalla on matching-ajattelu: tietynlaiselle persoonallisuudelle
soveltuu tietynlainen tehtävä. Valkoisten keskiluokkaisten mies-
ten kulttuurimalli on uskottu universaaliksi urasuunnittelun ja am-
matillisen kehityksen lähtökohdaksi (Naidoo 1993). Hyvän ohjaajan
ammattitaitona on pidetty myös oikeanlaisten interventtioiden teke-
mistä. Erityyppiset interventiot on määritelty ennalta (esim. preskrip-
tiivinen, supporttiivinen, konfrontoiva), ja taitava ohjaaja osaa valita
oikeanlaisia interventioita oikealla hetkellä. Ensimmäisestä toiseen,
dialogiseen ja refleksiiviseen asiantuntijuuteen siirtymisen osana ohja-
usalan keskustelu ja kielenkäyttö näyttäisivät kuitenkin olevan siirty-
mässä intressikielestä (staattisuus, piirreteoriat, matsaus) keskusteluksi
intentioista (dynaamisuus, suhteet, prosessit). Intentiont voidaan tämän
tutkimuksen tarpeisiin määritellä yksilön merkitykselliseksi suuntau-
tumiseksi maailmaan ja elämään. Richardsonin (2002, 418) mukaan
toimijuuden ja intentiontoiden korostus auttaa tarkastelemaan ura- ja elä-
mänsuunnittelua kontekstuaalisesti. Oikeanlaisten ja taitavasti ajoitet-
tujen interventtioiden sijaan korostuvat ohjausvuorovaikutuksessa tar-
joumat (affordances), se, mitä mahdollisuuksia kulloinkin on tarjolla.
Ohjaaja on asiakkaalleen itsekin tarjouma, esimerkiksi kutsu, lupaus
tai uhka. (Vähämöttönen 1998, 42–43.)

Intressi- ja intentiolähestymistavan eroa havainnollistaa video, jossa on tallennettu ohjaajan ja hänen yläasteella olevan naispuolisen asiakkaansa välinen keskustelu.⁹ Asiakkaan intressejä kartoitettaessa hän totesi laajemmin perustelematta haluavansa ryhtyä hieroglyfikirjoittajaksi. Keskustelussa seurasi hämmennyntä tauko, eikä asiaan myöhemmin palattu. Tauon voinee tulkita siten, ettei ohjaaja halunnut tyrmätä epärealistista toivetta ja masentaa asiakastaan. Mitä nuori nainen halusi itsessään toteuttaa hieroglyfikirjoittajan tehtävässä: esimerkiksi taiteellista, kielellistä tai historiaan liittyvää intentiota? Tarjoumiin ja intentionäkökulmaan keskittyminen intressien ja interventoiden sijaan voi tuoda ohjausvuorovaikutukseen uusia näkökulmia.

Intentiot voidaan tulkita tiedostamattomiksi pyrkimyksiksi paitsi terapian myös ohjauksen kehyksessä (Lahti 2001). Tässä painotetaan kuitenkin Peavyn (2000, 31) esiin tuomaa näkökulmaa siitä, että monet prosessit ilmenevät sellaisilla tietoisuuden tasoilla, joita on vaikea tavoittaa, mutta joita voidaan suotuisissa oloissa tunnistaa ja pukea sanoiksi. Tietoisien ja tiedostamattoman käsitteiden sijasta voidaan puhua tietoisuuden piireistä, kun halutaan ilmaista, kuinka laajasti havaintokentän osat otetaan huomioon.

Miksi staattisista ja toisistaan irrallisista olemuksista puhuminen on pysynyt niin sitkeästi kielenkäytössä suhteiden ja muutosten kuvauksen sijasta? Bourdieu kritisoi tieteelliseksi arkiajatteluksi kutsumansa ilmiötä. Asioiden tarkastelu irrallisina ja staattisina olemuksina suhteiden ja prosessien sijasta on Bourdieun mukaan yksi tieteellisen arkiajattelun muoto. Käyttämämme kieli näyttää ilmaisevan paremmin asioita ja tiloja kuin suhteita ja prosesseja. (Wacquant 1995, 35.)

John Dewey jäljittää arkiajatteluun juurtuneen staattisen ja irrallisen olemusajattelun syntyä antiikin filosofiasta. Käytäntöön ja muutuvaisuuteen liittyy aina epävarmuus, mutta muuttumattomuuteen liittyvät arjen ylittävät ikuiset olemukset. Mikä on, sanan varsinaisessa merkityksessä, on aina ja ikuisesti. Muuttuvaa ei määritelmällisesti voi olla olemassa. Väitteen perustelua pidettiin yhtä lailla todistettavasti välttämättöminä kuin geometrian ja logiikan johtopäätöksiä. Filosofia käänsi rationaaliseen muotoon opin, jonka mukaan olemassaolon oikeellisuutta on paettava, jottei tarvitsisi tulla toimeen käytännön epävarmoissa olosuhteissa. (Dewey 1999, 22–25.)

⁹ Työnohjaustarkoituksessa käytettävä video ei ole yleisessä levityksessä.

Antiikin kreikkalaisten pragmata merkitsi jokapäiväisiä välineitä, joiden ‘kanssa ollaan tekemisissä huolehtivassa kanssakäymisessä (praksis)’. Filosofian puolella korkeinta todellisuutta edustivat ulotumattomissamme olevat oliot, eivät oliot pragmatan merkityksessä. Tämä antiikin kreikkalaisten tulkinta käännettiin latinaksi, se muuttui keskiajan skolastiikaksi ja kulkeutui sitten Descartes’n käsityksiin käytännön maailmasta hämäränä sekaannuksena. (Heidegger 2000, 96, 132–134.) Filosofian tehtäväksi tuli siten ylevän muuttumattoman tutkiminen:

Jos tutkii Platonin ja Aristoteleen filosofian perustaa samaan tapaan kuin antropologi tarkastelee aineistoaan, siis kulttuurin osana, on selvää, että nämä filosofiat rationalisoivat systemaattisessa muodossa kreikkalaisten uskonnollisten ja taiteellisten käsitysten sisällön. Systematisointi oli myös puhdistamista. Logiikka tarjosi mallit, joihin perimmäisen todellisuuden objektien tuli mukautua, ja fysiikka oli mahdollista sikäli kuin luonto, muuttuvanakin, on ilmausta perimmäisistä, muuttumattomista rationaalisista objekteista. (Dewey 1999, 22.)

Olemusajattelun oudosta sitkeydestä huolimatta suhdeajattelu ei ole uusi ilmiö. Muun muassa Marx painotti suhteissa oloa ja sitä, että ihminen on siten sekä objekti että subjekti. Luodessaan yhteiskunnallista käytäntöä ihminen samalla luo itsensä.

[I]hmisolemus ei ole mikään jollekin yksilölle ominainen abstraktio. Todellisuudessa se on yhteiskunnallisten suhteiden kokonaisuus. (Marx 1973, 18.)

Merkitykset ylipäättään ja siten myös uraan liittyvät merkitykset eivät synny eristetyn, abstraktin yksilön korvien välissä, vaan suhteissa, dialogissa ja yhteistoiminnassa. Näyttäisi siten tarpeelliselta liittää ura- ja elämänsuunnittelun tarkastelu nykyistä tiiviimmin teoriaan, yksilön ja työn välisiin suhteisiin sekä ihmisten väliseen vuorovaikutukseen. Sosiaalisen todellisuuden tarkastelun perusyksikkönä ei voi olla irrallinen yksilö, vaan oleminen suhteissa ihmisiin ja asioihin. Kun suhteissa olemisen hyväksytään lähtökohdaksi, ei enää voi pitää yllä käsityksiä itseriittoisesta ja erillisestä yksilöstä ja toisaalta meille ulkoisesta maailmasta. Heideggerin mukaan emme ole koskaan yksinäisiä täälläoloja,

vaan kansatäälläoloja. Oleminen on huolehtimista, ja toisen kanssa oleminen on toisesta huolehtimista. (Heidegger 2000, 162–163, 242; Gergen 1994, 2001; Shotter 1997; Riikonen 1999, 153; Career Development 2002.)

Luvussa 3 on käyty metodologista keskustelua, jonka tarkoituksena on ollut paikantaa tämä tutkimus ohjaustutkimuksen kentässä. Tiivistelmänä luvusta 3 voidaan sanoa seuraavaa:

1. Realismin tai relativismin sijasta tutkimuksessa on omaksuttu relationistinen tai perspektivistinen näkökulma. Ymmärtäminen ihmis- ja yhteiskuntatieteissä on luonteeltaan relationaalista, suhteessa toimintaan tai toiminnan aikomukseen. Tieto on aina sidoksissa näkökulmaan. Yhteiskunta- ja ihmistieteet pyrkivät usein pikemminkin lisäämään itseymmärrystämme kuin ratkaisemaan ongelmia systemaattisesti.
2. Konstruktionistinen näkökulma ei jää ohjauksessa vain yleisen julistuksen asteelle, jos hyväksytään väite, että ohjaustilanteessa tieto, asiantuntemus ja merkitykset voivat mielekkäästi syntyä vain yhteisen konstruoinnin tuloksena. Kun otetaan vakavasti väite kielen produktiivisuudesta ohjauksen asiakkaan tulkinnat omasta elämästään voidaan ymmärtää todellisuutta tuottavaksi ja seuraamukselliseksi toiminnaksi. Ohjauksen painopiste siirtyy siihen, kuinka asiakas puhuu ja millaista todellisuutta hän tulkintoillaan tuottaa ja mahdollistaa. (Komulainen 2000, 252.)
3. Tutkimuksessa omaksutun käsityksen mukaan ura- ja elämänsuunniteluun liittyviä konteksteja ei ole syytä tarkastella hierarkkisesti ja kausaalisesti, vaan muutosta ja kontekstin prosessimaisuutta painottaen. Metaforien käyttö voi joissakin tapauksissa tukea ura- ja elämänsuunnittelun kontekstualisointia tai toisaalta tehdä näkyviksi ohjaustyön taustalla olevia perusolettamuksia.
4. Perspektivismiä ja kontekstualisointia näyttää tukevan suhteita ja prosesseja kuvaava kieli asioiden perimmäisten ja lopullisten ”olemusten” kuvaamisyritysten sijasta.

Seuraavassa luvussa tarkastellaan niin sanottua uutta uraa, muutuvaa käsitystä normaalista urakehityksestä. Myös uran tarkastelussa suhteiden ja prosessien tarkastelu olemusten sijasta näyttää tulleen välttämättömäksi.

4. MIKÄ UUDESSA URASSA ON UUTTA?

Todellinen työharrastus, oikea elämänura tuo mukanaan tyyntä rauhallisuutta ja tyytyväisyyttä, se tuottaa onnettomuuksien ja surujen kohdatessa viihdytystä, herättää puhkaita ja jaloja ajatuksia, todellisen elämänarvon tuntemusta. Kaukana ovat silloin työhön ikävystyminen, elämänykyllystyminen ja intohimojen orjuuttava valta. (—) Mutta elämänuran valitseminen on paitsi yksilölle samalla tärkeä myöskin kansalle ja yhteiskunnalle kokonaisuudessaan, sillä niidenkin menestyminen riippuu kunkin yksilön suorittaman työn kunnollisuudesta kulttuuriyhteiskuntamme olemassaololle tarpeellisilla toiminnanaloilla samoin kuin myöskin yksilöisestä työnilosta ja tyytyväisyydestä. (Rosenqvist 1920, 8–9.)

Elämänuran neuvonnasta on tullut sellainen tehtävä, joka välttämättä täytyy tulla ratkaistuksi ainakin kaikissa sivistysvaltioissa. (Rosenqvist 1928.)

Tutkimuksen artikkeleissa esitetyn ohjauksen teoriaa ja käytäntöä koskevan keskustelun taustaksi on tarpeen jäsentää työn ja uran muutuneita merkityksiä ja työn sijaintia ihmisten elämänkentässä (Richardson, 1998, 2000, 2002; Peavy 1997) sekä toisaalta sitä, miten viime vuosien työelämän ja yhteiskunnan muutokset ovat nostaneet esiin lisääntyneen ura- ja elämänsuunnittelun tuen tarpeen elämän siirtymävaiheissa. Siirtymät eivät enää liity tiettyyn elämänvaiheeseen tai ikäkauteen, vaan ura- ja elämänsuunnittelusta on tullut kertaluontoisen ammatinvalinnan sijasta jatkuvaa.

Viime vuosikymmenien aikaisina työn muutoksina mainitaan useimmiten työvoimalle esitetyt joustavuuden ja elinikäisen oppimisen vaatimukset, projektimaiset työsuhteet ja jatkuva epävarmuus sekä organisaatioiden madaltuminen ja toimintojen – ja riskien – ulkoistaminen globalisaation vaikutuksena. Työnantajat tuntuvat vaativan työvoimalta samanaikaisesti laaja-alaisuutta ja joustavuutta ja toisaalta pitkälle menevää erikoistumista ja sitoutumista yrityksen etuun. Väihämöttösen (1998, 24) mukaan ihmiset joutuvat suuntautumaan amma-

tillisesti ristiriitaisissa ja epäselvissä tilanteissa. Ulrich Beckin riskiyhteiskunnan käsite (luku 4.2.) on tullut entistä ajankohtaisemmaksi. Uuden uran taustaksi luodaan aluksi katsaus verkostotalouden myytteihin.

4.1 Uuden uran taustaa: verkostotalouden myytit

Fordilaiseksi kutsuttu tuotannon järjestämisen tapa syntyi Yhdysvalloissa viime vuosisadan alussa ja levisi tehokkuutensa vuoksi kaikkien alojen suurteollisuuteen.¹⁰ Ominaista mallille olivat tuotteiden pitkät sarjat, tuotteiden ja valmistustapojen mahdollisimman pitkälle menevä standardointi, tuotekehittelyn vähäinen osuus tuotantokustannuksista sekä tarkka työnjako ja armeijamaiset komentosuhteet. (Ks. Maranda & Co-meau 2000, 39; Anderson 1998, 73; Bauman 2002, 71–74.)

Työntekijöiden turvallisuutta lisäsivät työelämän vakiintuneet ja nyttemmin jäykiksi moititut rakenteet, toisaalta työntekijöiden ammattitaidolla tai työhön sitoutumisella ei voinut olla samaa merkitystä kuin käsityön kautena tai nykyisin. Kasvion (1994) mukaan fordismissa ei ollut kyse yksin tuotannosta, vaan tuotannon ja uusintamisen vuorovaikutuksesta, joka loi pohjaa pitkälle kasautumisen kaudelle 1960-luvun loppuun asti. Syntyi varsin homogeeninen palkansaaaja-yhteiskunta. Keynesiläistä kasvu- ja hyvinvointipolitiikkaa noudatettiin ja vaikutusvaltaisten työmarkkinajärjestöjen sopimuksin saatiin eri osapuolten etuja palvelevia kompromisseja. Jessopin (1992, 122) mukaan fordilainen malli onkin voinut parhaimmillaan tuottaa eräänlaisen hyvän kehän: massatuotannon tuottavuuden ja tulojen kasvun, palkkojen nousun vuoksi massakäsynän kasvun, lisääntyvät voitot ja investoinnit ja jälleen sitä kautta tuottavuuden kasvun.

¹⁰ Taylorin kehittelemä ns. tieteellinen liikkeenjohto tehosti työsuorituksia ja samalla työ pilkkottiin mahdollisimman pieniin osiin. Yhden osaoperaation suoritusaikaa mitattiin sekunnin kymmenesosan tarkkuudella. Ensimmäisenä Suomessa kääntymyksen lienee saanut professori Sederholm, joka tapasi Taylorin ja kertoi opin vaikuttaneen häneen ”ilmestyksen tavoin”. Vuonna 1912 Sederholm esitteli Hufvudstadsbladetissa tieteellistä työnjohtoa eli ”uutta taloudellista evankeliumia Amerikasta”. (Lain. Kettunen 1990, 361.) ”Fordismi” -termiä käytti aikanaan jo Antonio Gramsci, mutta termin käyttö yleisty vasta tuotantotavan väistyessä. (Bauman 2002, 71.)

Fordilaisena aikana työ ja pääoma olivat yhdistyneet myötä- ja vastoinkäymisissä, ”kunnes kuolema heidät erotti. Tehdas oli heidän yhteinen asuntonsa – samanaikaisesti asemasodan näyttämö sekä toiveiden ja unelmien tyyssija” (Bauman 2002, 174–175). Hyvinvointivaltiota ei hänen mukaansa alun perin pystytty sijoittamaan vasemmisto-oikeisto-akselille, koska se oli tuki ja turva, jota ilman ei pääoma eikä työ voinut selvitä. Nyt työsuhteet ovat kestävän liiton sijasta ”kunnes toisin ilmoitetaan” -suhteita. (Mt., 175, 177).

1970-luvun lama ja energiakriisi pakottivat arvioimaan tuotannon järjestelyä uudelleen, varsinkin kun samaan aikaan kehitettiin uutta tietotekniikkaa. Kun halvan työvoiman maista tuotava massatuotanto alkoi olla hinnaltaan edullisempaa kuin kotimaassa valmistettu, kehittyneissä teollisuusmaissa panostettiin ns. joustavaan erikoistumiseen ja etsittiin maailmanlaajuisia markkinoita ja toisaalta pyrittiin painamaan oman maan työvoiman hintaa alas. Massatuotannon sijaan tuotteita alettiin räätälöidä eri asiakasryhmien tarpeiden ja toiveiden mukaisiksi. Kuitenkin vasta 1990-luvun puolella fordilaisen massatuotantoyhteiskunnan instituutiorakenteet purkautuivat, ja länsimaat ovat toden teolla siirtyneet ja siirtymässä jälkifordilaiseen verkostotalouteen. (Kasvio 1994, 18.)

Refleksiivisen modernin teesien kannalta kehityskulut tuotannossa ja työelämässä näyttävät seuraavilta. ”Yksinkertainen” teollisen ajan modernisaatio antoi meille ”meso-taloudellisen” [eli fordilaisen] yrityksen, joka oli integroitu vertikaalisesti ja horisontaalisesti ja jaettu tehtäväkohtaisesti osastoihin. Tällaisen yrityksen ”sääntöihin ja resursseihin kohdistuva uusi refleksiivisyys” purkaa sen pieniksi, suhteellisen autonomisiksi, tietointensiivisiksi ja joustaviksi yritysverkostoiksi. Talouselämässä on hänen mukaansa nähtävissä selvästi ”toiminnan vapautumista rakenteista”: kasautuminen on mahdollista vain, mikäli toiminta vapautuu fordilaisista rakenteista. Erikoistunut kulutus pakottaa yritykset innovoimaan entistä nopeammin. Tuotanto koostuu entistä enemmän tietointensiivisestä suunnittelusta ja vähemmän ai-neellisesta tuotannosta. (Lash 1995, 157.)

Jessop mainitsee jälkifordilaisen tuotannon piirteiksi mm. joustavan tuotannon, tuotevarioinnin etuihin pohjautuvan kasvavan tuottavuuden, monitaitoisten työntekijöiden lisääntyvät tulot, erilaistettujen tuotteiden kasvavan kysynnän, jota tuloerojen kasvu suosii, sekä joustavan kapasiteetin hyödyntämisen. (Jessop 1992, 124, 121; ks. Anderson 1998, 79.)

Asiakkaat eivät enää halua massakulutushyödykkeitä, vaan ovat valmiita maksamaan yksilöllisyyttä korostavista tavaroista ja palveluista. Yhä useampi kulutustuote on merkkittävää, josta on saatavissa useita vuosittain muuttuvia variaatioita. Tällaiset tuotteet tarjoavat ainakin näennäisesti mahdollisuuden yksilöllisyyden ja oman maun korostamiseen. (Ollus ym. 1990, 14.)

Globaali- tai verkostotaloudesta on olemassa sitkeitä myyttejä. Jälkifordilaiseen tuotantoon kuuluviksi mielletään pienet, kevyet ja joustavat organisaatiot. Lovio (1992, 110) kuitenkin huomauttaa, että lähes kaikissa markkinatalousmaissa yritystoimintaa hallitsevat suuret, vertikaalisesti ja horisontaalisesti eriytyneet monialayhtymät. Toisen myytin mukaan markkinat ovat kaikenkattavasti villit ja vapaat. Kuitenkin Lovion mukaan (mt., 110–112) yllättävän suuri osa talouden koordinoinnista, liiketoimien suunnittelusta, toteutuksesta ja kaupasta tehdään suurten konsernien hierarkioiden sisällä (hierarkiasuhteet). Yritysten väliset verkostosuhteet sijoittuvat edellä mainittujen hierarkiasuhteiden ja puhtaiden markkinasuhteiden välimaastoon. Verkostosuhteille on ominaista pitkäaikaisuus, tiedon vaihto sekä teknisten ja kaupallisten toimien yhteensovittaminen.

Kolmantena myytinä voi pitää tiedon rajatonta ja vapaata kulkua läntisessä verkostotaloudessa. Lashin (1995, 169) mukaan kuitenkin japanilainen, vakiintuneisiin suhteisiin pohjautuva suhdetajainen alihankinta merkitsee informaatiovirtojen optimointia, kun taas anglo-amerikkalainen markkinavetoinen etäalihankinta sulkee alihankkijat emoyhtiön informaatiovirtojen ulkopuolelle.

Neljäs, uudempien aikojen verkostotaloutta luonnehtiva myytti on kaikenkattava globaalisuus. Tuotannon on toki helppo ylittää rajat silloin, kun halvempaa työvoimaa on saatavissa muualta, mutta suurimmilla monikansallisilla yhtiöillä on yhä selkeästi kansallinen identiteetti. Vain alle puolella 50 suurimmasta monikansallisesta yhtiöstä yli puolet myynnistä suuntautuu alkuperäisen kotimaan ulkopuolelle. Globalisaatio vaikeuttaa lisäksi monilla palvelualoilla hyvin vähän. (Storey 2000, 23.)

Kuvatuista työelämän ja tuotannon myyteistä tai niiden purkamisesta voi tehdä ura- ja elämänsuunnittelun kannalta useanlaisia ja keskenään ristiriitaisiakin päätelmiä. Kaiken kaikkiaan itsestään selvinä markkinoituihin totuuksiin työelämästä ja taloudesta kannattaneen kuitenkin suhtautua varauksin, samoin esimerkiksi seuraavan tyyppiin usein kuultuihin lauseisiin ”Koulutuksen pitäisi nykyistä nope-

ammin reagoida työelämän muuttuviin tarpeisiin” tai ”Nykyinen työelämä odottaa työvoimalta ennen kaikkea —”. Usein jää erittelemättä, kenen tarpeista on kyse tai mitä itsenäiseksi toimijaksi kuvatulla työelämällä tarkoitetaan.

4.2 Uuden uran taustaa: riskiyhteiskunta

Kun epävarmuus muuttuu pysyväksi ja se myös mielletään pysyväksi, maailmassa oleminen ei tunnu niinkään lakien sitomalta ja lakeja noudattavalta, loogiselta, johdonmukaiselta ja kumulatiiviselta tekojen ketjulta kuin peliltä, jossa maailma on yksi pelaajista ja käyttäytyy kuten kaikki pelaajat, ei paljasta korttejaan. Kuten muissakin peleissä, tulevaisuuden suunnitelmilla on taipumus muuttua väliaikaisiksi, avoimiksi ja oikukkaiksi, eivätkä ne ulotu paria seuraavaa siirtoa kauemmas. (Bauman 2002, 165.)

Mitä tehokkaammin yritämme tulevaisuutta valloittaa, sitä enemmän yllätyksiä se luultavasti kasvoillemme sinkoaa. (Giddens 1995, 86.)

Yksilöiden odotetaan entistä enemmän hallitsevan erilaisia mahdollisuuksia, vaikka juuri asioiden hallinta ja seurausten ennakointi näyttävät yhteiskunnan monimutkaisuuden vuoksi tulleen mahdottomiksi. Epäonnistumisen riskit on sysätty yksilön kannettaviksi, vaikka yksilön maailma ei ole hänen itsensä hallittavissa. Myös asialliset vastoinkäymiset kuten työttömyys, saavat yksilön määrittelemään itsensä perimmiltään kelpaamattomaksi, ainakin silloin, kun kulttuurissa korostetaan yksin pärjäämisen eetosta voimakkaasti. Yksin pärjäämisen eetos pystyy sitomaan ahdistuksen, kun ponnistuksen ja palkinnon suhde on kutakuinkin ennustettavissa; nyt niin ei enää ole. (ks. Edwards & Payne 1997, 532; Bauman 2002, 15; Siltala 1994, 439.)

Ulrich Beck esitteli riskiyhteiskuntateesinsä jo 1980-luvun puolivälissä. Riskiyhteiskunnan käsite näyttäisi Beckin mukaan nostavan esiin järjestelmämuutoksia seuraavilla tavoilla: Ensinnäkin modernin teollisen yhteiskunnan perustana olevat kulttuuriset, elämäntapoihin ja työelämään liittyvät resurssit yhtä hyvin kuin luontoresurssit hupenevat.

Toiseksi tulee yhteiskunnan suhde sen itsensä tuottamiin uhkiin, jotka ylittävät sen sosiaalisen turvallisuuskäsityksen perustat. Yhteiskuntajärjestys on aivan liian monimutkainen, jotta vahingoista voitaisiin päätellä niiden syyt ja niistä edelleen vaadittavat toimenpiteet. Kolmanneksi teollisen yhteiskunnan kollektiiviset ja ryhmäspesifit merkitysten lähteet ovat hiipuneet ja kaikki määrittely-yritykset näyttävät jäävän yksilölle itselleen. (Beck 1995, 19; Luhmann 1995, 113.)

Beckin mukaan riskiyhteiskunta viittaa sellaiseen moderniuden vaiheeseen, jolloin teollisen yhteiskunnan aikana tuotetut uhkat tulevat hallitseviksi. Refleksiivinen modernisaatio puolestaan tarkoittaa sellaisten riskiyhteiskunnan seurausten tunnustamista, joita teollinen yhteiskunta ei kykene omilla institutionalisoiduilla normeillaan mitaten käsittelemään ja sulauttamaan järjestelmäänsä. (Beck 1995, 19.)¹¹

¹¹ *Refleksiivisen/myöhäisen/toisen modernin* puolestapuhujat Beck ja Giddens katsovat, että tiettyyn vaiheeseen tultuaan modernisaatiokehitys on ikään kuin joutunut vastatusten itsensä kanssa (reflecto, lat. taipua taaksepäin). Teollisen yhteiskunnan ääriivivoja eivät haihduta pois luokkataistelua tms., vaan normaali modernisaatio ja sen eteneminen. Beckin mukaan moderni yhteiskunta on sisäisen dynamiinsa ansiosta murentamassa omia luokka-, kerrostuma-, ammatti-, sukupuolirooli-, ydinperhe-, tuotanto-, yritys- ja sektorimuodostumiaan sekä ”materiaalisen teknis-taloudellisen edistyksen ennakkoodellytyksiä ja tähänastisia muotoja”. Tätä uutta vaihetta, jossa ”edistys” voi muuttua itsetuhoksi ja jossa yhdenlainen modernisaatio muuttaa toista, Beck kutsuu refleksiivisen modernisaation vaiheeksi. (1995, 12–13.) Refleksiivisyyden käsite ei siten viittaa reflektioon perinteisessä mielessä, vaan yksilölliseen ja kulttuuriseen *itsensä kohtaamiseen* (self-confrontation; Beck 1994, 5; 1995, 17; Pasanen 2003, 66–69.)

Postmodernistit puolestaan korostavat merkitysten hajoamista, aikaperspektiivin katoamista ja mitä moninaisimpien asioiden, mm. subjektin, kuolemaa. Post-etiiliitteellä halutaan siten korostaa edistysuskoksen teollisen modernin jälkeistä katkosta, ”suurten kertomusten” väistymistä niin taiteessa kuin yhteiskuntakehityksessä yleensä. Toisin kuin useissa lähteissä mainitaan, postmodernismi-termi esiintyy jo 1930-luvulla Latinalaisen Amerikan kirjallisuuskeskustelussa (Anderson 1998, 4). Arkkitehtuurikeskustelussa moderni sai post-etiiliitteen 1940-luvun lopulla, ja ensimmäisiä termiin tarttuneita yhteiskuntatieteilijöitä oli 1950-luvulla A. Toynbee. Vuonna 1959 C. Wright Mills kirjoitti modernin vaihtumisesta postmoderniksi teoksessaan *Sosiologinen mielikuvitus* (Mills 1982). Postmodernismikeskustelu on nyttemmin jo paljolti hyödynnetty loppuun. Esimerkiksi tunnetuin elossa oleva postmodernista kirjoittanut aikalaisdiagnostikko Zygmunt Bauman käyttää uusimmissa teoksissaan mieluummin termiä modernin nykyvaihe tai keksimäänsä uudissananaa ”notkea moderni” (liquid modernity; Bauman 2002). - Kolmantena ryhmänä tässä yhteydessä voidaan mainita *modernistit*, Habermas etunenässä, jotka etsivät valistuksen projektille mahdollisuuksia vielä Auschwitzin jälkeisessä maailmassa.

Moderni-sanan etymologiaa: Anttosen (1994, 85) mukaan nykyisessä merkityksessä modernisaatiolla tarkoitetaan yleensä 1700-luvulla liikkeelle lähteneitä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia muutoksia, mutta moderni-sanalla haluttiin jo keskiaikana korostaa eroa oman ajan ja pakanallisen antiikin välillä. 1600-luvulla hahmottui käsitys modernista normatiivisena ”uutena”, ei vain nykyisyytenä.

Vaaroja ja uhkia käsitteellistetään rationaalisesti hallittaviksi riskeiksi. Riskilaskelmien täsmällisyys itsessään antaa vaikutelman, että tulevaisuus saadaan nyt hallintaan. (Giddens, 1995, 86.) Epämääräisiä, laskeutumattomia ja teknologian ulottumattomissa olevia vaaroja ja uhkia rekisteröidessä ei vielä voi kiinnittää huomiota asioiden kommunikativuuteen eikä omakohtaisuuteen. Käyttöön on otettava riskin käsite. Riskit liittyvät päätöksiin ja ratkaisuihin, siis siihen, että vaaroille ja uhkille on jo tehty jotakin: niitä on rajoitettu, valittu tai otettu haltuun, tai sitten ne on sivuutettu, eliminoitu tai niiden mukaiseen olo-tilaan on sopeuduttu riskin käsitteen avulla. Riskin käsitteen avulla myös siirretään tulevaisuusperspektiivejä odotusten (vaaran) alueelta päätösten (riskin) alueelle. On kuitenkin vaikea perustella järkevyyttä eettisesti. Hyvin järjestyneessä yhteiskunnassa on koko ajan enemmän riskejä ja pakonomaista riskikäyttäytymistä. Yhteiskuntapoliittisten päätösten legitimointi vaikeutuu, ja turvaudutaan perinteisiin ajattelutapoihin – valitaankin vaara, ettei tarvitsisi päättää riskeistä, Eräsaari (1995, 178–179) tiivistää Beckin (1993) ja Niklas Luhmannin käsitteitä.¹² Lisäksi ”se mikä vähentää epävarmuutta, kasvattaa samalla tietämättömyyttä”. (Eräsaari & Jokinen 1997, 58.)

Beckin mukaan modernit yhteiskunnat törmäävät oman mallinsa perustoihin ja rajoihin juuri sikäli kuin ne kieltäytyvät muuttumasta ja refleктоimasta omia vaikutuksiaan ja jatkavat sinnikkäästi enemmän samaa -politiikkaansa. Uhat ja ongelmat horjuttavat totutun yhteiskunnallisen järjestyksen perusolettamuksia heti, kun ihmiset tulevat niistä tietoisiksi. Tieteen rationaalisuusmonopoli on murtunut. Menetetty turvallisuuden ja luottamuksen tunne kutsuu esiin normatiivisen horisontin. Vaaran määrittely on kuitenkin kognitiivinen ja yhteiskunnallinen konstruktio: riskejä määrittelemässä on monia kilpailuvia ryhmiä ja tahoja. Riskikysymyksissä kukaan ei ole asiantuntija, tai yhtä hyvin kuka tahansa on asiantuntija. Keskustelua ja määrittys-

¹² Ederin (1998, 105, 107) mukaan riskejä koskevat diskurssit ovat sidoksissa kansalliseen historiaan liittyviin tarinoihin. Vallitsevaksi tulee tietyn yhteiskunnan uskomuksiin parhaiten sopiva riskikulttuuri. Yhteiskunnan ”pyhä” tulee tematisoiduksi tai mobilisoiduksi riskidiskursseissa. Euroopassa kansalliset mallit ovat kuitenkin muuttuneet ja tehneet tilaa muodostumassa olevalle eurooppalaiselle mallille, ”jonka koodit ja kehykset ovat saaneet vaikutteita uudelleenkeksityn Euroopan historian kanssa hyvin resonoivista uusliberalistisista ja messiaanisisista kehyksistä”.

taistelua käydään siitä, mitä halutaan, minkä tuhoutumista ei haluta, miten ylipäänsä halutaan elää. Kysymykset ovat uskon- ja luottamukseenvaraisia, niitä ei voi kokea sinänsä. Riskiyhteiskunta on myös keskustelun teema ja ongelma sinänsä (reflektiivisyys suppeassa merkityksessä¹³) ja siten myös itsekritiikkiin taipuvainen yhteiskunta: esimerkiksi moraalisiin perustein toteutettavat kuluttajaboikotit voivat vaikuttaa suuryhtiöiden toimintaan. Uudet sosiaaliset liikkeet, jotka tuottavat uudenlaista sosiaalista tietoa, nousevat juuri kasvavasta riskitietoisuudesta, ja silloin avautuu uusia mahdollisuuksia kuroa kuilua tieteellisen ja arkitiedon välillä. (Beck 1993, 28–29, 90; 1995, 18–24; Eyerman & Jamison 1991, 52–53; ks. myös Bauman 1996, 63; vrt. Field 1995, 40.)

Yhtäaikainen globalisoituminen ja yksilöllistyminen eivät sulje toisiaan pois, vaan ne ovat saman kehityksen kääntöpuolia. Valitessamme kaupasta yksilöllisiä tuotteita olemme samalla tietoisia, halusimme tai emme, valintojemme globaaleista ympäristö- ja työllisyysvaikutuksista. (Giddens 1995, 85.) Beckin (1995, 69) mukaan ekologisessa kulttuurissa kaikkein yleisimmät ja kaikkein henkilökohtaisimmat asiat ovat välittömästi yhteydessä toisiinsa. Etäisen maailman kysymykset tunkeutuvat henkilökohtaisen elämäntavan syvimpiin sopukoihin, kysymyksiin minästä, identiteetistä ja olemassaolosta. Riskit kertovat meille, mitä ei pidä tehdä, mutta eivät sitä, mitä pitäisi tehdä. Riskit nostavat siten eettiset ja poliittiset kysymykset uudella tavalla esiin valintojen ja määrittelyiden jäädessä yksilöiden harteille (ks. etiikka-artikkeli). Paradoksaalista uudenlaisessa yksilöllisessä määrittelyssä täl-

¹³ Refleksiivisyyttä ja reflektiota ei tule sekoittaa toisiinsa. Pasasen mukaan (2003, 46) refleksiivisyys ”viittaa subjektin suhteisiin ja ennen kaikkea itseensä suhteuttamiseen; se toteutuu tavallaan kohteettomasti ja voidaan metaforisesti tulkita kommunikoinnin ulottuvuudeksi, jossa kaikki palautuu aina itseen. Reflektiivisyydellä tarkoitetaan ennen kaikkea jonkin informaation sisällön ajattelua, joka kohdistuu johonkin ja joka edellyttää reflektion aikaansaavaa subjektia.” Pasasen määrittelyssä korostuu subjektin toiminta niin reflektiossa kuin refleksiivisyydessäkin. Jälkimmäinen kuitenkin viittaa Giddensin ja Beckin teksteissä useimmiten paitsi subjektin toimintaan ja suhteisiin myös makrotason yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin kehityspiirteisiin, jotka toisaalta eivät voi paikantua mihinkään yksilöiden toiminnasta irralliselle tasolle. Giddensin ja Beckin (heuristisella mutta ei erityisen tarkkarajaisella) refleksiivisyyden metakäsitteellä pyritään kurottamaan samanaikaisesti sekä yksilölliseen toimintaan että sosiaalisiin rakenteisiin.

löin on, että eettisiä kysymyksiä on totuttu pitämään yhteisöllisinä, keskustelussa ja yhteistyössä ratkaistavina ongelmina. (Joas 1985, 137.)

Baumanin mukaan (2002, 178) nykyinen epävarmuus eroaa aiemmasta siinä, että epävarmuus ei enää yhdistä, vaan on yksilöllistävä voima. Ajatus yhteisestä edusta muuttuu hämäräksi. Beck (1993, 88–90) katsoo, että sosiaalisen eriarvoisuuden kannalta tilanne on ambivalentti, koska hierarkkiset luokka- ja kerrostumajaot, tulonjako tai palkkatyön ehdot eivät ole muuttuneet ainakaan tasa-arvoisempaan suuntaan, mutta sidokset sosiaaliluokkaan väistyvät. Luokat, säädyt ja kerrostumat ovat eriytyneet, jolloin jokaisen on valittava elämäntapansa ja alakulttuurinsa ja myös yksilöllisesti kannettava valintansa riskit. Joukkotyöttömyys samoin kuin kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolisten ihmisten määrä on huomattava, työn ja työttömyyden yhdistelmät ovat lisääntyneet, ja työ on intensivoitunut. Luokkapohjalla ei näihin uusiin tilanteisiin voi Beckin mukaan enää orientoitua.

Ongelmia ei enää mielletä politiikan viaksi, vaan henkilökohtaisiksi epäonnistumisiksi. Kollektiiviset kokemukset kuten joukkotyöttömyys tai työn sisällön muutokset kilpailevat yksilöllistymisen kanssa, mutta Beckin mukaan hyvinvointivaltion oloissa on yhtä kaikki siirrytty luokkasidonnaisista refleksiivisiin työmarkkinaelämäkertoihin, jonka käänteet riippuvat yksilön valinnoista. Traditioistaan ”vapautettu” yksilö joutuu uusiin riippuvuussuhteisiin työmarkkinoilla, koulutuksessa, kulutuksessa ja asiantuntijajärjestelmissä. (Beck 1993, 87–88; Siltala 1994, 439; Bauman 2002, 160–161.) Perhe- ja ystävyys-suhteet sekä sidokset kotipaikkaan ovat ristiriidassa työmarkkinoiden liikkuvuusvaatimusten kanssa. Kun pääoma aiemmin oli paikkaan sitoutunutta, näkyvää ja ”raskasta”, nykyinen taloudellinen valta perustuu Zygmunt Baumanin mukaan sitoutumattomuuteen, välttelyyn ja pakenemisen taitoon.

Kaikki sosiaalisten siteiden tiheät verkostot, varsinkin jos ne paikantuvat jollekin tietylle alueelle, ovat tieltä raivattavia esteitä. Globaalit voimat yrittävät purkaa moiset verkostot taatakseen jatkuvan ja alati lisääntyvän notkeutensa, joka on niiden vahvuuden ja näkymättömyyden tärkein tae. Ja juuri inhimillisten siteiden ja verkostojen hajoaminen, niiden hauraus ja särkyväisyys, väliaikaisuus ja kunnestoisinilmoitetaan -luonne sallii kyseisten voimien toiminnan ylipäänsä. (Bauman 2002, 23.)

Schulzen (1997, 49) ja Baumanin (2002, 77, 161) mukaan nykyinen epävarmuus eroaa perinteisestä paitsi yksilöllistymisen, myös käytettävissä olevien keinojen suhteen. Aiemmin ei tiedetty keinoja päämäärien saavuttamiseen. Nyt keinoja on tarjolla runsaasti, mutta päämäärät ovat hukassa. Suunniteltiinpa yhteiskuntaa miten tahansa, aina tuotetaan yhtä paljon, jos ei enemmänkin, kurjuutta kuin onnea. Schulze ja Bauman kuitenkin jättävät huomiotta sen, että riippumatta päämäärien selkeydestä monilta puuttuvat myös keinot, kun globaalitalouden näkymätön käsi siirtää yhä enemmän tarpeettomia ihmisiä syrjään ja työssä olevien työehdot joustavoituvat.

Syrjäytymistä koskeissa kansainvälisissä selvityksissä on otettu käyttöön uutena tilastoluokkana työssä olevat, joiden palkka ei riitä elämiseen: work-poor. OECD-maissa ryhmään kuuluu arviolta jo 20 prosenttia kotitalouksista (OECD 1999). Lash (1995, 167) kysyy, sallivatko eriarvoistavat rakenteet ja rakenteellinen köyhyys ”omaehtoista elämäntarinan kirjoittamista”. Lindstedt (2003, 77) kirjoittaakin:

Ne, joiden mielestä ihminen on oman onnensa seppä, pitääkööt visusti huolen siitä, ettei pajavasara iske sormille, omille sormille.

Nykyisin sanotaan työntekijöiden samastuvan ammattiinsa ja asiantuntijuuteensa, ei enää organisaatioonsa. Toisaalta työnantajat odottavat ennen näkemätöntä, vapaa-aikaankin ulottuvaa sitoutumista organisaatioonsa. Organisaatioissa työntekijöiltä odotettavat ns. sosiokulttuuriset kvalifikaatiot eivät jää vain itse työprosessin tasolle. Työntekijöiden on sisäistettävä yrityksen tavoitteet, toimintaperiaatteet ja koko tuotantokulttuuri. Yksityistä elämänaluetta ahmitaan julkisen osaksi niin paljon kuin mahdollista. (Littleton ym. 2000, 105; Kortteinen 1997, 18; Vanhalakka-Ruoho 2001, 4.)

4.3 Vanha ja uusi uraideologia

1980–90-luvuilla käsitykset urasta muuttuivat perusteellisesti yllä kuvattujen talouden, teknologian ja kulttuuristen muutosten keskellä. Ura-termiä on alettu pitää vanhentuneena. Termi onkin epäilemättä vanhentunut, jos uralla tarkoitetaan lineaarisesti etenevää ja ennakoii-

tavaa asteittaista edistymistä yhdessä tai useammassa organisaatiossa. (Jackson & al. 1996, 9–14; Kurhila & Onnismaa 2000a, 149–150; Bauman 2002, 143.) Vaikka ura-käsitettä on käytetty yksinkertaisesti työhistorian kuvauksena, sillä on ollut länsimaissa laajempikin, elämään jatkuvuutta ja mielekkyyttä tuova merkitys. Käsitteistä urasta on ollut myös osa yhteiskuntaa ja työelämää koossa pitävää ideologiaa. Englannin kielen *career*, kuten myös suomen kielen *ura*, on hyvin joustava ja monimerkityksinen sana. (Young & Collin 2000, 1.) Monen eurooppalaisen kielen *ura*-sana tulee latinan vaunutietä merkitsevästä *carraria*-sanasta. Siten uralla on rivien välissä ikään kuin selkeärajaisen ja viitoitetun elämänkulun merkitys.

Mary Sue Richardson (1998, 3–4) tiivistää aiempia ”normaalin” urakehityksen asettamuksia:

1. urakehitys tapahtuu etenemällä kehitysvaiheittain hierarkkisesti uusiin asemiin
2. ihmiset sopivat persoonallisuudeltaan eri tavoin tietyille urille
3. ihmiset ovat motivoituneita toteuttamaan itseään itselleen sopivilla urilla
4. urakehitystä voidaan tutkia erillään muista elämänalueista

Vanha uraideologia pohjasi Richardsonin mukaan seuraaviin lähtökohtiin: Ura on yksilöllinen saavutus eikä henkilön ja hänen (amatillisen) ympäristönsä vuorovaikutusta. Onnistumiset ja epäonnistumiset johtuvat henkilökohtaisista ominaisuuksista. Ura rinnastuu palkkatyöhön, mikä saa ihmiset määrittelemään itsensä ja arvokkuutensa tekemänsä palkkatyön mukaan. Palkaton työ, esimerkiksi kodin ja omien lasten hoito, jää marginaaliin. Etniseen ryhmään, sukupuoleen, yhteiskuntaluokkaan jne. liittyvät vallan ja etuoikeuksien rakenteet eivät kuitenkaan takaa kaikille ryhmille yhtä menestyksekkästä uraa. Lisäksi vanha uraideologia erottaa uravalinnat muusta elämästä itsenäiseksi saarekkeeksi. (Richardson 1998, 4.)

Arnoldin ja Jacksonin (1997, 427) mukaan työn rakentumisen ja organisoimisen muutokset ovat tehneet välttämättömiksi käsitteellistää uudelleen, mitä uralla tarkoitetaan. Ura on fragmentoitunut ja urasuunnittelun tuen tarve erityisesti siirtymävaiheissa lisääntynyt. Perusteellisena urakäsityksen muutoksena kirjoittajat pitävät subjektiivisen uran merkitystä. (Mt., 429.) Subjektiivista uraa korostetaan, koska

objektiivisia uramittareita on vaikea löytää. Yksilöt tekevät historiansa ja tarinansa, joten huomio kiinnittyy ensisijaisesti uran henkilökohdaksi merkityksiin. Monet kirjoittajat korostavat, että aiemmasta eksklusiivisesta ja kulttuurisidonnaisesta urakäsityksestä poiketen ura on nyt jokaisella. Nykyisin halutaankin hierarkkisen urakehityksen sijasta korostaa työn sijaintia (location) elämässä tai elämänkentässä. (Arnold & Jackson 1997; Jackson & al. 1996; Richardson 1998, 2000, 2002; Collin 1997; Peavy 1997.)

Ihmisten elämäntulkua jälkiteollisessa yhteiskunnassa kuvataan usein epälineaariseksi. Elämäntulkun sisältöön sisältyy keskinäistä riippuvuutta ja toistuvaa uudelleen muotoutumista. Epälineaarisuus näyttäytyy ihmisten ja yhteisöjen elämäntulkun epäjatkuvuutena, muutostilanteina, ennakoimattomuutena ja ei-normatiivisten tapahtumaketjujen merkityksen kasvuna. Keskinäinen riippuvuus merkitsee ihmisten ja yhteisöjen vastavuoroisia vaikutussuhteita ja elämäntulkun monimääräytyneisyyttä. Sekä yksilöt että yhteisöt joutuvat ja pääsevät määrittämään toistuvasti uudelleen identiteettiään ja toimintakulttuuriaan. (Vanhalakka-Ruoho 2002, 187.)

Richardsonin (2000, 1998, 4) mukaan uusi uraideoologia korostaa urakehityksen sattumanvaraisuutta ja hyppäyksellisyyttä etenevän kehityksen sijasta. Sitoutuminen kotiin ja perheeseen tai vapaaehtoistyöhön on urakehitystä siinä kuin palkkatyökin. Uuden uran keskipisteenä on yksilö organisaatioiden sijasta. Uusi ura kehkeytyy jatkuvassa itsensä luomisen prosessissa. (ks. Arnold & Jackson 1997; Herr 2000; Meijers 1998; Savickas 1999, 1993.)

Aikuisohjausartikkelissani viittaan Savickasin (1993, 205–207) kuvaukseen työetiikan ja -orientaation kehityksestä. 1800-luvulla kehittyi Yhdysvalloissa ammatillinen etiikka (vocational ethic). Arvostettiin yksilöllistä ponnistelua, itsekuria ja nöyryyttä. Työntekijä ilmaisi autenttista perusolemustaan vanhemmilta perimänsä tai kutsumuksensa mukaisen työn kautta. Suuryhtiöiden ja talouden kehitys puolestaan loi vuosisatamme alkupuolella uraetiikan. Palkkatyö, kaupungistuminen ja uralla edistymisen mahdollisuus muuttivat työetiikan kutsumuksesta uralla etenemiseksi. Looginen positivismi syrjäytti 1800-luvun konseptualismin, ja subjektin kuolemaa ja yksilöllisten perspektiivien katoamista ennustettiin tällöin samaan tapaan kuin nytkin. Nytemmin positivistinen, hierarkkinen ja essentialistinen suuntautuminen urasuunnittelussa tai ammatinvalinnanohjauksessa ei ole enää

mahdollista. Kontingenssi ja refleksiivisyys uran rakentamisessa vaativat Savickasin (Mt., 209) mielestä ohjaajilta suuntautumista asiakkaidensa päätöksenteon ja kriittisyyden tukemiseen perinteisen ura-ajattelun sijaan. 1800-luvun kutsumukseen perustuvan ammatillisen etiikan ja 1900-luvun hierarkkisen uraetiikan jälkeen 2000-luvun kehitysetiikka (developmental ethic) ja itsensä toteuttaminen merkitsevät Savickasin mukaan tulkinnallisuuden korostusta, perspektiivien arvos- tamista sekä sosiaalisuuden ja yhteistyön, ei autonomisuuden lisäänty- mistä.

Uudenlaiset urat vaativat myös uusia käsitteitä. Seuraavassa luvus- sa tarkastellaan kahta englannin kielessä yleistynyttä, eri keskusteluja kokoavaa uudiskäsitettä.

4.3.1 Career development ja career management uuden uran määrittäjinä

Englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetään usein uutta uraa luon- nehtivia kokoavia käsitteitä *career development* ja *career management*. Kummallekin on hankala löytää luontevia suomenkielisiä vastineita. Career development on amerikkalaisessa counselling-oppikirjassa mää- ritelty ”yksilön kehityksen kokonaisnäkemykseksi, jossa painopiste on työn maailman oppimisessa, siihen valmistautumisessa, siihen astumi- sessa ja siinä edistymisessä”. (Gibson & Mitchell 1999, 311; vrt. Pat- ton & McMahon 1999, 4; Arnold 1997, 18.) Gysbers (1997, lain. Jarvis 2001, 40) määrittelee career developmentin ”elämänajan jatku- vaksi itsensä kehittämiseksi”. Tämä pitää sisällään eri ”roolien, olosuh- teiden, asetelmien (settings) ja tapahtumien integraation”. Jarvisin (mt.) mukaan elämänuran kehitys (life career development) antaa yksilöille elämän/työn taitoja (life/work skills), jotka valtauttavat heitä tiedon prosessointiin ja paikantamiseen sekä hyvien valintojen tekoon mo- nissa elämänsä aikaisissa siirtymävaiheissa.

International Association for Educational and Vocational Guidance’n hankkeessa *Qualification Standards for Educational Gui- dance and Career Service Providers* määritellään career development seu- raavalla tavalla:

AmmatINVALINNAN JA URASUUNNITTELUN OHJAAMINEN (Career development): Uraa ja ammatillista kehittymistä koskevien päätösten yhteydessä tarvittavien asenteiden, uskomusten sekä tietojen ja taitojen tarkastelu ohjaustilanteissa. Kysymyksessä on elinikäinen kehittämisprosessi, johon sisältyy eri ammattiroolin suunnittelua, niissä toimimista ja niiden välisiä siirtymisprosesseja. (IAEVG 2002; liite 1.)

Laajapohjaisesti suunnitellussa kanadalaisten ohjausammattilaisten Canadian Standards and Guidelines for Career Development Practitioners -hankkeessa (2001) näkökulma on siirtynyt ura- ja elämänsuunnittelua harjoittavista yksilöistä ohjausammattilaisten toimenpiteisiin. Career development määritellään sateenvarjokäsitteeksi, joka pitää sisällään muun muassa seuraavia ohjauksellisia käytäntöjä: urakasvatus/opotunnit, uraneuvonta, työllisyysneuvonta, inhimillisten voimavarojen kehittäminen, työllis(tyv)yystaitoihin suuntautuva koulutus, henkilökohtaisiin tötaitoihin liittyvä koulutus kuten työnhaku tai yrittäjyys, sosiaalinen kuntoutus.¹⁴

Arnold (1997, 18–19) katsoo, että career development -käsitteellä on sekä kuvaileva että selittävä tehtävä. Uraa on voitava kuvata siten, että tehdään oikeutta yksilöllisyydelle ja ainutkertaisuudelle, mutta kiinnitetään samalla huomiota myös yksilöille ja ryhmille yhteisiin piirteisiin. On myös voitava selittää, miksi yksilöiden tai ihmisryhmien urat kehittyvät tietyllä tavalla. Selittäminen perustuu adekvaatille kuvaukselle, jotta tiedämme, mitä olemme selittämässä.

Toinen paljon käytetty uudissana *Career management* (CM) on määritelty osin career development -termin kanssa päällekkäin meneväksi, mutta selkeämmin tavoitteelliseksi ja tietoiseksi yksilön uraan liittyväksi toiminnaksi. (Neault 2001, 10; Arnold 1997, 19.) Mark Savickas (2000a, 55; 2000b, 58) toteaa, että career management on korvannut tai korvaamassa urasuunnittelun. Englannin kielessä yleistyneelle career management -termille ei ole toistaiseksi löydetty hyvää

¹⁴ Alkutekstissä: Career development is an umbrella term that may include at least the following: Career education; Career counselling; Employment counselling; Human resource development; Training in employment skills; Training in personal, but job-related areas, such as job-search, interviewing, self-exploration, time management and anger management, entrepreneurship; Community rehabilitation.

suomenkielistä vastinetta. Uran hallinta kuulostaisi siltä, että ura voisi olla hallittavissa ja ennakoitavissa. Mahdollinen, joskaan ei sanatarkka suomenkosmos voisi olla urataidot, samaan tapaan kuin puhutaan elämäntaidoista elämäntahdinnan sijasta.

Onnistunut CM vaatii Neaultin mukaan (mt., 11) seuraavia henkilökohtaisia ominaisuuksia, asenteita ja strategioita.

- sitoutuneisuutta elinikäiseen oppimiseen, joka perustuu jatkuvaan realistiseen itsearviointiin
- aktiivisuutta uusille mahdollisuuksille, valmiutta pitää useita mahdollisuuksia avoimena, sopeutuvaisuutta, joustavuutta
- sitkeyttä
- optimismia
- riskinottoa
- suunnitelmallisuutta

Työelämän muutosten korostetaan ”asettavan” yksilöille kuvattunaisia vaatimuksia, mutta vaatimukset näyttävätkin kääntyvän yksilön, eivät työelämän, ominaisuuksiksi. Hieman samaan tapaan itseohjautuvuus on ollut alun perin markkinapohjaisen aikuisopiskelijajärjestelmän ominaisuus, joka onkin kääntynyt yksilön toivottavaksi ja jopa testein mitattavaksi piirteeksi (Pasanen 1998). CM-käsite näyttää liittyvän yksilön henkilökohtaiseen kilpailukykyyn työmarkkinoilla. Suomalaisen korvaan CM:n määritelmät kuulostavat siltä kuin jokaisen olisi perustettava oma yritys, jonka myytävänä tuotteena on oma itse. Saastamoinen (2000, 10) kuvaa uudella tavalla hallinnoitua ihannekansalaista:

Tässä uudessa hallinnoinnin tavassa ihanteena on, että ihminen kohtelee ja hoitaa itseään ikään kuin hän olisi yritys kilpailemassa markkinoilla muiden yritysten kanssa. Kansalaisena oleminen ei ole enää annettu oikeus, vaan asema joka on teoillaan aktiivisesti lunastettava.

Oikeuksien ja velvollisuuksien mukaan suunnistautuvan kansalaisen tilalle näyttää astuneen abstrakti, kilpaileva ja olemassaolonsa oikeuden joka hetki lunastamaan joutuva yksilö. Alexis de Tocquevillen sanoin (lain. Bauman 2002, 47) ”yksilö on kansalaisen suurin vihollinen”.

4.3.2 Uran hallinnasta toimijuuteen

Monet uuden uraideologian piirteet tuntuvat sopivan kovan linjan talousajatteluun. Kun yksilö on tarkastelun keskiössä, työelämän ja organisaatioiden vastuu hyvinvoinnista häviää. Kun yksilö on oman onnensa seppä ja yksin urastaan vastuussa, hänellä oletetaan aina olevan tähän myös riittävät voimavarat. Vaikkei palkkatyötä ja muuta elämää keinotekoisesti eristetä toisistaan, taloudelliset realiteetit jäävät tarkastelussa helposti huomiotta. Esimerkiksi perheen ylläpito tuskin onnistuu ilman riittäviä palkkatuloja. (Richardson 2002, 415; 1998, 5.)

Nikolas Rosen mukaan (1998, 71) työllisyyden jatkuminen on jatkuvasti ansaittava, ja jokaisen työtä arvioidaan jatkuvasti. Työttömyys epäpolitisoituu ja se esitetään yksilöllisen moraalisubjektin oman yrittämisen ja elämänhallinnan kysymyksenä. Työyhteiskunta ei ole kuitenkaan väistymässä, vaan samaan aikaan työn velvollisuus ja työetiikka kirjoitetaan entistä vahvemmin ihmisten sieluun.

Kaikista joustavuusvaateista huolimatta ammatti on yhä Pasasen mukaan (2003, 87–88) yksilön persoonallinen suhde ja tapa kytkeytyä yhteiskunnalliseen tuotantoon ja työnjakoon. Kun yksilö toimii ammatissa hän voi tehdä työnsä ja toteuttaa siinä itseään muista poikkeavalla tavalla. Kvalifikaatiot tai ammatit eivät redusoidu työprosessin vaatimuksiin, vaan jättävät tilan myös persoonalliselle tavalle tunkeutua työprosessiin. Tätä kautta yksilön merkitys muutoksen subjektina korostuu. Työorganisaatoristen muutosten yhteydessä paineet kuitenkin kohdistuvat useimmiten juuri tuohon persoonalliseen ja yksilölliseen. Ammatilliset muutokset yksilöllisellä tasolla ovat huomattavasti vaikeampia ja monimutkaisempia kuin muutokset ammattirakenteeseen vaikuttavalla tuotannon rakenteen muutosten tasolla.

Toiskallio (2002, 164) katsoo, ettei elämää voi nyky maailmassa enää kuvata ratkaistavien ongelmien sarjaksi, vaan vaihtelevien, yllättävien ja outojen tilanteiden kohtaamiseksi ilman valmiita malleja. Tarvittaisiin toimintakykyä, mutta toimintakyvystä ollaan varsin vähän kiinnostuneita. Sen sijasta puhutaan ”elämänhallinnasta” ja ”elinikäisestä oppimisesta”. Toimintakyvyn (action competence, capacity to act) Toiskallio (2001, 452) määrittelee valmiudeksi toimia ”luovasti, kehittävästi ja vastuullisesti tilanteissa ja vuorovaikutusjärjestelmissä, joille ovat ominaisia muutokset, epävarmuus, ainutlaatuisuus, kompleksisuus, arvo-ongelmat ja henkilökohtainen vastuunotto”. Tällä tavoin

määrittelyssä toimintakyvyssä on kyse yksilöllisyyden ja yhteisöllisen tradition vuorovaikutuksesta. Yhteisölliset merkityshorisontit rakentavat kutakin yhteisön jäsentä toimijana. Toiminnassa käydään jatkuvaa dialogia tottumusten ja ennakkokäsitysten sekä uusien tilanteiden välillä. Toimintakykyä ei tule sekoittaa suorituskykyyn, jota tulosjohtamisen aikana tavallisimmin korostetaan. Suorituskyvyssä tärkeämpää kuin toiminnan sisältö eettisine ulottuvuuksineen on välineellinen, anonyymi ja institutionaalinen kyky toimia. (Mt., 466, 459.)

Myös Kosonen (2000, 316) korostaa yksilöllisen ja yhteisöllisen toisiinsa kietoutumista toiminnassa. Toimijuuden voimavarat voivat olla yksilöllisiä tai sosiaalisia, mutta jaottelu on puhtaasti analyttinen. Käytännössä yksilölliset voimavarat kuten kokemus elämän merkityksellisyydestä, itseluottamus ja elämäntaidot riippuvat sosiaalisista resursseista: siitä, että ihmissuhteet ovat monipuolisia ja luottamuksellisia ja että suhdeverkko takaa riittävän taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen osallisuuden (ks. myös Kortteinen 2000). Tämän näkökannan mukaan ohjauksen olisi tuettava toimijuutta eikä valmennettava abstraktiin kilpailevaan yksilöllisyyteen.

Toimijuus (agency) ja kyky itseohjautuvuuteen eivät toimi tyhjiössä vaan sosiaalisessa kontekstissa. Kyse on valtauttamisesta, henkilökohtaisten päämäärien tunnistamisesta ja valmiudesta niiden toteuttamiseen. Kolmas uran tarkastelun lähtökohta perinteisen hierarkkisen ja uuden, uusliberalistisen urakäsityksen vaihtoehtona painottaa työtä ja oppimista ihmisten elämän kokonaisuudessa, pitää ihmistä toimijana ja oppijana, jolla on myös rajansa, sekä tarkastelee ihmisen toimintaa ja oppimista tietyssä sosiaalisessa paikassa, kontekstissa, suhteissa ja vuorovaikutuksessa. Näkökulmassa painottuu työn ja opiskelun paikka osana yksilön hyvinvointia ja kehitystä sekä toisaalta työ kontribuutiona muille ja laajemmalle yhteisölle. Ammatillisia ratkaisuja ajatellaan pikemminkin suhteessa kuhunkin elämänvaiheeseen ja elämänolosuhteisiin kuin elinikäistä työuraa. Työuran metaforana on osin uudelleen, osin muiden kanssa kirjoitettava ”paikallinen” elämäntarina. (Richardson 1998, 2000; Vanhalakka-Ruoho 2001.) Yksilöllä ja hänen toimintapaikallaan on myös historiansa, ja epäjatkevasta maailmasta voidaan selvittää vain jatkuvuuksien turvin. (Siltala 1996, 147; ks. Richardson 2002, 410.)

4.3.3 Uusi ura ja yhteiskuntatutkimuksen mikro–makro-dualismi

Toimijuudesta ja toimintakyvystä puhuttaessa yksilöllinen ja sosiaalinen näkökulma ovat kietoutuneet toisiinsa, jyrkän eron tekeminen yksilön ja ”ympäristön” välille ei vaikuta mielekkäältä. Uuden uran tarkastelu toimijuuden näkökulmasta voi kaventaa yhteiskuntatieteissä tyypillistä vastakkainasettelua yksilöllisen ja sosiaalisen tai toiminnan ja rakenteiden välillä. Olen arviointiartikkelissani sivunnut yhteiskuntatieteiden vaikeutta nivoa yhteen mikro- ja makrotason tutkimusta. Yhteiskunta- ja kasvatusteoria voi näyttäytyä eri yhteyksissä ”vahvana toiminnan suhteen ja heikkona instituutioiden suhteen” tai päinvastoin. Giddensin (1981, 163–165) mukaan instituutioita ja toimintaa on tarkasteltu dualisesti toisistaan eroavina ja eriaikaisina, siten niiden yhdistäminen on ollut ongelmallista.¹⁵

Myös ohjauskeskustelua on usein leimannut mikro–makro-dualisille ominainen kohtaamattomuus ja eriaikaisuus. Arviointiartikkelissa tarkastelen mikro- ja makronäkökulmien erillisyyttä ja linkittämistä osana ohjauksen arviointikeskustelua. Perinteinen asetelma ohjauksen vaikuttavuudesta keskusteltaessa on ollut se, että päätöksentekijät odottavat ohjaukselta mitattavia, usein makrotasoisia vaikutuksia, kun taas ohjauksen käytännön toteuttajat korostavat useimmiten yksilötason laadullisia ja vaikeasti mitattavia tuloksia. Keskeiseltä tavoitteelta näyttäisikin eri tahojen välinen keskustelu siitä, löytyykö yksilön kannalta yhteisesti hyväksytyjen tulosten ja yhteiskunnallisten tulosten välillä yhteyttä. Tässä luvussa tarkastellaan mikro–makrolinkkien luomista uuden uran kontekstissa.

Mikron (yksilöllinen maailma, toiminta) ja makron (sosiaalinen puoli, yhteiskunnan rakenteet) yhteen nivominen tai saaminen saman keskustelun piiriin ei ole ongelmatonta, varsinkin kun mikro- ja makrotasoon viittaavat käsitteet ovat monitulkintaisia. Foucault’n valta-teoria on esimerkkinä mikro- ja makrotason keskustelun linkittämisen vaikeudesta. Hän näkee valtateoriassaan mikro- ja makrotason val-

¹⁵ Yhteiskuntatutkimuksen mikro–makro-suhteesta sekä eri tasojen eriaikaisuudesta ja yhdistämisestä on keskusteltu varsinkin 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa, ks. Knorr-Cetina & Cicourel (1981), Hechter (1983), Giddens (1984a, 1984b), Alexander (1987), Ritzer (1990), Huber (1991), Peltonen (2001).

tamekanismien välillä katkoksen. Hänen mukaansa mikrotason ”intiimeissä” vuorovaikutussuhteissa toimivaa valtaa ei voida palauttaa makrotasolle, rakenteelliseen tai institutionaaliseen valtaan, tai päinvastoin. Foucault’n mukaan yhteiskunnallisen vallan makrotaso muodostuu edellä mainittujen eri ”mikrokenttien” punoutuessa yhteen tai erkaantuessa. (Foucault 1980a, 194–195; Helén 1994, 277; ks. myös Kusch 1993, 147–151.)

Uran tutkimus näyttäisi kuitenkin osaltaan voivan auttaa jäsentämään yhteiskuntatieteen keskeistä kysymystä, mikro- ja makrotason tutkimuksen jännitettä ja katkosta. Konkreettisten urien tutkimuksen avulla voi tulla mahdolliseksi luoda käsitteellisiä yhteyksiä näiden eriaikaisten käsitteellisten tasojen välille. Ura voi tarkoittaa yksilön kulkua ajassa ja tilassa, mutta ura-käsitteellä voidaan yhtä lailla viitata yksilön elämäkerran (mikrotaso) ja yhteiskunnallisten rakenteiden (makrotaso) leikkauspisteeseen, samoin uralla on perinteisesti ollut työntekijöitä kannustava ja organisaatioon sitouttava, elitistinen ja meritokraattinen merkitys osana organisaatioiden sisäistä retoriikkaa (mesotaso). Ura on keskeinen yksilöllisen toiminnan, talouden ja sosiaalisten rakenteiden leikkauskohta. (Young & Collin 2000, 2; Jackson, Nicholson & Watts 1996, 8.)

Ura- ja elämänsuunnittelun ja ohjauksen voi viime kädessä nähdä myös *poliittisena* prosessina yksilöllisten ja yhteiskunnallisten tarpeiden välillä, yksilöllisten tavoitteiden ja mahdollisuuksien rakenteen välillä sekä yksityisten ja julkisten identiteettien välillä. Ohjauksella on erityinen roolinsa, kun luodaan ihmisille *tarjountia* (affordances) paikantaa työelämä ja urasuunnittelu omassa elämässään ja toisaalta paikantaa itsensä työelämässä. Ohjauksen poliittinen ulottuvuus on viime vuosina näkynyt myös ohjausammattilaisten ja päätöksenteki-

jöiden yhteistyön lisääntymisenä. (arviointiartikkeli; Watts 1997, 1998; Kurhila, Onnismaa, Piikkilä, Sinisalo & Vuorinen 2002.)¹⁶

Perinteisiin vaikutusvaltaisiin urateorioihin lasketaan usein kuuluviksi ainakin Hollandin differentiaalinen, Superin kehityksellinen, Krumbolzin käyttäytymistä koskeva sekä Robertsin rakenteellinen urateoria. Tärkeimmät teoriat ovat olleet pohjoisamerikkalaisia ja yksilökeskeisiä. Vaikka ”ympäristöä” ei ole teorioissa suljettu uravalinnasta pois, teoriat ovat syntyneet ennen nykyistä epävarmuuden aikaa, eikä yksilön ja ympäristön suhdetta ole voitu tematisoida tavalla, jossa otettaisiin tyydyttävästi huomioon urakehityksen epäjatkuvuuteen vaikuttavia tekijöitä, kuten globalisaatio, markkinoituminen, organisaatioiden muutokset ja projektimaiset työsuhteet. (Collin 1997, 436–437.)

Valtavirta-urateorioiden ulkopuolella on kehitelty myös yksilön uraa kontekstualisoivia ja ekologisista urateorioita ja -malleja, joista tunnetuin lienee Bronfenbrennerin ekologinen malli mikro-, meso-, ekso- ja makrosysteemeineen. Vondracek linkitti Bronfenbrennerin mallin kehitykselliseen urateoriaansa. (Vondracek ym., 1986; Bronfenbren-

¹⁶ Ohjaus on viime vuosina noussut päätöksentekijöiden asialistalle paljolti OECD:n ja EU-komission ansiosta. OECD:n rooli koulutuksen ja ohjauksen kansallisten mallien muotoutumisessa on erillisen tutkimuksen arvoinen. OECD on voimallisesti ajanut jäsenmaihinsa uusliberalistista koulutuspolitiikkaa, johon kuuluu mm. päätösvalan hajautus, oppilaitosten kilpailutus ja rankkaus sekä ”asiakkaan” vapaan valinnan periaate. Eriarvoisuutta tuottava koulutuspolitiikka on esitetty joko luonnonvälttämättömyytenä tai sitten teknisenä tarkoituksenmukaisuutena. (Ball 1999, 2001; Poropudas ja Mäkinen 2001; Kantola 2002.) Paitsi suomalaisessa myös kansainvälisessä keskustelussa on tuotu esiin huoli päätösvalan hajautuksen vaikutuksesta ohjauksen saatavuuteen. Myös OECD itse on ohjauksen toimintapolitiikan arvioinnissaan painottanut näkökulmaa. (OECD 2002; Watts 2002; Meijers 2001; Mountain 2002.)

Samaan aikaan OECD:ssa on tuotu esiin, että mahdollisuus elinikäiseen ohjaukseen (life long guidance) on välttämätön elinikäisen oppimisen toteutumiseksi ja elämän siirtymävaiheiden (transitions) läpikäymiseksi. OECD:n sihteeristön jäsenen Richard Sweetin mukaan järjestö pyrkii eri yhteyksissä vaikuttamaan jäsenmaihinsa siten, että ohjauksen rooli vahvistuisi, ja saman kannan esitti Tony Watts OECD:stä Ohjauksen tulevaisuus 2002–2012 -seminaarissa vieraillessaan. Myös Maailmanpankki on aktiivisesti vahvistanut ohjauksen roolia jäsenmaissaan. (OECD 2000; Sweet 2001a; 2001b; ks. arviointiartikkeli.) Taloudelle alisteisen koulutuspolitiikan ja toisaalta ohjauspolitiikan kaksoisrooli voi selittyä osin sillä, että ohjaus nähdään OECD:ssa ja Maailmanpankissa ikään kuin markkinoiden ”voitelijana” sekä mikro- ja makrotaloudellisesti vaikuttavana. (Plant 1995, 1996.)

ner 1979; Collin 1997.) Kuten aiemmin tuotiin esiin, tärkeimmät urateoriat näyttävät yhä kuitenkin käsittelevän ihmisen ja ympäristön suhdetta ”interaktionana” pikemminkin kuin yhteisenä konstruointina.

Perinteisen urakäsityksen vastakohtaksi on luotu iskulauseenomainen käsite *rajaton ura*. (boundaryless career; ks. Arnold 1997, 29; Imel 2000; Humphries & Gatenby 1999; Weick 1996; Gunz ym. 2000). Se heijastaa muutoksen tahtia ja siitä seuraavaa epävarmuutta silloin, kun urat eivät ole enää entiseen tapaan sidoksissa ammattikuntiin tai organisaatioihin. Käsite ei kuvaa tiettyä, vaan monia mahdollisia uran muotoja, jotka kyseenalaistavat perinteiset työllistymistä koskevat oletukset. Yksilöiden, ryhmien ja työnantajien vuorovaikutusverkosto on niin monimutkainen, että se voi vaikuttaa kaaosmaiselta, eikä mikro–makro-linkkejä eli mikron ja makron käsitteellisiä tasoja yhdistäviä käsitteitä ole helppo luoda. Siten näyttää vaikealta muodostaa aggregaatteja näennäisen sattumanvaraisen mikrotason käyttäytymisen ja toisaalta makrotason rakenteiden välillä. (Littleton, Arthur & Rousseau 2000, 101–103.)

Rajattoman uran puolestapuhujien Littletonin ja kumppanien (mt.) mukaan katkos mikro- ja makrotasojen välillä ei kuitenkaan ole ehdoton, vaan viime kädessä voidaan havaita aggregaatteja, yhteiskunnallisen tason säännönmukaisuuksia ja muodostumassa olevia rakenteita, jopa lisääntyvää stabiiliutta. Karl Weickin (1996) työhön pohjaten ja Piilaaksoa esimerkkinä käyttäen kirjoittajat tuovat esiin mikro–makro-ulottuvuutta jäsentävän niin sanotun enactment-mallin, jonka mukaan *toiminta luo ympäristön*. Ainakin tietotyössä henkilökohtaisen urapolkujen ja suhteiden kaoottisuus näyttää luovan makrotaloudellista vakautta. Esimerkiksi spontaani ja epävirallinen vuorovaikutus auttaa synnyttämään ideoiden vaihtoa, josta saattaa seurata uusia tuotannollisia rakenteita. (Littleton & al., 2000, 102–104.) Väitettä tukee ainakin Massachusetts Institute of Technology (MIT) tutkimus, jonka mukaan 80 prosenttia työelämän innovaatioista syntyy työntekijöiden epävirallisen vuorovaikutuksen tuloksena. (Rastas & Einola-Pekkinen 2000, 47.)

Uran tutkimus voi tuoda valaistusta yhteiskuntatutkimuksen mikro–makro-jännitteeseen ja eriaikaisuuteen myös kysymällä, minkätaisoista *toimintaa* uraan liittyy. Young ja Valach (2000, 188–200) esittävät seuraavan toimintajärjestelmien hierarkian:

- ura
- projekti
- yhteistoiminta
- yksilöllinen toiminta

Youngin ja Valachin toimintajärjestelmämallissa ura havainnollistuu toiminnallisesti Jacksonin ym. (1996, 8) toivomana mikro- ja makrotason välittäjänä. Toimintamallin mukaan ihmiset eivät tulkitse käyttäytymistään vain yksittäisten ja yksilöllisten toimiensa varassa, vaan keskipitkän ja pitkän keston toiminnan varassa, joita mallissa edustavat juuri projekti ja ura. Projekti ikään kuin linkittää toiminnan ja uran. Kirjoittajien mukaan projekti on hyödyllinen (mikro- ja makrotasoa linkittävä) *välitason konstruktio*, ja käsillä olevassa mallissa projekti sitoumuksen asteena korvaa ”keikat” (jobs). Uran uudelleen käsitteellistäminen toimintateoreettisen mallin avulla alleviivaa perinteisen uran jäämistä taka-alalle sitoutumisen muotona. Perinteisen organisaatiokeskeisen uramallin muutoksen ei tarvitsisi johtaa lyhyisiin keikkapohjaisiin sitoutumisiin, vaan pidemmän aikavälin sitoutumiseen yhteistoiminnallisiin ja dialogisesti toimiviin projekteihin. Ura on tässä mallissa projekteja suuntaava yläkäsite. (Mt., 190.)

Toiminnan määrittely yksilö- tai mikrotason ilmiöksi yllä olevaan tapaan ei kuitenkaan ole ongelmatonta. Mikä itse asiassa on urasta puhuttaessa mikro- ja mikä makrotason ilmiö? Kolmea mallin ylintä toimintajärjestelmää pidetään sosiaalisina ja yksilöllistä toimintaa nimensä mukaisesti yksilöllisenä. Kirjoittajat eivät riittävästi selvennä, viittaako heidän kuvaamansa mikrotaso toimintaan, joka olisi yksilöllisenä jollain tavalla ei-sosiaalista, ei-yhteisöllistä tai ei-yhteiskunnallista. (Ks. Gergen 2001.) Viitataanko makrotason käsitteillä puolestaan vääjäämättömiin yhteiskunnallisiin rakenteisiin, joihin toiminnalla ja intentioilla ei ole osuutta?

Bronfenbrenner (1979) samoin kuin monet muut teoreetikot lukevat yksilöllisen ja yhteistoiminnan kuuluvaksi lähinnä mikrosysteemiin. Kuitenkin monet yhteiskuntatutkijat ovat kritisoineet makrota-

son ilmiöiden suoraviivaista johtamista mikrotasolta tai toimijuuden samastamista mikrotasoon ja rakenteiden samastamista makrotasoon. Radikaalein kritiikki asettaa kyseenalaiseksi sen, voidaanko yksilöä lainkaan pitää mikrotason entiteettinä. (Peltonen 2001, 357; ks. Cruikshank 1999, 5; Shotter 1997.)

Yksilöllinen ja yhteiskunnallinen näyttävät kietoutuneen toisiinsa tavalla, joka kyseenalaistaa perinteisen kaksijakoisen mikro–makro-ajattelun. Mikro- ja makrotasot ovat suhteellisia: makro yhdellä tasolla on mikroa toisella tasolla. Empiirisesti eri tasojen yhdistäminen on hankalaa myös, koska eri yhteiskuntatutkijat määrittelevät mikro- ja makrotason hyvin eri tavoin. Toimijuus (agency) viittaa yleensä yksilötasolle, mutta sillä voidaan viitata myös makromaailmaan. Rakenne taas mielletään makrotasoon liittyväksi, mutta se voi kuitenkin olla myös mikromaailman käsite. Mikro- ja makrotasoja voidaan pitää pikemminkin analyttisinä käsitteinä ja emergentteinä tasoina empiirisesti havainnoitavien yksikköjen sisällä kuin empiirisinä todellisuuden alueina sinänsä. (Ritzer 1990, 349; Peltonen 2001, 356–357)

Yksilön ja rakenteiden suhteen eli mikro–makro-ulottuvuuden jäsennyksen kannalta kiintoisa on Giddensin 1980-luvun käsitteistöä hyödyntävä Scott Lashin väite tietointensiivisestä työstä. Hän katsoo tietointensiivisyyden merkitsevän kahdenlaista refleksiivisyyttä: itserefleksiivisyyttä sikäli, että työläisiä ei enää tarkkailla, vaan he tarkkailevat itse itseään; rakenteellista refleksiivisyyttä sikäli, että tuotannolliset säännöt ja voimavarat eivät enää valvo työläisiä, vaan ne ovat refleksiivisen toiminnan kohteita. Toimijat voivat muotoilla sääntöjä ja voimavaroja uudelleen ”kroonisessa innovoinnissa”. (Lash 1995, 165–166.)

Lash tukeutuu tässä Giddensin esittämään rakenteen jäsennykseen, joka voidaan ilmaista lyhyesti rakenteet = säännöt + resurssit. 1980-luvulla kehittämässään strukturaatioteoriassa (suom. rakenteistuminen) Giddens polemisoi metodologista individualismia vastaan ja lähestyy yhteiskuntatieteiden klassisia kysymyksiä. Rakenteet ja toiminta on nähty rakennefunctionalismin vaikutuksesta kahtena erillisinä ja riippumattomana ilmiömaailmana, jotka hänen mukaansa kuitenkin muodostavat ykseyden (duaalisuus dualismin sijasta). Sosiaalisten systeemien rakenteelliset ominaisuudet ovat sekä toiminnan väline että toiminnan tulos. Yhteiskunnan rakenteet, ts. säännöt ja resurssit, eivät siten pelkästään rajoita, vaan myös mahdollistavat toimintaa. Säännöt ovat kulttuurin sisäistä, implisiittistä tietoa (tacit knowledge).

Tätä maailman tuottamisen ja uusintamisen suhdetta Giddens kutsuu toiminnan rekursiivisuudeksi eli palautuvuudeksi. (Giddens 1983, 92–95; 1984a, 24; 377; Ilmonen 1994.)¹⁷ Siten rakenteiden ja toiminnan suhde on kaksisuuntainen vuorovaikutusprosessi eikä yksisuuntaisen kausaalinen.

Mikro- ja makrotaso ovat eräänlaisia yhteiskuntatutkimuksen meta-meta-käsitteitä. Keskustelu liian yleisluontoisilla käsitteillä voi myös hämärtää kontekstuaalisuuteen pyrkivää tarkastelua. ”Yleiskäsitteet eivät selitä mitään, vaan ne kaipaavat itse selitystä”, toteavat Gilles Deleuze ja Félix Guattari (1993, 18). He jättäisivät käsitteiden luomisen yksin filosofien tehtäväksi. Myös Bourdieu varoittaa omaa elämäänsä elävistä käsitteistä arvostelemalla *käsittefetisismää, teoritista teoriaa ja logologiaa* (Wacquant 1995, 52–53). Ulrich Beck (1999) puolestaan puhuu *zombie-käsitteistä*. Lisäksi:

Käsitteet eivät odota meitä valmiina niin kuin taivaankappalet. Ei ole olemassa käsitteiden taivasta. Käsitteet on valmistettava tai pikemminkin luotava, eivätkä ne ole mitään ilman ne luoneiden allekirjoitusta. (Deleuze & Guattari 1993, 16–17.)

Mikro- ja makrotasoa kuvaavien käsitteiden pakenevuudesta huolimatta on mielestäni kuitenkin hyödyllistä pyrkiä tunnistamaan ja purkamaan tarpeettomia mikro–makro-dualismeja ura- ja elämänsuunnittelun tutkimuksessa. Uran tarkastelua näyttäisi palvelevan se, että yksilön ja yhteiskunnan, mikro- ja makrotason sekä toiminnan ja rakenteiden suhdetta voitaisiin tarkastella kontekstuaalisesti, prosessimaisesti ja dualismin sijasta duaalisuutena. Foucault¹laista metaforaa käyttäen yhteiskunta voidaan nähdä ikään kuin poimuttuneena yksilön sisään, jolloin yhteiskuntatutkijoidenkin toisinaan suosima löysä ja mikro–makro-dualismia ylläpitävä sanonta ympäröivä yhteiskunta

¹⁷ Kriitikkojen mukaan Giddens ei kerro, miten toiminta tuottaa säännöt ja rakenteet tai miten ne vuorostaan saavat aikaan itseään uusintavaa toimintaa. Giddensin rakenteistumisteoriaa on muutenkin kritisoitu paljon mm. ristiriitaisuudesta, eklektisyydestä ja empiirisen sovellettavuuden hankaluudesta. Eklektisyyden Giddens myöntääkin, muttei näe siinä kielteistä leimaa. (Ilmonen 1994, 324, 342–343.) Uudemmissa identiteettiä ja refleksiivisyyttä käsittelevissä teoksissaan Giddens (1992, 1994, 1995, 1998) ei enää suoraan viittaa strukturaatioteoriaansa, mutta uudempiakin teoksia voitaneen silti lukea kyseisen teorian taustaa vasten.

osoittautuu vailla mieltä olevaksi.

Bourdieuin mielestä käsitys yksilön ja yhteiskunnan vastakkaisuudesta myrkyttää yhteiskuntatutkimusta, kun vastakkaisuus kääntyy metodologisen individualismin¹⁸ ja strukturalismin ristiriidaksi. Yhteiskuntatieteen ei tarvitse valita näiden ääripäiden välillä, sillä sosiaalinen todellisuus – toiminta, rakenne ja niiden yhteen kietoutuminen historiaksi – on Bourdieuin mukaan suhteissa. (Wacquant 1995, 35–36; ks. Gergen 1999, 2001; yhteenvedon luku 3.5.)

Puhetavan muutosta auttamisammattien keskinäisissä keskusteluissa havainnollistaneen seuraava esimerkki. Asiakastyöntekijöille esitettiin 1970-luvulla vaatimuksia rakenteellisen työn tekemisestä asiakastyön lisäksi kertomatta kuitenkaan, missä nämä rakenteet sijaitsevat. Dualismia on 1980-luvulta lähtien kaventanut jäsenystapa, jonka mukaan rakenteet eivät sijaitse jossakin toisaalla, vaan juuri siellä, missä yksilöt kohtaavat. Siellä, missä ohjaaja ja asiakas keskustelevat henkilökohtaisesti, molempien osapuolten tuki- ja muut verkostot tai yhteiskunnalliset suhteet ovat vuorovaikutustilanteessa monentasoisesti läsnä. (Ks. Arnkil & Arnkil 1990; aikuisohjausartikkeli.) Ryhmäohjaustilanteissa yhteiskunta – tai erilaiset suhteet, kokemukset ja tulkinat siitä – kutsutaan esiin vielä monitahoisemmin.

Seuraavassa luvussa 5 siirrytään tarkastelemaan, millaisella ohjaus-
asiantuntijuudella näyttäisi olevan mahdollista vastata uran ja urakäsi-
tysten muutoksiin.

¹⁸ Metodologisen individualismin mukaan kaikki sosiaaliset ilmiöt ovat selitettävissä pelkästään yksilöiden päämäärien, uskomusten ja toimintojen avulla. Termin otti käyttöön taloustieteilijä Schumpeter. Holismi puolestaan lähtee siitä, että sosiaalisilla järjestelmillä on ominaisuuksia, joita ei voida johtaa niiden osien ominaisuuksista. Tällöin sosiaalisen selittämisen täytyy alkaa systeemiselältä tasolta. (Wacquant 1995, 36.)

5. ENSIMMÄINEN JA TOINEN OHJAUSASIAANTUNTIJUUS

*Emme enää usko myyttiin sellaisten fragmenttien ole-
massaolosta, jotka ikivanhan patsaan sirpaleiden tavoin vain
odottavat viimeisen löytymistä, jotta niistä voidaan liimaa-
malla koota eheä, täsmälleen alkuperäisen kaltainen koko-
naisuus. Emme enää usko alkuperäiseen kokonaisuuteen,
tai lopulliseen kokonaisuuteen, joka odottaisi meitä hamas-
sa tulevaisuudessa. (Deleuze & Guattari 1977, 42, lain.
Bauman 2002, 30.)*

Luvussa 5 tarkastellaan ohjausasiaantuntijuuden muuttumista ensimmäisestä, modernista, yleispätevästä ja luokittelevasta asiantuntijuudesta toiseksi, myöhäisen modernin ei-kaikkietäväksi ja kulttuurisesti orientoituneeksi asiantuntijuudeksi. Teollisen modernin aikaan liitetyn diagnosoivan ensimmäisen ihmistyön asiantuntijuuden taustaksi pyritään tuomaan näkökulmia myös siihen, miten on syntynyt ihmistieteissä pitkään vallalla ollut näennäisen eksakti, luokitteleva sekä hallintaan ja yleistyksiin pyrkivä perusvire.

Giddensin mukaan asiantuntijuus ei (enää) liity kaavamaisiin totuuksiin, vaan käsitykseen tiedon korjattavuudesta. Systemaattista epäilyä edellytetään. Asiantuntijatiedon odotetaan johtavan kasvavaan varmuuteen siitä, miten asiat maailmassa ovat, mutta varmuuden edellytyksenä on juuri epäily. Valtakysymys nousee instituutioissa esiin silloin, kun vaihtoehtoja työtetään ja oleellisissa kysymyksissä kilpailevien asiantuntijaryhmien näkemykset törmäävät toisiinsa. Giddensin mukaan hänen kuvaamallaan asiantuntijuuden muutoksella on ambivalentteja seurauksia: vapauttavia, koska yhden auktoriteetin totteleminen on repressiivistä, toisaalta ahdistavaa, koska matto samalla vedetään yksilön jalkojen alta. (Giddens 1994, 20; 1995, 120–123, 127–128.)

Beckin mukaan asiantuntijoiden mielipide-erot eivät vähene tiedon syventyessä:

*Yhä vaikeampiin kysymyksiin pureutuva tutkimus, joka ottaa käsittelyyn ja omaksuu myös kaikki vastaväitteet, rikkoo pa-
kostakin omat selkeyden ja yksinkertaisuuden vaatimuksensa
korostamalla samanaikaisesti sekä oikeutusriippuvuutta että
kaikkien perustelujen epävarmuutta. (Beck 1995, 75.)*

Ohjausalalla epävarmuudesta tunnutaan olevan hyvin tietoisia. Voidaanko ohjausta pitää ”oikeana” asiantuntijuutena ja professiona, kun Vehviläisen (1999) mukaan ohjausammattilaiset määrittelevät professionaalisuuttaan usein epäprofessionaalisuuden kautta?

Professio-termillä viitataan tavallisesti arvostettuihin ammatteihin, joilla on abstrakti ja spesialisoitunut tietoperusta, harkintavaltaa, jonkinlainen auktoriteettiasema suhteessa asiakkaisiin ja muihin ammattiryhmiin sekä usein myös pyrkimys edistää yleistä hyvää pikemmin kuin pyrkimys suoraan taloudelliseen etuun (Hodson & Sullivan 1990, 258).

Lindqvistin (1995, 47–49) mukaan professio merkitsee selvästi profiloitunutta ja itsenäistä ammattia, jonka piirissä toimivilla on yhteinen ammatillinen sosialisatio, identiteetti ja selkeästi määräytynyt yhteiskunnallinen asema. Yhtenä profession edellytyksenä on määritellä tietylle auttamisalalle yksiselitteiset pätevyysvaatimukset. Toinen asia on, vastaisivatko pätevyysvaatimukset – mikäli sellaisista esimerkiksi ohjausalalla päästäisiin sopimukseen – sisäistä mielikuvaa siitä, mikä perimmältään antaa työlle sen oikeutuksen ja identiteetin.

Andrew Abbott esittää, että ammatinharjoittajan valtuudet työtehtäviin määräytyvät 1) työn ja työtehtävän tasolla, 2) yhteiskunnan päätöksentekojärjestelmien tasolla ja 3) niiden välitasolla, jolla viitataan koulutusinstituutioihin, ammatilliseen kenttään, työmarkkinajärjestelmään, professioiden organisatoriseen toimintaympäristöön ja palvelujen markkinoiden tilaan. Abbottin mukaan profession muodostumista ja kehitystä tulee tarkastella suhteessa kaikkiin kolmeen edellä mainittuun tasoon: mikro-, makro- ja mesotasoon. (Konttinen 1998, 32.)

Freidson korostaa professiota ammattina, ei luokkana. Hänen mukaansa ammatit erottaa toisistaan erikoistunut tieto ja taito, joita harjoitetaan työnjaon mukaisiksi muodostuneissa tehtävissä. Professioita voidaan pitää koulutettuina, keskiluokkaisina muunnelmoina siitä, mitä jo työväenluokka edusti, eli tietynä taitona ja sen organisoitumisena. Ero on oman työn kontrolloinnin mahdollisuudessa, jonka perustana on pitkä muodollinen koulutus. (Freidson 1994, 7, 63.) Professioiden

synty liittyy työnjaon kehittymiseen ja myös kamppailuun vallasta. Foucault'laisen näkökannan mukaan professiot ovat agentteja, jotka luovat ja edistävät tieteenaloihin ruumiillistunutta tietoa. Freidson määrittelee professionaalistumisen prosessiksi, jossa organisoitunut ammatti saa oikeuden harjoittaa tietynlaista työtä ja kontrollin työhön sekä siihen hyväksymiseen, koulutukseen ja työn laadun tarkkailuun. Professionaalityön tutkimuksen ongelmana on adekvaatin teorianmuodostuksen puute. Professionaalisuuden olennaiset elementit eivät kuitenkaan ole häviämässä vaan muuttamassa muotoaan. (Freidson 1994, 7, 62.)

Edellä sanotun valossa näyttää jäävän edelleen avoimeksi, voidaan-ko ohjausala pitää oikeana professiona vai ei. Ohjausalan tutkimus on viime vuosina vahvistunut. Ohjausammateissa on Suomessa yleensä pitkä muodollinen mutta ei yhtenäinen koulutus eikä ainakaan vielä yhteistä ammatti-identiteettiä. Oman työn kontrolloinnin mahdollisuus samoin kuin työn status voivat vaihdella paljonkin. Varsinaiseen sosiologiseen professioiden tutkimukseen ei käsillä olevassa artikkelissa ole tarkoitus mennä, vaan tämän tutkimuksen tavoitteiden kannalta tarkoituksenmukaisempaa on tarkastella käsityksiä yhdenlaisen asiantuntijatiedon eli ohjausasiantuntijuuden muuttumisesta.

5.1 Ihmistä koskevan tiedon arkeologia ja normalisoiva katse

Miller ja Rose (1997, 113) katsovat, että asiantuntijatiedon käsite suuntaa huomion yhtäältä tietämykseen, tiedettävissä olevaan ja tietotaitoon sekä toisaalta suhteeseen asiantuntijaryhmien ja tämän tiedon sovellusten kohteena olevien ryhmien välillä. Asiantuntijatiedon käsite kiinnittää heidän mukaansa huomion niihin interventioihin, jotka se mahdollistaa, sekä niihin riippuvuuden tai autonomian lajeihin, joita se pyrkii vahvistamaan. Siirryttäessä ensimmäisestä toiseen ohjausasiantuntijuuteen kyse on pitkälti juuri Millerin ja Rosen sanoin ensinnäkin suhteesta asiantuntijoiden ja asiantuntijatiedon sovellusten kohteina olevien välillä, toiseksi mahdollisten ja suositeltavien interventioiden tavasta sekä kolmanneksi autonomian tai riippuvuuden tuottamisesta. Millerin ja Rosen asiantuntijatiedon jäsenystä seuraten luvussa 5.1 keskitytään siihen, millainen asiantuntijatieto näyttäisi kulloisissakin yhteiskunnallisissa oloissa olevan tiedettävissä.

Jäljempänä luvuissa 5.3–5.6 puolestaan ohjausasiantuntijuuden tarkastelun painopiste on ohjausalan tietämyksen ja tietotaidon sisällössä.

Useat asiantuntijuudesta kirjoittavat korostavat erikoistiedon merkitystä, mutta harvemmin kysytään, mistä tämä tieto tulee ja kuinka se saa legitiimin aseman, kuinka se perustellaan, miten tiedon käyttö organisoidaan tai miten sitä arvioidaan ja kontrolloidaan. Tieto ei kuitenkaan ole ruumiiton vapaa henki, vaan se todentuu ihmisten toiminnassa. Mikä tahansa tieto ei anna haltijoilleen valtaa, vaan ainoastaan eksklusiivisella tiedolla on tämä kyky. (Freidson 1994, 67.)

Miten ja milloin on syntynyt ihmistieteissä vallalla ollut ”eksakti”, luokitteleva sekä hallintaan ja yleistyksiin pyrkivä perusvire, joka ohjauksessa on näkynyt asiantuntijasuhteen epäsymmetrisyytenä ja matsausajatteluna eli persoonallisuuden ja työtehtävien yhteensovittamisena? Kun tutkijat esineellistivät maailman, ammatinvalinnanohjaajat esineellistivät kiinnostukset, arvostukset ja kyvyt testaamalla asiakkaansa mm. piirre–faktori-mallein. Platonin suosittama menettely oikea mies oikealle paikalle merkitsi yksilön kykyjen ja toisaalta työn vaatimusten tarkastelua staattisina rakenteina, jotka on mahdollista saada sovitettua toisiinsa. (Savickas 1993, 208.)

Näkökulmaa rakennetaan hyödyntämällä Michel Foucault’n käsitteitä ihmistieteiden synnystä. Katsaus ihmisasiantuntijuuden arkeologisiin kerrostumiin voi tuoda joitakin historiallisia näkökulmia tämänhetkiseen ohjausasiantuntijuuden murrokseen, määritelmien kuvaamaan siirtymiseen ensimmäisestä toiseen asiantuntijuuteen.

Ihmistä tutkivat tieteet ovat väistämättä sidoksissa aikansa muuhun tieteelliseen kehitykseen, kulloinkin tiedettävissä olevaan. John Deweyn mukaan (1999, 32) tieteellinen vallankumous 1600-luvulla siirsi matematiikan avulla demonstratiivisen tiedon viitekehysten luontoon. Luonnon lait olivat muuttumattomia, mikä ominaisuus oli antiikin ajoista kuulunut vain rationaalisille ja ideaalisille muodoille. Mekanistisin termein esitetty matemaattinen luonnontiede esiintyi ainoana terveenä luonnonfilosofiana, joten klassisen filosofian liitto luonnontieteen kanssa purkautui.

Ajatusjärjestelmien historioitsija Michel Foucault tutki, kuinka eläviä olentoja, vaurautta ja kieltä koskeneet tieteelliset totuuspelit muovasivat ytimekseen ja perustakseen ihmisen. Ihmistieteiden historiallisten kerrostumien kaivaukset tavoittelivat oppialojen ja rajattujen diskurssien perustana olevaa tiedon ja totuuden rakennetta, eräänlaista koodia, joka tekee mahdolliseksi ja sallii tietää jotakin ihmisestä. Dis-

kurssissa kyse on totuuden ja tiedon rakenteista, joita tieteenekijä ei voi tiedostaa eikä artikuloida ja jotka perustavat tiedon mahdollisuuden: kohteet, käsitteet, argumentoinnin tavat, havainnoinnin tavat eli katseen sekä oppineen aseman. (Sosiaali... 2002.)

Foucault'n mukaan ihminen tutkimuksen kohteena on yllättävän uusi keksintö:

Kun tarkastelun kohteeksi otetaan suhteellisen lyhyt ja maantieteellisesti rajattu ajanjakso – eurooppalainen kulttuuri 1500-luvulta lähtien – luotettava tulos on, että ihminen on siinä tuore keksintö. Tieto ei ole kovinkaan kauaa haparoiden kierrellyt hänen ja hänen salaisuuksiensa ympärillä. (Foucault 1985, 386–387.)

Foucault (1976) ajoittaa ihmisen tulon systemaattisen ja luokittelevan tutkimuksen kohteeksi 1600-luvulle. Hän pitää yhtenä sen alkupisteenä eräiden pariisilaisten sairaaloiden perustamista vuosisadan puolivälissä. Klinikoiden eli opetussairaaloissa aloitettiin systemaattisesti luokitella, objektivoida ja eristää ihmisiä ja ihmisryhmiä riistämällä heiltä henkilökohtainen ja ryhmäidentiteetti, jotta heitä olisi helpompi kontrolloida. Tieteellisen luokittelun, sairaanhoidon ja lääketieteellisen opetuksen nimissä ihmisruumis alettiin nähdä esineenä. Ihminen oli yksilöllisesti ja eristetyksi ”tapaus”, jatkuvan normalisoivan katseen alaisena. Katse on hiljainen ja eleetön. Tavallisin lääkärin sairaalle esittämä aloituskysymys ”Mikä sinun on?” vaihtui 1700-luvulla muotoon ”Mihin sattuu”. Foucault'n mukaan tämä näennäisen pieni muutos paljastaa perustavan diskurssin muutoksen.¹⁹ Kliininen katse myötävaikuttaa taudin määrittelemiseen nominalistisesti: taudin olemus on yhtä kuin sitä kuvaava sana. Klinikalla opettamisen ja sanomisen tapa muuttui oppimisen ja näkemisen tavaksi. (Mt., 107, xviii, 118–119; 64.)

Esineellistettyjen ihmisruumiiden kontrollin muodot muuttuivat muutenkin. Aiemmin suvereeni valta oli näkyvää, ajoittain näyttävääkin, ja vallan kohteet pysyivät näkymättöminä. 1700–1800-luvuilla vallanpitäjä jäi näkymättömiin ja tarkkailun kohteet puolestaan tulivat näkyviin. Foucault'n mukaan vankilassa tiivistyvä ja havainnollis-

¹⁹ Vrt. traakialaisen ja kreikkalaisen lääketieteen vertailu Platonin Kharides-dialogissa (1999, 152–153), tutkimuksen johdantoluku.

tuu monia yhteiskunnan ja vallan piirteitä, jotka vankilan ulkopuolella näyttävät epämääräisiltä. Jeremy Benthamin 1700-luvulla suunnittelema ihannevankila Panoptikon perustui siihen, ettei kukaan tiennyt, millä hetkellä joutui tarkkailun alaiseksi. Tavoitteena oli tälläkin tavoin tehdä ihmisistä kuuliaisia normalisoivan katseen alla, jolloin he oppivat tarkkailemaan ja normalisoimaan itseään. (Foucault 1980b, 266–284.)

Kolmantena esimerkkinä normalisoivasta katseesta ovat Foucault'n kuvaamat ”sukupuoliteknologiat”. 1700–1800-lukujen vaihteessa yleisestä lääketieteestä irrottautui erillinen sukupuolilääketiede. Eristettiin sukupuolivietti, joka oli ikään kuin luonnostaan taipuvainen ilmentämään erilaisia patologioita. Sukupuoli eristettiin ruumiista ja synnytetään eräänlainen ortopedia, oikomishoito. Aukeni suuri perversioiden lääketieteellis-psykologinen tieteenala, joka vakiintui aiempien riettauteen ja ylettömyyteen perustuvien moraalikategorioiden tilalle. 1800-luvun aikana lääketieteelliseksi mutta myös poliittiseksi pyrkimykseksi nousi avioliiton, syntyvyyden ja jälkeläisten hallinta valtiojohtoisesti. Syntyvyys- ja rodunjalostuskampanjat korvasivat aiemmat, kristinuskon korostamiin tunnustuksiin perustuvat aviosuhteiden kontrollin pyrkimykset. (Foucault 1998, 86.)

Hackingin (1997, 242–243) mukaan normaaliudesta on tullut voimakas inhimillisten asioiden metakäsite ja käsitys normaaleista ihmisistä on laajalti syrjäyttänyt valistuksen käsityksen ihmisluonnosta. Normaali alkoi merkitä tavallista ja tyyppillistä vasta 1800-luvulla, alun perin lääketieteellisessä yhteydessä. Tuolloin sen vastakohta oli aina patologinen tai sairaaloinen. Jo muinoin sana on ollut sekä arvioiva että kuvaileva. Auguste Comte ulotti lääketieteellisen termin koskemaan myös yhteiskuntaa. Samaan aikaan eli vuosisadan lopulla normaaliutta alettiin mitata tilastollisesti. Tilastot olivat kuvailevia, mutta koska normaalin yksi piirre oli oikea, epänormaalius ei ollut vain erilaista vaan myös väärää. Nyt siitä, mikä on epätavallista, tulee epänormaalialia ja siitä, mikä on epänormaalialia, tulee väärää.

Ihmistä koskevan tieteellisen tiedon alkuperä näyttäytyy siis varsin illuusiottomana luokittelun, esineellistämisen, tarkkailun ja kurinpidon välineenä. Foucault'n tuotannon aiheina ovat historiallisesti sijoittuneet instituutiojärjestelmät ja diskursiiviset käytännöt, valta ja vallan suhde totuuteen. Kuschin mukaan (1993, 18) arkeologia on inhimillisen toiminnan ”fossiilistuneiden tuotteiden” tutkimusta. *Epistémè* eli kulloinkin mahdollinen ja oikeutettu tieto mahdollistaa ih-

misen nostamisen tieteellisen tutkimuksen kohteeksi. Epistémè koostuu niistä syväkerroksista, jotka määrittelevät ja rajaavat sen, mitä tiettyllä aikakaudella voidaan tai ei voida ajatella. Tiede kehittyy aina épistémèn rajoissa. (Eribon 1993, 205.) Epistémè viittaa Helénin (1994, 272) mukaan ”diskursiivisiin käytäntöihin, niihin puhetapojen säännönmukaisuuksiin, joihin tieto ja totuus eli tiede ovat juurtuneet”.

Foucault kirjoittaa ihmistieteiden historian eli diskursiivisten käytäntöjen muutoksen 1800-luvulta nykypäiviin: Alkuvaiheessa vallitsi biologinen ja biologisoiva malli. Romantiikan kaudella ihminen, ryhmä, psyyke, yhteiskunta ja kieli nähtiin elävinä olioina ja niiden olemisen tapa oli orgaaninen. Seuraavaksi nousi taloustiede, jonka mukaan kaikki ihmisen toiminnat ovat konfliktin näyttämöitä. Viimeiseksi etualalle nousee kielen ja merkityksen tutkimus, mikä merkitsee painopisteen siirtymistä rakenteen antamiseen ja järjestelmien selvittämiseen. (Foucault 1985, 359.)

Foucault’n mukaan 1800-luvun alussa systemaattinen ihmistä koskeva tiede tuli mahdolliseksi, mutta samaan aikaan kieli kadotti representaation, suoran viittaussuhteen todellisuuteen (syitä tähän Foucault ei käsittele), mikä tuotti katkoksen antiikin ja meidän aikamme välillä. Kieli voi Foucault’n mukaan olla olemassa enää hajanaisissa muodoissa, kuten filologien tutkimuskohteena, formaalin kielen rakentajien työkaluna tai itseensä viittaavien merkitysten verkostona. Ihmistieteiden nousua Foucault pitää jotensakin väistämättömänä, mutta väistämätöntä oli alun alkaen myös ihmistieteiden (human sciences) ja ”oikean” tieteen (proper science) vastakohtaisuus. (Foucault 1985, 304, 345.) Ihmistieteet voivat kuitenkin hämärtää rajojaan, tulkita toisiaan ja muodostaa loputtomasti uusia tieteitä, ja viimein niiden tutkimuskohde voi hävitä kokonaan. Ihmistieteille ovat ominaisia katkokset esimerkiksi luonnon ja kulttuurin tai minän ja toisen välille sekä ajan ja paikan jatkuvuuden puute ylipäänsä. (Mt., 357–359.)

5.2 Ohjauksen tarkastelua ulkoa ja sisältä päin

Foucault’n kertomus ihmistieteiden synnystä voi antaa pohjaa myös ohjausasiatuntijuuden kontekstualisointiin, kun ensimmäistä ja toista ohjausasiatuntijuutta tarkastellaan ihmistä koskevan tiedon historiallisia kerrostumia vasten. Onhan matching-ajattelu sekä asiakkaan

piirteiden tarkka diagnosointi ja hänen valmentamisensa kuuliaisuuteen ja muihin palkkatyöhyveisiin selkeästi juuri normaalistavan katseen ja valta-tiedon toimintakenttää. Ohjauksen aamunsarastuksessa, filantrooppi Frank Parsonsin perustaessa 1908 Bostoniin ensimmäisen ammatinvalintatoimiston, tarkoituksena oli saada maahan- ja maaltamuuttajien joukoista mukautuvaa työvoimaa kehittyvän teollisuuden tarpeisiin. (Savickas 2000a, 53; Spangar ym. 2000.)

Normaalistava katse voi olla ohjauksessa läsnä muutenkin kuin asiakkaan diagnosoinnissa ja luokittelussa. Olen käsitellyt aihepiiriä lyhyesti aikuisohjausartikkelissani. Usher ja Edwards toivovat ohjaus- ja neuvontatyölle nykyistä kriittisempää itseymmärrystä, vaikka Foucault'n käsittelemä moralisoiva *direction de conscience* onkin ohjauksen historian aikana lieventynyt. Aitouden ja asiakaskeksisyyden ylenpalttinen korostus voi johtaa viime kädessä tunnustusmentaliteettiin – asiakkaan tulisi tunnustaa kaikki ohjaajalle voidakseen puhdistua. Tämänsuuntaiselle ohjaukselle voidaan antaa nimi *pastoral power*. Aitouden ja rehellisyyden varjolla panoptikon-tyyppinen näkymättömissä pysyvä vallankäyttö voi olla lähellä. (Usher & Edwards 1995, 11; Edwards & Payne 1997, 534; Foucault 1980b, 266–284; 1998, 38, 85; ks. myös Bauman 1996, 92; Gothard & Goodhew 1987, 14–18; Lahikainen 1995.)

Ohjaustyössä asiantuntija joutuu liikkumaan erityisen herkällä alueella, ihmisten elämään vaikuttavien päätösten alueella. Toisen elämään puuttumisen, paremmin tietämisen ja hyvien neuvojen tarjoamisen vaara on siten aina lähellä, jolloin ohjauksessa olevan henkilön oma toimintakyky ei saa tilaa lisääntyä. Ohjausvuorovaikutuksen tasapainon herkkyyttä on vain korostanut ura- ja elämänsuunnittelun lisääntynyt epävarmuus. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että viime vuosina on korostettu voimakkaasti ohjauksen jaettua ja dialogissa kehkeytyvää asiantuntemusta. Eri yhteyksissä on todettu, että ohjausvuorovaikutuksessa asiakas on oman tilanteensa eli työn kohteen paras asiantuntija ja ohjausammattilainen puolestaan on prosessin asiantuntija. Esimerkiksi ohjaavassa koulutuksessa tätä näkökulmaa alettiin korostaa 1980-luvulla (Ahola ym. 1989).

Ohjausalan eettisessä keskustelussa ei ole pidetty riittävänä pelkkiin yhteisten ammattieettisten normien ja suuntaviivojen sopimista, vaan tarvetta on nähty kollegiaaliseen ja konkreettiseen ohjaustyön kohteen ja sisällön hahmottamiseen eettisten dilemmaisten ja vaihtoehtoisten toimintamallien jäsentämiseksi. Myös työnohjauksen tarve

näyttää lisääntyneen.

Tässä luvussa on käsitelty ihmistiedon arkeologisia kerrostumia, luokittelevaa ja normalisoivaa katsetta, joka pyrkii siihen, että avun tarvitsijat normalisoisivat itseään oma-aloitteisesti ja kuuliaisesti. Normalisoinnin hyvänä vastakohtana on esitetty ohjausalan valtauttavia käytäntöjä, jotka eivät poista valtasuhteita, mutta parhaimmillaan ne voivat tehdä valtasuhteita ja eri osapuolten asiantuntijarooleja läpinäkyvämmiksi. Normalisointia ei kuitenkaan ole välttämättä ymmärrettävä yksinomaan repressiivisinä käytäntöinä, vaan eräänlaista normalisointia on myös pyrkimys asiakkaan valtauttamiseen ja subjektivointiin. Taustalla on oletamus valtautuneesta, omia ratkaisujaan tekevästä ja hyvää elämää elävästä subjektista tavoiteltavana ”normaalitilana” epävarmuuden ja ennakoimattomuuden keskellä.

Eräsaaren ja Jokisen mukaan (1997, 67) toisin kuin talouden, tieteen ja teknologian aloilla, koulutuksessa, terapiassa ja sosiaalityössä katsotaan, että jyrkkien rajojen vetäminen sisäisen ja ulkoisen säätelyn ja kommunikaation välille johtaa hyödyttömiin vastakohta-asetelmiin. Ajatellaan, että tietostrategioiden tehtävä on mahdollisuuksien luominen, valtauttaminen. Ihmis- ja auttamistyön tehtävä on valtauttamiseen pyrkiessään muuttaa eli normalisoida maailmaa.

Myös Barbara Cruikshank (1999) tuo esiin näkökulman subjektivoinnista ja valtauttamisesta yhtenä normalisoinnin tapana. Yksilöt kehittyvät kansalaisiksi ”kansalaisuusteknologioiden” avulla. Demokraattisissa maissa diskurssit, hyvinvointiohjelmat ja muut taktiikat tähtäävät itsehallintaisten (self-government) kansalaisten syntyyn. Myös itsehallintaisuus on vallankäyttöä, tässä tapauksessa itseen kohdistuvaa, ja valtauttaminenkin on valtasuhde. Valtasuhteet ovat läsnä kaikkialla, ja valtasuhteet sekä auttavat että rajoittavat subjektiksi tulemistä. Subjektitkin tuotetaan, ja subjekti merkitsee samanaikaisesti sekä vallan kohteena että oman elämänsä subjektina olemista. Tässä kaksosmerkityksessä myös Foucault’n subjekti-termin käyttö tulisi ymmärtää. Wittgensteinin (1999) mukaan sanan merkitystä ei voi määrittellä irrallaan sanan käytöstä, ja subjekti-sanana eri käyttötarkoitukset voidaan nähdä määrittelykamppailun osana, jossa pyrimme määrittelemään itseämme. (Cruikshank 1999, 2, 21, 69.) Suomen kielessä subjekti-sanana kaksimerkityksisyyttä voi tosin olla vaikea havaita.

Empowerment-sana suomennetaan tässä valtauttamiseksi tai valtautumiseksi, koska valtautuessaan henkilö ikään kuin valtuutetaan oman elämänsä valtiaaksi. Voimaantuminen-termi viittaisi kapea-

alaisemmin yksilöllisesti koettuun voiman tunteeseen. Valtautumisen käsitettä on lähtökohtaisesti myönteisyydestään huolimatta aiheellista tarkastella myös kriittisesti. Cruikshank (mt., 70–72) pyrkii purkamaan joitakin ”valtauttamisen politiikkaan” sisältyviä itsestäänselvyksiä. Ensinnäkin asiantuntijapuheessa on varsin tavallista dikotomisoida ja kuvata ulkoisesti voima/valta ja voimattomuus/vailla valtaa oleminen (power and powerlessness), jolloin valtauttamislogiikassa jää huomiotta kansalaisten tietoisuus, itseymmärrys ja oma tilanteensa määrittely. Toiseksi valtauttaminen on samanaikaisesti alistaviin ja mahdollistaviin valtasuhteisiin liittyessään poliittista, mutta poliittisuus liudennetaan niin oikealla kuin vasemmalla puheeseen yleishyvästä. Kolmanneksi valtauttaminen kuvataan usein suoraviivaisesti yksilön vallan määrälliseksi lisäykseksi, vaikka kyse on pikemminkin suhteista ja sen määrittelystä, mistä ja mihin valtaudutaan.

Asiakastyössä ei voida antaa tukea ilman kontrollia, ja näiden splittaus voi olla vaarallista. Moniammatillisessa yhteistyössä ikävät kontrollitehtävät voidaan pyrkiä delegoimaan toisille ammattiryhmille. Ei liene harvinaista, että työntekijät haaveilevat ”puhtaan tuen” mahdollisuudesta. Kontrollitehtävien delegointi toisille ja yritykset erottaa tuki kontrollista tuottavat ”kontrollin Musta Pekka -pelejä”. Asiakkaat voivat joutua hämmentäviin kaksoissidoksiin, joihin liittyy salailua (työntekijä ei kerro omista pyrkimyksistään tai sitäkään, että on puhunut huolistaan toisille), arvailua (näkykö tuo salailu) ja vastuun pallottelua (minulle tuki-tehtävät, muille kontrollointi). (Arnkil & Eriksson 1996.)

5.3 Asiantuntijat kurinpidon kohteina

Asiakkaiden lisäksi voidaan pyrkiä normalisoimaan – sanan represiivisessä, ei-subjektivoivassa merkityksessä – myös ohjauksen ammatillaisia. Lyotard (1987) kuvaa asiantuntijoita pelaajiksi, jotka kykenevät liikoa kyselemättä täyttämään paikkansa instituutioiden tarvitsemissa käytännöllisissä tehtävissä. Tulosjohtamisen aikana parhaana asiantuntijana pidettäneen milloin mihinkin nopeasti reagoivaa verkostujaa, jonka oma ammatillinen perinne ja etiikka liukenevat verkostoihin (ks. Filander 1997, 138). Stephen J. Ballin (2001, 31–35) mukaan organisaatioiden uusissa kielipeleissä pragmatismi ja oman edun tavoittelu korostuvat ja professionaalinen arviointi ja etiikka jäävät takalalle. Kun yhteisön mahdollisuudet ammatillisiin keskusteluihin vä-

henevät, ammatti-identiteettiin perustuva solidaarisuus korvautuu monimutkaisilla suhteilla ja rakenteilla, joita voidaan kuvata uudenaikaiseksi työntekijöiden sielujen hallinnaksi. Työntekijät elävät merkittävissä kilpailun ja yhteistyön kaksoissidoksessa. Ball maalaa kauhukuvan pedagogiikan kauppamatkustajasta:

[P]oliittinen into tulosvastuuseen ja kilpailuun on uhkaamassa tuhota autenttisen opettamisen merkityksen (—) globaalit trendit ovat viemässä tunteet ja intohimon opetuksesta ja muuttamassa opettajan sielun läpinäkyväksi mutta tyhjäksi. (Ball 1999.)

Millerin ja Rosen mukaan (1997) uudet työn ohjaustavat ovat tuoneet muutoksen sosiaali-, terveys- ja opetusasiantuntijoiden työhön. Uudenlaiset itsetarkkailun ja itsearvioinnin menetelmät ehdollistavat asiantuntijoiden uutta budjetoinnin vapautta. Budjetointiin sisältyvällä laskelmoivalla asiantuntijalla on yksilöllistävä ja subjekteja muovaava vaikutus, joka pyrkii lähentämään asiantuntijoiden harkintaa liikkeenjohdolliseen suuntaan.

Ihanteellinen kalkyloiva yksilö olisi jonkinlainen rahan kuluttamisen ja säästämisen etuja punnitseva kustannus-hyöty-kone. (—) kalkyloiva hallinta saavutetaan, kun yksittäiset asiantuntijat muuttavat itse itseään ja omia ajattelun ja toiminnan tapojaan (—) Tällä hetkellä uusi rationaalisuus on asettanut kyseenalaiseksi sen hyvinvointi-ideologian eettisen muodon, jossa korostettiin yksilön vastuullistamista sosiaalisten velvoitteiden ja sosiaalisen solidaarisuuden välityksellä. Uuden rationaalisuuden toiminta perustuu eettiseen oletukseen yritteliästä, kalkyloivasta ja omaa etuaan maksimoivasta yksilöstä. (—) On myös selvää, että asiantuntijoiden ja heidän vaikutuspiirissään olevien suhde on erilainen hyvinvointijärjestelmän ja uusliberalismin oloissa; niissä hyödynnetään erilaisia tutkimuksen, tunnustuksen, diagnoosin ja arvioinnin menetelmiä. (Miller & Rose 1997, 140, 147–148.)

Aiemmin tuotiin esiin, että asiakkaan normalisointi itseään hallitsevaksi ja valtautuneeksi subjektiksi voi pitää sisällään samanaikaisesti tukea ja kontrollia, mahdollistamista ja rajoittamista. Kun asiantunti-

joita painostetaan uudelleen kalkyloivaan asiantuntijuuteen, normalisoinnin valtauttavaa ja subjektivoivaa puolta on vaikea nähdä. Työntekijät vastuullistetaan (näennäiseen) taloudelliseen tehokkuuteen, mutta tämä koetaan usein perustehtävän vastaiseksi tai ei ainakaan sitä tukevaksi.

Ulkopuolelta nähty ihmistyön puitteiden ja ideologian kuvaus voi monin osin vastata ammattilaisten yleistä kokemusta työn ulkoisista paineista, mutta seuraako hallintatapojen muutoksista asiakastyön sisällöllisiä muutoksia, joita uusliberalismin ideologit mahdollisesti ovat pitäneet tavoiteltavina, kuten kalkyloivan asiantuntijan suorittama asiakkaan entistä tarkempi kontrolli ja niin sanottu aktivointi? Johtaako tulosjohtaminen ja markkinoituminen vääjäämättä kierteseen, jossa kuuliaiset ja kritiikittömät asiakastyöntekijät normalisoivat itseään?

Aronowitz ja Giroux (1991, 93) puhuvat opetuksen yhteydessä Foucault'n termistä vastamuisti (counter-memory). Kyseenalaistamalla opetusalan valtaan ja diskurssiin kätkeytyneet itsestäänselvyydet opettajat ja opetushallinnon työntekijät voivat ikään kuin muistaa uudelleen ja rakentaa oman viitekehöksensä siitä, mikä opetuksen ja kasvatuksen todellinen tarkoitus voisi olla. Kasvatuksessa ollaan väistämättä tekemisissä arvojen kanssa, mutta arvojen sanotaan korvautuneen taloudella ja tehokkuudella. (Ozga 2000, 7.) Giroux (2001) korostaa toivon merkitystä kasvatuksessa. Uusliberalismi voi tuottaa kasvatusalalla vain dystopioita, mutta sen sijaan tarvitaan toivoa ja utopioita oikeudenmukaisesta yhteiskunnasta.

Yhden näkökulman siihen, mitä uudelleen muistaminen ja ”kasvatuksen todellinen tarkoitus” voisi olla, tarjoaa Theodor Adorno: ettei Auschwitz enää toistuisi, ettei barbariaan enää sorruttaisi (Adorno 1995, 227). Jos historia unohtuu, yksilöt ja kansakunnat toistavat samat virheet pakonomaisesti. Postmoderniin on usein liitetty historiattomuus ja aikaperspektiivin katoaminen. Aikuisohjausartikkelissani viittaan Mario Erdheimin käsitykseen tiedostamattoman yhteiskunnallisesta tuottamisesta, joka auttaa vallanpitäjiä valta-asemansa oikeuttamisessa. Historian unohtaminen ja torjuminen on tiedostamattoman tuottamisen niin yksilöllinen kuin kulttuurinenkin muoto. (Näre 1991, 53.)

5.4 Ohjaus asiantuntijatietona

Luvussa 5.1. ohjausasiantuntijuutta käsiteltiin *tiedettävissä olevana asiantuntijuutena*. Seuraavassa tuodaan esiin joitakin näkökulmia ohjausasiantuntijuudesta *tietämyksenä* ja *tietotaitona* aiemmin esitetyn Millerin ja Rosen jaottelun mukaan. Launiksen (1997, 122–123) mukaan asiantuntijan toimintatapoja ja ratkaisumalleja on pyritty kuvaamaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti tietojenkäsittelyprosessina, jotta toimintatapaa voitaisiin jäljitellä ja opettaa. Taitavan eksperttisuorituksen kognitiivinen perusta nousi tärkeäksi tekoälyn kehittämisessä. Toinen lähestymistapa on syntynyt kritiikkinä edelliseen. Siinä korostetaan asiantuntijasuurituksen jäljittelemättömyyttä, intuitiivisuutta ja kokemuksellisuutta sekä hiljaista tietoa, joka kehittyy ajan myötä kantajansa henkilökohtaiseksi ominaisuudeksi.

Launiksen mukaan kumpikin kuvaustapa on riittämätön, koska kummassakin korostetaan yksilöasiantuntijuuden pystyysuuntaista kehitystä noviisista ekspertiksi. Kumpikaan lähestymistapa ei juuri auta ymmärtämään asiantuntijuutta paikallisesti, sisällöllisesti, historiallisesti eikä vuorovaikutuksessa kehittyvänä toimintana. Esimerkiksi innovaatiot ovat monentasoisen verkoston ja vuorovaikutuksen tulosta. Yhä useampi uusi ratkaisu syntyy perinteisten reviirien rajoille. (Mt., 124–125.)

Pirttilän (1997, 74–76) mukaan teorian muodostus ja sovellukset ovat olennainen osa asiantuntijatoimintaa, ja tämän pohjalta asiantuntijuus ilmenee yhteiskunnassa erilaisissa rooleissa. Tutkijat, innovoijat, simuloijat ja diagnostikot toimivat Pirttilän mukaan kaikilla asiantuntijatyön alueilla: eloton ja elollinen luonto, symbolit ja inhimillinen todellisuus. Hoivaajat ja valistajat toimivat vain inhimillisen todellisuuden alueella.

Seuraavassa tarkastellaan Pirttilän asiantuntijaroolien kuvausten pohjalta, miten rooli ilmenee ohjausasiantuntijuuden osana. Pirttilän kuvaamista asiantuntijaroleista *valistaja* on perinteisin. Traditionaaleissa yhteiskunnissa valistustyötä hoitivat kansanparantajat, shamaanit, tietäjät ja mestarit. Nykyvalistajat, kuten opettajat ja toimittajat, perustavat työnsä erityistietämykseen ja pedagogisiin tai retorisiin taitoihin. Valistustyö ei kuulu nykyiseen ohjauksen ideologiaan, mutta käytännössä moni ohjaajan tehtäväalue liittyy myös valistamiseen.

Hoivaajien tehtävien katsotaan nykyisin vaativan tieteellistä koulutusta ja asiantuntemusta. Sosiaali- ja terveysalan lisäksi hoivaotetta tarvitaan monissa muissakin auttamisammateissa. Hoivaajan rooli ei painotu ohjausideologiassa, mutta ohjaus- ja hoivatyön raja ei aina ole selkeä. Elämäntilanteiden monimutkaistuessa ajan, huomion ja kunnioituksen antaminen voi olla vaikutuksiltaan terapeutista ja valtauttavaa. Myös valistajiin tässä luetut ”hyvillä sanoilla loitsivat” kansanparantajat ovat olleet samalla hoivaajia. Ohjaustyön perinteisin institutionalisoitu muoto, tunnustukseen perustuva sielunhoito, liikkuu myös valistuksen ja hoivan rajalla.

Diagnostikko on tyypillinen esimerkki ensimmäisestä asiantuntijuudesta. Diagnostinen logiikka on levinnyt auttamisaloille lääketieteen puolelta. Diagnostikko esittää korjaustoimenpiteitä ongelmiin standardoidun luokitusjärjestelmän avulla. Aiempi perinteinen asiantuntijuus rakentui ohjausalalla paljolti juuri tarkkaan diagnostiseen ihanteeseen. Asiantuntijan oikeiden vastausten sijaan painottuu nykyisin ainakin tavoitteena prosessin aikana kehkeytyvä yhteinen asiantuntijuus.

Tutkija-asiantuntijan työtä määrittävät selkeästi nimettävä teoria-perinne, rajattu ongelmanasettelu ja systemaattiset työmenetelmät. Työn tulokset esitetään usein raportteina ja artikkeleina. Perinteisesti tutkijan rooli ei ole ollut ohjaustyön osa, mutta nykyisin ohjaustyön ja myös oman työn tutkiminen on tavallista. *Innovoiija* toimii innovaatioprosessin aikaansaajana eli ideoi ja toteuttaa hankkeita samanaikaisesti. Innovoijia toimii monilla aloilla. Toisaalta useimmissa asiantuntijatehtävissä, kuten myös ohjaustyössä, tarvitaan nykyisin jatkuvaa innovointia. Uusien käytäntöjen ja menetelmien pohtiminen on nykyisin osa ohjausasiantuntijuutta. *Simuloijat* edustavat uusinta asiantuntijaperinnettä. Heidän tehtävänä on mallittaa, matkia ja eritellä todellisuuden eri ilmiöitä keinotekoisesti, usein uuden teknologian keinoin. Useat uudet ohjausvuorovaikutuksen välineet perustuvat simulointiin ja mallittamiseen niin kasvokkain kuin verkossa (esimerkiksi rooliharjoitukset ja kartanpiirtotehtävät).

Kirsti Launiksen (1997, 131) mukaan yhteistyölle tulisi rakentaa mahdollisimman konkreettisia kohteita, joista käytetään nimitystä rajakohde, sen sijaan, että eri ammattiryhmien yhteistyötilanteissa tuotettaisiin yhteisiä arvoja tai toiminnan tavoitteita ja yleisiä periaatteita. Myös ohjausalalla on viime vuosina paljon puhuttu tiimeistä ja mo-

niammatillisuudesta. Ohjaava työ voi kyseenalaistaa perinteisten instituutioiden ja organisaatioiden rajoja. Myös ohjauksessa oleva voi olla elämässään monilla rajoilla: menneisyys vs. tulevaisuus, työ vs. ei-työ, omat rajat vs. niiden ylitys. Etiikka-artikkelissa luonnehdin ohjausta ”raja-asiantuntijuudeksi”, rajojen tunnistamisen, ohjaussuhteessa näkyväksi tekemisen ja yhteisen uudelleen määrittelyn asiantuntijuudeksi. Taulukko 4 rakentuu kehittävän työntutkimuksen asettamuksille, ja Launiksen kuvauksia asiantuntijuudesta ja yhteistyöstä sovelletaan ohjausalalle.

Taulukko 4. Asiantuntijuuden kehittymisvaihe ja yhteistyö ohjausalalla

ASiantuntijatyön Kehittämisympäristö (Engeström 1992, Launis 1997)	ASiantuntijatyön kuvaus (Mt.)	Kehitysvaiheiden piirteitä ohjaustyössä	Yhteistyön merkitys ohjaustyössä
1. Perinteisiin tukeutuva ja yksilöllinen asiantuntijuus	Vanhin kehitysvaihe; työ ja ammattitaito kehittyvät yksilöllisen kokemuksen kautta. Itsenäinen ja yksin tehtävä työ.	Ohjaustyö ja sen opettelu ollut perinteisesti käsityömäistä ja yksilöllistä.	Yhteistyön tarve satunnainen.
2. Menettelytapoihin suuntautuva byrokraattinen asiantuntijuus	Työorganisaatioiden kasvavassa asiantuntijoiden työt on koordinoitava. Byrokratia, hierarkisuus, menettelytapojen säännökset.	Ohjaus toteutunut pitkään sektorituneesti ja organisaatiolähtöisesti. Suuri työvoimatoimisto, oppilaitos tai muu ohjauksen ympäristö järjestetty tehdasmaisesti.	Yhteistyön tarkoitus koordinoita muodollisesti eri asiantuntijoiden (yksiköiden, sektorien) työtä. Sisällöllistä yhteistyötä ei juuri tueta.
3. Tulokseen suuntautuva markkina- lähtöinen asiantuntijuus	Purkaa hierarkkiset säännökset päätöksenteosta ja tiedonkulusta. Markkinoiden vaatima joustavuus. Yksilöiden tai yksiköiden kilpailu tuloksista, asiakkaista ja rahoituksesta.	Ostopalveluperiaate luonut 1990-luvulla ainakin aikuisten ohjaukseen kilpailuasetelman. Tulosvastuu, tuoteistaminen, markkinointi ja asiakastytyväisyyssmittaukset. Perustehtävä vaarassa unohtua.	Sisällöllisen yhteistyön tarve on havaittu, mutta kilpailutus ei tue yhteistyötä organisaatioiden sisällä tai välillä.
4. Innovaatioihin suuntautuva tiimi- ja verkostoasiantuntijuus	Purkaa hierarkkiset säännökset päätöksenteosta ja tiedonkulusta. Itseohjautuvat työryhmät ja tiimit. Rajanylytykset.	Ohjaajat aktiivisia rakentamaan yhteistyötä organisaatioiden sisällä ja välillä. Ohjaustyö lähtökohdiltaan rajoja kyseenalaistavaa.	Yhteistyö työn sisällöllistä käsin. Suuntautuminen uudensuuntaisiin ratkaisuihin ei-kenenkään reviirille.

Verkostomaista asiantuntijuuden uudelleenjärjestäytymistä on myös arvosteltu. Filander (1997, 137–138) kiinnittää huomiota siihen, että keskustelu moniosajista ja moniammatillisuudesta on hyvin positii-visesti ladattua muutospuhetta. Huomiotta on tällöin jäänyt asian toinen puoli: professio- ja sektorirajojen ylittäminen merkitsee samalla työnjaollisen järjestelmän ja ammatillis-eettisen koodiston purkua. Tilalle ei välttämättä kehity verkostoperusteista yhteistyön etiikkaa.

Joustavuuden nimissä erikoisasiantuntijat joutuvat palkkatyösuhteiden sijasta usein luomaan alihankkijasuhteita organisaatioihin. Asiakkaan kannalta moniammatilliset käytännöt eivät Filanderin mukaan tuota automaattisesti parempaa palvelua. Asiantuntijatyön muutospes-kustelussa näkökulma on vaihdettu asiantuntijakeskeisyydestä asiakas-keskeisyyteen. Asiantuntijatyön uudistumisen ja uusiutumisen ehtoihin ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota, ja puhe asiantuntijoiden kriittisestä itseymmärryksestä ja ammatillisesta kasvusta on muuttunut ylellisyydeksi. Hajoavien ammattikuvien sisällä asiantuntijoiden olisi toimintakykynsä säilyttääkseen pystyttävä rakentamaan tiedollis-ta jatkuvuutta ja oppimisen siirtymätilojen yli kantavia jatkuvuustari-noita. (Mt., 138, 146.)

5.5 Ohjausasiantuntijuus ja luottamus

Epävarmuus- ja aikuisten ohjausartikkeleissani tarkastelen Giddensin käsityksiä muuttuneesta asiantuntijuudesta ja luottamuksesta. Hänen mukaansa arkielämä perustuu jatkuvasti ylläpidettävään luottamukseen. Kaikissa yhteiskunnissa henkilökohtaisen identiteetin ja sitä sosiaalisiin yhteyksiin liittyvien kytkentöjen ylläpito on edellytyksenä ontologiselle turvallisuudelle. Beckillä ja Giddensillä on eroavaisuuksia käsityksissä asiantuntijuuden suhteesta turvallisuuteen: kun Giddens pitää asiantuntijajärjestelmiä turvallisuuden saavuttamisen välineinä, Beck näkee ne pikemminkin turvallisuuden saavuttamisen esteinä. (Lash 1995, 163; Beck 1993, 90; Giddens 1994, 33–34.)

Giddens näkee modernisuuden ja jälkitraditionaalisuuden yhtenä keskeisenä piirteenä puitteistaan eli ajallisista ja yhteisöllisistä yhteyksistään irrotetut abstraktit järjestelmät, joita asiantuntijajärjestelmien lisäksi ovat symboliset vaihdon välineet kuten raha. Se, että abstraktit järjestelmät on riisuttu puitteistaan, merkitsee jatkuvaa vuorovaiku-

tusta poissaolevien toisten kanssa. Paikallisen tiedon muodot muuttuvat muualta saadun tiedon sovelluksiksi, vaikka paikalliset perinteet ja henkilökohtaiset tyyli eivät ole menettäneet merkitystään. Jotkut abstraktit järjestelmät ovat vakiintuneet osaksi ihmisten elämää ja näyttävät järkkymättömältä traditiolta, mutta ne ovat silti joka hetki riippuvaisia niihin kohdistuvan luottamuksen jatkuvuudesta. Luottamus abstrakteihin järjestelmiin, ei vain niiden edustajiin, on välttämätön osa arkielämää. Giddensin mukaan luottamus ja sitoutuminen perustuvat tietoisuuteen vaihtoehtoista; kun vaihtoehdot hämärtyvät, luottamus jähmettyy pakonomaiseksi toistamiseksi. ”Jähmettynyt luottamus” estää abstraktien systeemien kriittisen tarkastelun niiden hallitessa arkielämää. (Giddens 1994, 84; 1995, 127.)

Luottamuksesta ja yhteisöllisyydestä keskusteltaessa on viime vuosina sivuttu usein myös sosiaalisen pääoman käsitettä. Sosiaalisen pääoman käsitteeseen puolestaan liittyy puhe ”hyvästä” yhteisöllisyydestä ja kansalaisyhteiskunnasta. Sosiaalisen pääoman verkostojen katsotaan pysyvän koossa luottamukseen liittyvien normatiivisten sääntöjen ja vastavuoroisten odotusten pohjalta... (Putnam 1993, 167–176; Fine 2001; Ilmonen 2000, 10; Euroopan’ 2001, 34; vastavuoroisuudesta ks. Mauss 1999.) Robert Putnam vertasi Pohjois- ja Etelä-Italian taloutta ja politiikkaa ja päätyi siihen, että juuri sosiaalinen pääoma selittää pohjoisen ja etelän erot. Vailla yleistä, outoihinkin kohdistuvaa luottamusta ei ole syytä luottaa kehenkään muuhun kuin oman klaanin jäseniin, jolloin talouden, hallintokoneiston ja demokratian luotettava toiminta estyy. (Putnam 1993.)²⁰

²⁰ Putnamia on kuitenkin arvosteltu Pohjois- ja Etelä-Italian poliittisen elämän ja valtiollisen historian huomiotta jättämisestä. (Fine 2001, 87.)

Sosiaalisen pääoman käsite vaikuttaa siinä määrin abstraktilta ja ristiriitaiselta, ettei sen tässä tutkimuksessa oleteta selventävän ohjaus-asiantuntijuuden ja luottamuksen yhteyksiä.²¹ Joka tapauksessa luottamuksen puutteella voi olla yllättäviä seurauksia, joissa yksilöllinen kokemusmaailma ja yhteiskunnalliset rakenteet kietoutuvat toisiinsa. Matti Kortteinen (1999) tarkasteli työttömyystutkimuksessaan työttömien terveydentilaa. Selkeä tulos oli, että mitä vähemmän työtön luottaa muihin, sitä todennäköisemmin hän sairastuu työttömyyden aikana. Toisin sanoen mitä paljaammin vastaaja kokee elävänsä laskelmoinnin ja epäluottamuksen leimaamassa maailmassa, sitä nopeammin ja voimakkaammin hän sairastuu somaattisesti tai psyykkisesti. Kortteinen (mt., 349) toteaa tämän olevan uudenlainen tapa mitata Durkheimin sanontaa käyttäen sopimuksen ei-sopimuksellisia element-

²¹ Sosiaalisen pääoman käsite on yleistynyt myös kasvatustieteellisessä keskustelussa. Eräät sosiologit ovat kritisoineet käsitettä mm. historiattomuudesta ja ideologisuudesta. Ben Finen mukaan käsite perustuu metodologiselle individualismille ja rationaalisen valinnan asettamuksille. Makrotason ilmiöt johdetaan mikrotasolta. Yhteiskuntatieteeseen voidaan sosiaalisen pääoman käsitteen avulla kuljettaa sosiaalisen vaihdon ja rationaalisen valinnan individualistiset teoriat. Talous nähdään muun yhteiskunnan yläpuolella, jolloin taloudellisia ja ei-taloudellisia ongelmia voitaisiin yhtä lailla selittää markkinoiden puutteilla. Taloustiede kolonisoi muut yhteiskuntatieteet tehokkaasti, eikä siten ole Finen mukaan yllättävää, että joillekin mainstream-taloustieteilijöille sosiaalisen pääoman käsite on ollut houkutteleva. Sosiaalisen pääoman käsite, osana puhetta määritelmällisesti ”hyvästä” yhteisöllisyydestä ja kansalaisyhteiskunnasta, tukee ideologisesti uusliberaalia yksityistämispoliittikkaa asettaessaan valtion ja kansalaisyhteiskunnan keinotekoisesti vastakkain. (Fine 2001, 94, 171, 194; ks. Arppe 2000.) Myös Foucault (1995b, 95–96) on kritisoinut valtion ja kansalaisyhteiskunnan keinotekoista vastakkain asettamista. Hänen mukaansa käsitys niiden vastakkaisuudesta muotoiltiin 1700-luvun lopulla tietystä tarkoituksessa: liberaalit taloustieteilijät esittivät sen rajoittaakseen valtion toimintapiiriä, koska kansalaisyhteiskuntaa pidettiin autonomisen taloudellisen toiminnan alueena. Kansalaisyhteiskunta oli siten *näennäispoleeminen* käsite, joka oli suunnattu liberalismiin hyväksi. Kun viitataan em. vastakohtaiseen pariin, tuodaan esiin mustavalkoinen käsitys valtiosta negatiivisena mutta yhteiskunnasta/yhteisöstä ”hyvänä, elävänä ja lämpimänä” kokonaisuutena. Foucault’n mukaan valta on kuitenkin läsnä kaikissa suhteissa, mikä ei itsessään ole hyvä tai paha, mutta sisältää vaaromomentin. Usko yhteiskunnan/yhteisön kykyyn ratkaista ongelmat pelkällä sisäisellä sääntelyllä merkitsee hyvin optimistista yhteiskuntakäsitystä. (Mt.; ks. myös Cruikshank 1999, 61; Wolfe 1989, 110.) Vaarojen näkeminen kaikkialla ei Foucault’n (1984, 343) mukaan johda apaattisuuteen, vaan ”hyper-pessimistiseen aktiivisuuteen”.

tejä ja liittää tuloksen Giddensin luottamuskäsitteeseen. Jos minä ei ole rakentunut ehyeksi ja luottavaksi, se voi kiinteytyä itsereflektion avulla tai sitten hajota.

Traditio on Giddensin mukaan identiteetin väline, ja tradition eheyteen kohdistuvan uhkan koetaan usein kohdistuvan nimenomaan minän eheyteen. Traditio on tarjonnut ankkuripaikan identiteetin jatkuvuuden kannalta keskeiselle perusluottamukselle. Identiteetti syntyy jatkuvuudesta, menneisyyden saattamisesta yhteen ennakoidun tulevaisuuden kanssa. Kaikissa yhteiskunnissa henkilökohtaisen identiteetin ja sen sosiaaliseen liittävien kytkentöjen ylläpitäminen on ensisijainen ontologisen turvallisuuden edellytys. (Giddens 1995, 91, 114–115.) Merkityksellinen traditio voidaan nähdä hiljaisena kompassina. Pysyvyyden takana on Kososen mukaan (2000, 324; ks. myös Wacquant 1995, 41) jotakin auktoriteetinomaista, tabunomaista ja pyhää. Tottumukset ja tavat sekä uskomukset ja tulkintataipumukset juurtuvat rutiinimaisiksi ja ei-tietoisiksi. Vakiintunut tapa yhdistää nykyhetken ja menneen kerrostumat ja avaa ikään kuin automaattisesti jonkin merkitys- ja toimintaulottuvuuden tulevaisuuteen. Siten sosiaaliset käytännöt toteutuvat intersubjektiivisen ja ei-diskursiivisen latentin intentionaalisuuden perustalla.

Tässä tutkimuksessa esitetyjä käsityksiä ohjausasiantuntijuuden muutoksista pyritään seuraavassa liittämään suomalaisen historiallisen kehityksen ja yhteisöelämän piirteisiin. Suomessa on siirrytty ennätysmäisen nopeasti traditionaalisuudesta myöhäiseen moderniin. Taulukossa 5 tyypitellään joitakin luottamuksen ja yhteisöllisyyden piirteitä sekä ohjauksen asiantuntijarooleja Pirttilän (1997) edellä kuvaamien asiantuntijatyyppeiden pohjalta. Samalla asetetaan taulukon 1 kuvaamia ohjausasiantuntijuuden määritelmiä suomalaiseen yhteiskunnalliseen kehukseen. Ohjausasiantuntijuuden tyyppejä paikannetaan taulukossa hypoteettisesti agraari-Suomeen, ensimmäiseen tasavaltaan, jälleerakennus-Suomeen, 1980–1990-lukujen markkinoiden vapautuksen aikaan sekä ennakoituun lähitulevaisuuteen. Tavoitteena ei ole varsinaisen historiallinen kuvaus, vaan asiantuntijuuden tyypillisimpien muotojen esiin tuominen osana omaa aikaansa.

Giddensin käsityksiä ohjausasiantuntijuuteen soveltaen voi sanoa, että alun perin yhteisöön sidottu (embedded) ohjaus- ja neuvontatyö on vakiintuessaan käynyt ensin läpi ”puitteista riisumisen” (disembed), kun ensimmäisen eli teollisen modernin myötä paikallisesta tiedosta

siirryttiin abstraktiin, luokittelevaan ja diagnosoivaan, universaaleja piirteitä jäsentävään besserwisser-asiantuntijuuteen. Nyt ohjaus- ja neuvontatyötä on oletettavasti paikka paikoin ”uudelleenpuitteistettu” (re-embed) paikalliseksi, asiakkaan ja ohjaajan keskinäiseksi asiantuntemukseksi. Työmarkkinoiden ja yhteiskuntakehityksen epäjatkuvuutta heijastelevat, paikallisesti neuvottelun tuloksena syntyvät ja ei-lineaariset urakäsitykset näyttävät vähitellen saavan vakiintuneen aseman eri alojen ohjaus- ja neuvontatyöntekijöiden keskusteluissa.

Aikuisohjausartikkelissani tarkastelen Plantin (1995, 1996) väitettä siitä, miten ohjaus- ja neuvontatyö koulutusjärjestelmän tavoitteita tukiessaan on heijastanut talouskasvun ideologiaa. Ohjaus- ja neuvontatyö on hänen mukaansa käynyt läpi neljä aaltoa. Ensimmäisessä, psykometriikka-aallossa ohjaaja on perinteinen asiantuntija. Perinteisellä, paremmin tietävällä ja luokittelevalla asiantuntijuudella Plant tarkoittaa pitkälti samaa kuin Giddens modernilla, ensimmäisellä asiantuntijuudella. Toinen ohjauksen aalto seurasi Plantin mukaan taylorismin vastareaktion ja analogisena työelämän humanisointipyrkimysten kanssa: ohjaajan roolia pidettiin Rogersin asiakaskeskeisen käytännön mukaisesti kuuntelijana ja katalystina. Markkinoistumisen myötä ohjaajan rooliksi tuli Plantin mukaan markkinoiden voitelija (lubricant). Uusia ohjaustuotteita on tuoteistettava jatkuvasti samalla kun entistä tuotetarjotinta on pidettävä yllä. Laadukkaan tuotteen tuntee siitä, täyttääkö se ennalta asetetut teknisluonteiset standardit vai ei.

Taulukko 5: Ohjausasiantuntijuuden vaiheet sekä suomalaisen yhteiskunnallisen ja yhteisöllisen kehityksen piirteitä²²

	a) LUOTTAMUS JA YHTEISÖ	b) OHJAUKSEN ASIAINTUNTIJAROOLIN JA ASIAINTUNTIJATIEDON PIIRTEET	c) OHJAUKSEN ASIAINTUNTIJATYYPPI (Pirttilä 1997)
1. Agraari-Suomi	Gemeinschaft ja luottavaisuus ennakoitavien roolien pohjalta	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Giddens</i>: puiteistettu (embedded) tieto • Paikallinen tieto: traditio, viisaus, kansanparannus "hyvillä sanoilla loitsiminen" (Platon 1999, 153; Peavy 1996) • Kirkollinen auktoriteetti, sielunhoito, tunnustaminen 	<i>Valistaja ja/tai hoivaaja</i>
2. Ensimmäinen tasavalta Kansallinen eheytys v. 1918 jälkeen	Maaltamuutto alkoi ongelmiseen. Reformit, valistus ja kasvatus "kunnan kansallaiseksi", yhdistystoiminta jne.	<ul style="list-style-type: none"> • Ammatinvalinnanohjaus alkoi teollistumisen ja kaupungistumisen myötä. "Oikea mies oikealle paikalle" -ajattelu • "Elämänuran neuvonnasta on tullut sellainen tehtävä, joka välttämättä täytyy tulla ratkaistuksi ainakin kaikissa sivistysvaltioissa" (Rosenqvist 1928.) 	<i>Valistaja</i>
3. Jälleensuomen Suomi Suunnittelu-usko 1980-luvulle asti. Keynesiäinen täystyöllisyystavoite, eheytys ja hyvinvointivaltio-ohjelma: "1960-luvun sosiaalipolitiikka".	Gesellschaft, traditioiden mureneminen. <i>Seligman</i> : Luottavaisuudesta (confidence) ennakoitavissa oloissa luottamukseen (trust) ennakoimattomissa oloissa	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Giddens</i>: puiteistaan riisuttu (disembedded) tieto; luottamus (trust) abstrakteihin asiantuntijajärjestelmiin • Universaali asiantuntijuus, matching, uravalinta-teorioiden soveltamisen taito, "outside in" -tieto. Toisaalta myös asiakaskeskeisyyden nousu. • <i>Plant</i>: Koulutus takaa sosiaalisen nousun ja taloudellisen kasvun, ohjaus talouskasvun "voitelijana" • Siirtyminen roolin mukaisesta ja ennakoitavasta "käyttätymisestä" ennakoimattomaan toimintaan myös uravalinnoissa. 	<i>Diagnostikko, valistaja</i> (Psykometrinen menetelmien nousu)
4. Markkinoiden vapautus 1980-luvulla, uusliberalismi ja turvaverkkojen purkuhankkeet 1990-luvulla	Instituutioiden haperuminen, yksilöllistymisen, luottamus sopimusyhteiskuntaan horjuu. <i>Beck</i> : Riskit jäävät yksilön kannettaviksi	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Giddens</i>: yksilöllistymisen. Yhteys minän ja abstraktien järjestelmien välillä: refleksiivisyys näkyi ohjauksen ja terapian lisääntymisenä. Elämänpolitiikka. • <i>Plant</i>: Ohjaus markkinoiden voitelijana • <i>Rose</i>: Markkinat asiantuntijuuden hallintavälineenä • Asiakastytyväisyyttä, laatuhankkeet • <i>Ball</i>: Professionaalisen lojaalisuuden korvaaminen uusilla sidoksilla 	<i>Hoivaaja.</i> (<i>Plant</i> : katalysoija, <i>Rogersin</i> asiakas-keskeisyys diagnostiikan vastavoimaksi.)
5. Seuraava vaihe?	Luottamuksen kartuttaminen uudelleen? Toimijuus ja valtauttaminen? Yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden ristivoisuus? Elämän siirtymien läpikäynti muiden kanssa?	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Giddens</i>: Uudelleenpuiteistettu (re-embedded) tieto • <i>Plant</i>: "Green guidance" • <i>Peavy</i>: Kulttuurisesti herkkä kommunikointi • <i>Shotter</i>: Knowing "from within" • <i>Spangar</i>: "Inside out", kontekstisidonnainen tieto oikean teorian sovelluksen sijasta • Ura- ja elämänsuunnittelun tuki siirtymävaiheissa uutena kansalaisoikeutena? 	<i>Tutkija, innovoija, simulooja.</i> - myös kanssakulkija, neuvottelukumppani sekä ajan, huomion ja kunnioituksen antaja.

²² Taulukon lähteet: Giddens (1994), Beck (1993), Ball (2001), Plant (1995, 1996), Rose (1995), Vähämöttönen, nyk. Spangar (1998), Peavy (1996), Platon (1999), Seligman (1997, 2000), Rosenqvist (1928), Shotter (1993), Ilmonen (2000), Pirttilä (1997), etiikka-artikkeli.

Markkinoistaminen on uudentyyppinen strategia, jolla asiantuntijuutta pyritään hallinnoimaan. Markkinoistamalla palveluita sääteilyvalta pyritään siirtämään ”ylhäältä” (suunnittelu ja pakko) ”alhaalle” (kuluttajien päätökset). Asiantuntijoiden toivotaan seuraavan kuluttajien yksilöllisiä valintoja ja budjetin suuntaviivoja. Markkinoitumisen myötä professioiden autonomia ja keskinäinen lojaalisuus on pyritty organisaatioissa korvaamaan uusilla sidoksilla, kuten työntekijöiden välisen kilpailun ja tiimityön kaksoissidoksella. (Rose 1995, 34, 47; Ball 2002, 31–35; vrt. Bauman 1996, 128.) Yleinen hämmennys instituutioiden sisällä ja niiden ulkopuolella voi Beckin (1995, 68) mukaan suosia henkilökohtaisiin suhteisiin perustuvia ja instituutioiden rajoja ylittäviä tukiverkostoja. Päätösvallan hajauttamisen vuoksi instituutioiden purkautuminen tekee tilaa myös yhteiskunnallisten suhteiden ”uusfeodalisoinnille” ja ”uusmachiavellismille”. Instituutioiden purkautuminen voi siten johtaa yhteisötasolla yhtäällä demokratisoitumiseen ja moniäänisyyteen, yhtäällä uudenlaisiin entistä läpinäkyvämpiin hyvä veli -verkostoihin.

Plantin mukaan kehkeytyvässä neljännessä vaiheessa (Green Guidance) ohjaajalla ei ole enää annettua roolia. Koska valmiita toimintamalleja ja reseptejä ei ole, kysymyksiä oikeasta ja väärästä joudutaan pohtimaan kussakin tapauksessa erikseen. Ohjaus- ja neuvontatyö ei voi enää perustua paremmin tietämiseen, testaamiseen tai muuhun perinteiseen asiantuntijuuteen, vaan ohjaajan ja asiakkaan yhteistyösuhteeseen, riski- ja eettisten kysymysten ja ratkaisujen, ylipäänsä merkitysten uudelleentulkintaan yhdessä. Jo aiemmin, johdantoluvussa ja taulukossa 1 tuotiin esiin, että teorian merkitys ohjaajan toiminnassa on Vähämöttösen (1998, 26–27) mukaan muuttumassa universaalien uravalintateorioiden taitavasta soveltamisesta ohjaustilanteessa (outside in) käsitykseen ohjaustilanteesta syntyvistä asiakas- ohjaaja- ja tilannesidonnoisista teorioista (inside out). Shotterin mukaan inhimillisessä vuorovaikutuksessa kehkeytyy tietystä sosiaalisesta tilanteesta nousevaa tietoa (knowing from) erotuksena yleispätevästä, teoreettisesta tai käytännöllisestä tiedosta (knowing what, knowing how; Shotter 1993, 33–47; ks. Plant 1996; Peavy 1996).

Taulukon a-sarakkeessa on kuvattu joitakin yhteisöelämän ja luottamuksen piirteitä. Seligman (1997, 2000) erottaa luottamuksen (trust) henkilöihin ja toisaalta luottavaisuuden (confidence) instituutioita ja abstrakteja systeemeitä kohtaan. Tarvetta tehdä eroa näiden välille ei ollut ennen esimodernin klaanijärjestelmän purkautumista, jolloin

kunkin käytös oli ennakoitavaa koska se perustui ennalta määrättyyn rooliin. Roolin mukainen toiminta ei ole toimintaa sanan varsinaisessa merkityksessä vaan käyttäytymistä. Luottamukselle ei ollut tarvetta, kun luottavaisuus perustui yhteiseen järjestelmään. Yhteiskunnan eriytyminen irrotti ihmisiä sukulaisuusverkostoista, eivätkä vanhat roolit sitoneet enää samalla tavoin kuin aiemmin. Ihmiset kohtasivat toisiansa tuntemattomina toisina, toimijoina ja siten myös moraalisina agentteina. Seligmanin (mt.) mukaan luottamus tulee ajankohtaiseksi silloin, kun ei ole enää muuta vaihtoehtoa kuin luottaa. Uusiin rooleihin, tai niiden mukanaan tuomiin käyttäytymisoletuksiin, sisältyy Seligmanin mukaan ymmärrys roolisuoritusten epävakaisuudesta ja neuvoteltavuudesta. Luottamus esiintyy vain järjestelmissä, joka ottaa yksilön huomioon ja arvostaa häntä sosiaalisen ja moraalisen järjestyksen lähteenä.²³

Luopumisemme turvallisesta roolista sisältää riskin. Emme voi tietää varmasti, hyväksyvätkö toiset rooliliikkuvuutemme, hehän voivat lakata luottamasta meihin. (Seligman 1997, 64; Ilmonen 2000, 31.) Siltala (1992, 430–431) toivoo suurempaa liikkuvuutta pysyviksi nauhatuista rooliasetelmista: on voitava olla välillä yksin ja välillä yhdessä, välillä vahva ja välillä heikko. Erilaiset toiminnalliset kentät myös ohjauvuorovaikutuksessa tai koulutuksessa voivat tukea yksilön liikkuvuutta, sosiaalista kompetenssia ja uusia merkityksenantoja.

Giddensin mukaan yksilö ei läheisessä suhteessa vain tunnista toista ja samalla koe oman identiteettinsä vahvistuvan toisen vastareaktioissa. Pikemmin kyse on siitä, että identiteetistä neuvotellaan prosesseissa, joihin liittyy itsetutkistelua ja intiimiyden kehittymistä toisen kanssa. Tällaiset prosessit auttavat luomaan sellaisia yhteisiä kertomuksia, jotka sitovat yksilöitä tiukemmin yhteen kuin sosiaalisen aseman tuottamat yhteiset kokemukset. (Giddens 1995, 96.) Narsistisissa loukkauksissa, kuten häpeää ja kelpaamattomuutta aiheuttavassa työttömyydessä, voi sanoa olevan kyse identiteettiä murentavista neuvottelutuloksista. (Kortteinen 1999, 359.)

²³ Ohjauksen kannalta kiintoisa on Ilmosen (2000, 34–35) kritiikki siitä, ettei Seligman näe yhtäläisyyttä ihmisiin kohdistuvan luottamuksen ja instituutioihin kohdistuvan luottavaisuuden välillä. Kummatkin viittaavat samaan asiaan, tulevaisuuteen ja sen ennustettavuuteen. Luottamus voi syntyä, kun tulevaisuus on edes ajatuksellisesti hallittavissa, liittyypä hallittavuuden tunne instituutioihin tai ihmisiin.

Kososen mukaan yksilön voi olla vaikea hahmottaa sitä, että luottamusprosessien häilyvyys ja epäonnistumiset ovat rakenteellinen ongelma. Tässä voi olla yksi keskeinen masennuksen ja väsymisen syy. Subjektin nykyhetken merkityksellistää mielekäs tulevaisuus: on jotain mihin nojata ja vaihtoehtoja, joihin voi sitoutua. Luottamus on välttämätöntä, mutta sitä joutuu jatkuvasti testaamaan, koska toisen elämäkerran ja intentioiden suhteuttaminen omiin vastaaviin tapahtuu entistä refleksiivisemmin ja harvojen itsestään selvien elementtien varassa. (Kosonen 2000, 334–335.)

Ohjausvuorovaikutusta on viime vuosina tarkasteltu paljolti neuvotteluna (Vähämöttönen 1998), ja giddensläisittäin ohjausta voisi kuvata *identiteettineuvotteluksi, jonka tavoitteena on uuden luottamuksen rakentuminen*. On pyrittävä paitsi lisäämään ihmisten omaa vastuuta elämästään, myös luomaan ja tukemaan sosiaalisia verkostoja, joissa identiteettiä koskevat neuvottelut vahvistaisivat yksilöä. (Giddens 1998; Roos & Hoikkala 1998; Silvennoinen 2001; Kortteinen 1999.) Jokaisessa tilanteessa tulisi olla ulospääsy ja uudenlaisia mahdollisuuksia tarjolla. Kyse on kolhiintuneiden identiteettien korjaamisesta ja itsekunnioituksesta.

Seuraavassa luvussa kartoitetaan luottamuksen ja yksilöllistymiskehityksen ristivetoisuutta refleksiivisen modernin teorian pohjalta.

5.6 Yksilöllistyminen ja luottamus

[M]aailman marginaalit, reunamat ja siirtymät ovat mahdollisia toisen ansiosta. Toinen on jatkuvuuksien ja yhdenmukaisuuksien lempeyttä. Se säätelee muodon ja taustan muutoksia, syvyyden vaihteluita. Se suojaa takaa tulevilta hyökkäyksiltä. Toisten julmuutta valiteltaessa unohtuu vieläkin peljättävämpi julmuus, jonka kohtaisimme esineissä, ellei toisia olisi. Toinen suhteellistaa ei-tiedetyn, ei-havaitun. (—) Mitä tapahtuu, kun maailman rakenteessa ei ole toista? Vallitsee vain maan ja auringon raaka vastakohtaisuus: sieltämätön valo, pimeä syvyys: ”kaiken tai ei minkään umpimähkäinen laki”. Gilles Deleuze: Autiomaa (1992, 109–110.)

Yksilöllisyyden korostus työelämässä, opiskelussa tai sosiaalisessa elämässä ylipäättään on jännitteisessä suhteessa luottamukseen. Miksi luottaa tai tukeutua kehenkään toiseen, kun olen yksin vastuussa elämästäni ja itse oman elämäni polttopiste? Yksilöllistymiskehitys ja yksilöllisyys voidaan absolutisoida kaikenkattavaksi ja sosiaalisen ulottuvuuden sivuuttavaksi. Poropudaksen ja Mäkisen (2001, 15) mukaan yhteiskunnallista identiteetin ja mielipiteen muodostusta sävyttää nyt pikemminkin veronmaksajuus ja konsumerismi kuin solidaarisuus ja eri väestöryhmien asema tuotannossa. Yksilöllistymiskehitystä tarkastellaan usein luonteen, solidaarisuuden ja yhteisön rappingona (vrt. Beckin termi *Ichling = minäkäs*), mutta toisaalta voidaan myös korostaa asian toista puolta: ihmiset joutuvat kantamaan yksin suurempia eettisiä taakoja kuin ennen. (Lairio, Puukari & Nissilä 2001, 79.)

Beckin ja Lashin mukaan yksilöllistyminen²⁴ on yhteiskunnallisen muutoksen moottori. Beckin mukaan yksilöllistyminen merkitsee teollisen yhteiskunnan elämäntapojen riisumista puitteistaan (*disembed*) ja toiseksi niiden uudelleenpuitteistamista (*re-embed*). Yksilöt ”joutuvat itse suunnittelemaan, laatimaan, sovittamaan, parsimaan ja paikkaamaan omat elämäkertansa”. Beck pitää yksilöllistymistä historiallisesti ristiriitaisena sosialisatioprosessina. Aiemmasta, Durkheimin ja Weberin kuvaamasta yksilöllistymisestä nykyinen eroaa siinä, että ihmisiä ei enää vapauteta traditionaalisesta varmuudesta teolliseen yhteiskuntaan, vaan teollisesta yhteiskunnasta globaalin riskiyhteiskunnan pyörteisiin. Teollisissa yhteiskunnissa vapaudutaan ja yksilöllistytään koulutuksen laajentumisen, työmarkkinoiden liikkuvuusvaatimusten ja työelämän oikeudellisen säätelyn oloissa. (Beck 1993, 88–90; 1994, 13; 1995, 27; Lash 1995, 158.) Aiemmin yksilöllistymistä julisti kehittyvä porvaristo, mutta nyt se on Beckin mukaan toisenmuotoisena ominaista myös vapaalle palkkatyöläiselle, työmarkkinoiden dynamiikalle, työvoiman liikkuvuudelle, koulutukselle ja ammattien muutoksille. (Beck 1993, 87.)

²⁴ Beck puhuu *yksilöllistymisestä* (*individualization*), ei *yksilöitymisestä* (*individuation*), joka liittyy yksilön varhaiskehitykseen. Hän ei yksilöllistymisestä puhuessaan yleensä suoranaisesti viittaa myöskään Giddensin (1994, 1995) paljon käsittelemään elämäntavan tai valintojen *yksilöllisyyteen* (*individualism, individuality*), tai toisaalta minäkeskeisyyteen, luonteen rapautumiseen tms. (Sennett 1998).

Yksilöllistymistä luonnehditaan esimerkiksi seuraavasti: vastuullisen kansalaisuuden projekti on sulanut yhteen yksilöiden itselleen asettamien projektien kanssa, ja minästä on tullut sosialisatiota ja itsekehitystä koskevien vaatimusten polttopiste tai toisin ilmaisten, yksilöllisestä elämämaailmasta on tullut yhteiskunnan uusintamisyksikkö. Refleksiivisyys ulottuu minän syvyyyksiin. Siten minästä on tullut Giddensin mukaan refleksiivinen projekti. Muuttunutta minää on tutkittava ja rakennettava osana yksilön refleksiivistä prosessia, jossa yhteiskunnallisia ja henkilökohtaisia muutoksia pyritään sovittamaan yhteen. (Rose 1995, 47; Beck 1993, 90; Giddens 1994, 28–29, 32–33.)

Giddensin mielestä selvin yhteys abstraktien järjestelmien (kuten asiantuntijajärjestelmät) ja minän välillä näkyy kaikenlaisen *terapian ja ohjauksen lisääntymisenä*. Tämä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että ahdistus olisi sinänsä lisääntynyt, vaikkakin se varmaan on muuttanut muotoaan, vaan ohjauksen ja terapian lisääntyminen *ilmaisee itsessään minän refleksiivisyyttä*. (Giddens 1994, 198–199.) McLeod (2000, 22–23) näkee ohjauksen ja terapian lisääntymisen taustalla tyhjän minän ongelman (empty self), emotionaalisen nälän yhteisön ja yhteisyyden rapautuessa, kun vielä 1800-luvun kirjeenvaihto näyttäisi kertovan sellaisesta läheisyydestä ja riippuvuudesta, jota nyt luultavimmin pidettäisiin patologisena. (Siltala 1999.)

Uusliberalistisen koulutuspolitiikan perustana on pyrkimys yksilönvapauden lisäämiseen. Yksilö itse tietää parhaiten, mikä hänelle on hyväksi. Ihanne on järjestelmä, jossa yksilöt valitsevat itse vapaasti koulutusreitit, oppilaitokset ja oppimisen sisällöt. Opiskelijat mielletään aktiivisiksi osallistujiksi, jotka luovat oman menestyksensä rationaalisilla valinnoillaan ja sosiaalisella pätevyydellään. Koulutusvalinnat voidaan mieltää itsensä toteuttamiseksi, mutta pääpaino näyttää tällöin olevan yksilöllisessä ja yksityisessä koulutusinvestoinnissa. Koulutus siirtyy talouden alueelle, kun koulutuspoliittiset päätökset perustuvat uskoon markkinoiden oikeudenmukaisesta toiminnasta kuluttajiksi tyypistettyjen kansalaisten kannalta. (Lindblad 2001, 63; Poropudas & Mäkinen 2001, 12; Apple 1998, 181–187; Rinne 2003.) Konstruktivismiretoriikasta huolimatta koulutuksen markkinoistuminen voi jottaa myös mekanistiseen ja näennäistehokkaaseen oppimis- ja opettamisnäkemykseen (Ozga 2000, 57).

OECD (2003) on kiinnittänyt huomiota oma-aloitteisuutta ja itseohjautuvuutta suosivaan aikuiskoulutukseen ja suositellut neuvontaa ja ohjausta koulutuksen ulkopuolella olevien mukaan saamiseksi.

Ohjauksellisuus suomalaisessa ammatillisessa aikuiskoulutuksessa on toteutunut pääasiassa oppimisen henkilökohtaistamiseen ja henkilökohtaisiin opiskeluohjelmiin liittyvinä käytäntöinä. Hops-artikkelisani pohdin aikuisopiskelun *yksilöllistymisen* ja *henkilökohtaistumisen* eroja. Aikuisopiskelun yksilöllistymisellä, joka 1990-luvun alussa nousi ajankohtaiseksi, pyrittiin joustaviin yksilöllisiin opiskeluohjelmiin ja aikuisen aiempien työ- ja opiskelukokemuksen hyödyntämiseen ja hyväksilukuun. Itseohjautuvuuden eetos nousi voimakkaasti esiin. (Ks. Pasanen 1998, 2001.) Hops-artikkelisani tuon esiin Beckin (1993) käsityksen modernisaation tuomasta kolmenlaisesta yksilöllistymiskäytännöstä:

- 1) perinteisistä sosiaalisista sitoumuksista vapautuminen,
- 2) perinteiseen käytännön tietoon ja normeihin liittyvän varmuuden kadottaminen sekä
- 3) uudenlaiset kontrollin ja sitoutumisen muodot.

Aikuiskoulutuksessa nämä Beckin esiin tuomat kolme yksilöllistymisen muotoa johtavat Mannisen (1996) mukaan seuraavanlaisten oppimisympäristöjen luomiseen:

- 1) vapauttava ulottuvuus: perinteisistä kurssirakenteista ja yksityiskohtaisista opetussuunnitelmista siirrytään joustaviin ja henkilökohtaisiin opiskeluohjelmiin
- 2) varmuuden kadottaminen: vaikeus rakentaa henkilökohtaisia opiskeluohjelmia, vastuusta ja valinnoista seuraava epävarmuus.
- 3) uudenlainen kontrolli ja sitoutuminen: tutorointi, ohjaus, hopskäytännöt, itsearviointi, refleksiivisyys.

Yksilöllistämistä on pyritty monien aikuisoppilaitosten kehittämishankkeissa täydentämään opintojen *henkilökohtaistamisella*, sillä, miten muiden kanssa opittu voi saada henkilökohtaisia merkityksiä ammatillisen kasvun sekä ura- ja elämänsuunnittelun osana. Ammatillinen kasvu ja osaaminen, sekä tehtävään sidotut että varsinkin niin sanotut yleiset työelämätaidot, kehittyvät osana ammatillista minää. Yllä olevan Mannisen jäsenyyksen mukaan opiskelijaryhmään, ohjaukseen ja muihin sosiaalisiin käytäntöihin perustuvat oppimisympäristöt näyttävät aikuisopiskelussa saavan sijaa yksilöllistymisen vastapainona.

Harjun, Kallion ja Kurhilan (tulossa) mukaan opintojen henkilökoh- taistuminen nostaa yhteisöllisyyden opintojen osaksi. Yksilölliset opis- keluratkaisut toteutetaan opiskelijayhteisössä, ja ne vaativat toteutu- akseen ryhmän tuen. Henkilökohtaisuus ja yksilöllisyys eivät merkitse riippumattomuutta muista, ja aikuiskoulutuksessa tulisi kirjoittajien mukaan kiinnittää huomiota ryhmän ohjaukseen henkilökohtaisen opintojen ohjauksen rinnalla. Richardsonin (1998, 2000, 2002) käsi- tys *toimijuudesta* ei aseta abstraktisti vastakkain yksilöä ja ympäristöä. Toimijuus ja esimerkiksi kyky itseohjautuvuuteen eivät toimi tyhjiös- sä vaan sosiaalisessa kontekstissa, jolloin etualalle nousee kysymys val- tauttamisesta, henkilökohtaisten päämäärien tunnistamisesta ja valmi- udesta niiden toteuttamiseen.

Yksilöllinen ja sosiaalinen näyttävät kietoutuneen toisiinsa uudella tavalla. Epävarmuusartikkelissa ja aikuisten ohjausartikkelissa olen käsitellyt yksilöllistymistä osana myöhäisen modernin tai Giddensin ja Beckin luonnehtiman refleksiivisen modernin kehityskulkuja. Yksi- löllistä itsensä toteuttamista kuten opiskelua pidetään perinteisten ins- titutioiden rapautuessa tärkeänä oman elämän ja aikuisuuden raken- tamisen tapana, mutta samalla myös yhteiskunnallisena tekona (ks. ohjauksen arviointiartikkeli). Nikolas Rose väittää, että yksilöiden tu- lee nyt täyttää yhteiskunnalliset velvoitteensa *toteuttamalla itseään*, ei keskinäisen riippuvuus- ja velvoitesuhteiden pohjalta. Yksilön pitää kontrolloida elämäänsä siten, että hänen valintansa tässä maailmassa ilmaisevat ja todellistavat ”sisäisen minän totuutta”. (Rose 1995, 45; ks. Miller & Rose 1997, 130.)

Rosen teesi tulee ymmärrettäväksi elinikäisen oppimisen ihanteita tarkastelemalla. Koko elämän jatkuvaa koulutusta on alettu pitää yh- tenä tärkeänä tienä täysivaltaiseen aikuisuuteen. Jälkimoderneiksi kut- sutuissa yhteiskunnissa aikuisikään kuuluu vaateita persoonallisuu- den kehittämisestä, henkilökohtaisesta kasvusta ja itsensä toteuttami- sesta, kun aikanaan tasapaino haettiin vakaista sosiaalisista rakenteista kuten perheestä ja työelämästä. (Koski & Moore 2001, 11.) Elinikäi- sen oppimisen ja oppimisyhteiskunnan ihanteiden mukaan yksilöllii- nen oppiminen laajenee yksilön yhteiskunnallisesti vastuulliseksi teoksi. Oppimisen tarkoitus on *sekä* persoonallisen kehityksen *että* yhteiskun- nan demokratian vahvistaminen. (Mt.) Oppimiskäsityksen muuttu- misen ohella näyttää siten muuttuneen myös käsitys oppimisen pai- kasta yhteiskunnassa. (Nurmi & Onnismaa 2001, 65–66.)

Oppiminen tai työelämässä toimiminen ei ole mahdollista ilman yhteistoimintaa ja luottamusta. Abstrakti yksilöllisyyden ja kilpailun korostus opiskelussa tulleeekin historiankirjoituksessa jäämään 1990-luvun kuriositeetiksi, vaikka talouden ja työelämän piirteenä uusliberalismin aave kummittelee Euroopassa vielä 2000-luvun puolella.

5.7 Ohjausasiantuntijuuden sisällön määrityksiä

Ohjausasiantuntijuutta on tutkimuksessa tarkasteltu tiedettävissä olevana, tietämyksenä ja tietotaitona. Yksi näkökulma ohjausasiantuntijuuden muutokseen tietämyksenä ja tietotaitona syntyy tarkastelemalla ohjausasiantuntijuuden kansainvälisiä määrityksiä. Alla olevassa taulukossa 6 on kuvattu ohjausammattilaisten standardeja ja suuntaviivoja (standards and guidelines), jollaiset Suomesta koko ohjausalaa kattavina ainakin vielä puuttuvat. Toisaalta Suomessa ohjausammattilaisten kva­lifikaatiot ovat EU:n selvityksen mukaan kansainvälisesti korkealla tasolla sekä koulun että työhallinnon puolella. (Watts 1995; Kurhila & Onnismaa 2000a; Onnismaa & Viljamaa 1999.) Vakiintuneiden ohjauksen toimintakenttien ohella vaativaa ohjauksellista työtä tehdään yhä enemmän muillakin alueilla ja sektoreilla, kuten sosi­aali-, nuoriso-, kuntoutus- ja terveydenhoitoaloilla, eri ryhmien syrjäytymistä ehkäisevissä hankkeissa tai monissa yksityisen sektorin tehtävissä. Näillä ohjaustyön alueilla ei maassamme ole normeja, minimivaatimuksia tai opo- ja avo-psykologin koulutuksen lisäksi paljoakaan laaja-alaista ohjausalan koulutusta.²⁵

Taulukon 6 tietojen lisäksi Yhdysvalloissa ja Euroopan maissa on käytössä lukuisia rinnakkaisiakin ohjausalan standardeja. Toisaalta taulukon tiedot eivät ole kaikilta osin täysin yhteismitallisia, koska ohjausammattilaisten standardien ja suuntaviivojen synty­tapa ja myös sovellusala ovat erilaisia, vaikkakin kuvaukset useimmiten pyrkivät kat­tamaan koko ohjauskentän. Toisissa kuvataan yhden maan tilannetta (b, d, e), toisissa taas on eurooppalaisia yhteen­vetoja (a, c). Aloitteen-

²⁵ Poikkeuksena on kuitenkin työhajauskoulutus sekä ainakin Amiedussa toteutettu aikuisten ohjauksen koulutus.

tekijänä ja päävalmistelijana on voinut olla julkinen valta (b), tietty ohjausalan ammatillinen järjestö (f) tai sitten näiden yhdistelmä (d). Kun julkinen valta on aloitteentekijänä, standardit koskevat palvelujärjestelmää kokonaisuutena, ja ammatilliset järjestöt keskittyvät ymmärrettävästi työn sisällöllisiin vaatimuksiin.

Britannian tapauksessa standardeissa heijastuu jossain määrin myös 1980–90-lukujen uusliberalistinen ajattelu ja ammattilaisten tulosvas- tuu, ei niinkään asiakastyön sisältö tai muodolliset kvalifikaatiot (d). ISO-standardeja muistuttavat NACCEG-standardit ovat äärimmäisen yksityiskohtaiset, ja amerikkalaisten ACA-järjestön ohjeiden tapaan niiden tarkoitus lienee myös suojella ammatilaisia alati vaanivilta oi- keudenkäynneiltä.

Standardien ja suuntaviivojen valmistelu on voinut olla laaja-alais- ta ja eri osapuolet ja sidosryhmät huomioon ottavaa, kuten varsinkin Kanadan tapauksessa (e). Vastaavasti Kanadassa on usean vuoden ai- kana toteutettu myös ura- ja elämänsuunnittelun kansalaistaitojen laaja- alaista jäsenystä, (*Blueprint for Life/Work Designs*, 2001).²⁶ Eri mai- den ohjausammattilaisia yhdistävä International Association for Edu- cational and Vocational Guidance (taulukon sarake f; IAEVG 2002; van Esbroeck 2001; ks. liite 1) laati selvityksen siitä, mitä ohjausam- mattilaisilta eri maissa vaaditaan ja millaista koulutusta tarvittaisiin, ja on sen pohjalta valmistelemassa kansainvälisiä ohjausalan suuntavii- voja. Huomiota IAEVG:n mallissa kiinnittää se, että counselling (IAEVG:n tutkimuksessa suomennettu henkilökohtaiseksi ohjaukseksi) sekä career development (tässä suomennettu ammatinvalinnan ja ura- suunnittelun ohjaamiseksi) ovat erikoistumisalueita muiden joukossa, mikä heijastanee alan käsitteiden vakiintumattomuutta myös englan- nin kielessä.

²⁶ Vastaavanlaista hanketta yritettiin toteuttaa Suomessakin (Kurahila & Onnismaa 2000b), mutta aika ei opetushallinnossa ollut vielä kypsä tämän- tyypiseen toimintaan.

Taulukko 6: Ohjausasiantuntijuuden kansainvälisiä standardeja ja suuntaviivoja 1992–2002²⁷

a) CEDEFOP: Occupational Profiles for Vocational Counsellors	b) Tanskan opetusministeriö 1992	c) EU-komissio: Educational and Vocational Guidance in the European Community	d) NACCEG - British National Advisory Council for Careers and Educational Guidance (ks. liite 2)	e) Canadian Standards and Guidelines for Career Development (ks. liite 2)	f) IAEVG Qualification Standards for Educational Guidance and Career Service Providers (ks. liite 1)
1. Tiedolliset taidot: kasvatus ja koulutus, ammatit ja tehtävät, työmarkkinat, tukipalvelut	1. Asiakaskeskeisyys 2. Päveluiden saatavuus, läpäisykyvyys ja yhtenäisyys 3. Hyvin koulutettu ja yhteistyö: ohjausohjelmien, läsnäolun, tiedon ja kattava ura- ja työmarkkinatiedon 4. Asiainmukainen, läsnäolun ja kattava ura- ja työmarkkinatiedon 5. Moniammatillinen yhteistyö (referral) 6. Seuranta	1. Itsearviointiprofiilit 2. Psykometriset testit 3. Infojärjestelmät 4. Pelti ja simulointi 5. Matching-järjestelmät 6. Tietoisuus (1-2) suhteesta tietoisuuteen 7. Mahdollisuuksista (3-4) 8. Päätöksentekotaitojen edistäminen 9. Työnhakuvaihtoehtojen tarjoaminen 10. Työhakemusten teko ja tutorointien järjestäminen	Perusstandardit 1. Markkinointi 2. Statement of Service 3. Henkilökunta (pätevyys, kehitys, työnohjaukset) 4. Moniammatillinen yhteistyö (referral) 5. Verkostuminen 6. Seuranta 7. Palaute	Ydinkompetenssit 1. Ammatillinen toiminta 2. Vuorovaikutustaidot 3. Urakehitystietoisuus 4. Asiakkaan tarpeiden arviointi, moniammatillinen yhteistyö (referral)	Ydinkompetenssit: 1. Eettinen ja ammatillinen toiminta, 2. Asiakkaan puolesta puhuminen, johtajuus (Advocacy and leadership), 3. Monikulttuurinen tietoisuus, 4. Teorian ja tutkimuksen soveltaminen, 5. Vuorovaikutusvalmiudet, 6. Ohjauksellisten hankkeiden suunnittelu, toteutus ja arviointi, 7. Tietoisuus omista ammatillisista rajista, 8. IT-valmiudet, 9. Moniammatillisen yhteistyön, toteutus ja arviointi, 10. Tietoisuus elinikäisestä urakehityksestä
		Lisästandardit 1. Informaatio 2. Perusteet 3. Laitteiston hallinta 4. Asiakasrekisterit ja muut dokumentit	Erityisalueet 1. Arviointi 2. Yksilön ja ryhmän oppimisen auttaminen 3. Uraohjaus 4. Tieto- ja resurssienhallinta 5. Työn kehittäminen 6. Alueellisen yhteistyön hallinta 7. Yhteistyö ja yhteistyö (referral)	Erikoistumisalueet 1-10: 1. Asiakkaan tilanteen määrittely ja arviointi, 2. Opintojen ohjaaminen, 3. Ammatillisen valinnan ja urasuunnittelun ohjaaminen (career development), 4. Henkilökohtainen ohjaus / neuvonta (counseling), 5. Tietoon hallinta, 6. Konsultointi ja ohjauspalvelujen koordinaatio, 7. Tutkimus ja arviointi, 8. Palvelujen ja toimepidon ohjelmien hallinnointi, 9. Alueellisen yhteistyön hallinta, 10. Työmarkkinoiden siirtymisen ja sijoittumisen ohjaus.	
	RUE:n (Tanskan ohjausalan järjestö) eettiset säännöt pohjana	III 3. osapuoleen liittyvät standardit 1. Asiakas ymmärtää 3. osapuolen merkityksen 2. Ohjauksen tarpeiden ja 3. osapuolen suhteet	Yleiset taidot ja tiedot 1. Työohjauksstrategiat, 2. Ryhmittäiset taidot		
	Tanskassa myös: Declaration of Career Information (RUE 2001)	Pohjatuus NACCEG:n periaatteisiin	Pohjatuus kansainvälisiin ohjausalan eettisiin koodeihin		

²⁷ Taulukon lähteet: IAEVG (2002, ks. liite 1); Canadian Standards and Guidelines for Career Development (2001, ks. liite 2); Plant (2001); McCarthy (2001); Watts (1992, 2002); Watts & al (1994, 68–69); van Esbroeck (2001.)

Taulukon tiivistelmä havainnollistaa ohjausasiantuntijuuden kuvausten muutoksia kymmenen vuoden aikana. Osaltaan taulukon 6 tiivistykset heijastavat ensimmäisestä toiseen ohjausasiantuntijuuteen siirtymistä. Vielä 1990-luvun alussa painotettiin faktatietojen tarkkuutta ja täsmällisyyttä. Myös matching-ajattelu yksilön kykyjen ja työmarkkinoiden mahdollisuuksien välillä oli legitimiä ja uskottavaa, vaikka kriittisiäkin äänenpainoja kuului (mm. Savickas 1993). Uusi ura, *career management* ja *career development* -ajattelu, painottuu selkeästi uusimmissa suuntaviivoissa. Toisaalta nykyaikaa lähestyttäessä korostuvat ohjausammattilaisten ydinkompetenssit ja ohjaustyön kentän moninaisuudessa erikoistumisen alueet.

Ohjauskeskustelussa on monia termejä, joille suomen kielessä ei ole tässä yhteydessä yksiselitteisiä vastineita (advocacy, leadership, referral, career management, career development sekä OECD:n ja EU:n suosima signposting). Hankalasti suomennettava referral-termi (sananmukaisesti hylkääminen, eteenpäin lähettäminen) viittaa asiantuntijoiden yhteistyöverkoston, konsultaatioon ja palveluketjun toimivuuteen eli saattaen vaihdettava -ajatteluun. Tässä termi on käännetty muotoon moniammatillinen yhteistyö.

Asiantuntijuuden ja palveluiden standardointi kuulostaa ohjausalalla jotensakin vieraalta. Robert Pirsig (1991) nimittää tasalaatuisuutta ja minimitasoa *turvaamistastaattiseksi laaduksi* ja kykyä avata jotain uutta ja ennakoimatonta *dynaamiseksi laaduksi*. Ensin mainittua tarvitaan, koska ilman sitä jouduttaisiin kaaokseen. Ohjauksen ja ohjausasiantuntijuuden ominta aluetta lienee kuitenkin dynaaminen laatu. Tästä seuraa myös, että ohjauspalveluiden standardointi ja heikkolaatuisuuden poistaminen ei ole samalla ulottuvuudella oleva asia kuin laadun parantaminen, toisin kuin on laita tuotannon piirissä.

6. DISKUSSIO: DIALOGISUUS JA MAHDOLLISUUDEN TAJU TOISEN ASIANTUNTIJUUDEN PIIRTEENÄ

Tutkimustehtävistä ensimmäinen on sen kartoittaminen, miten ohjauksen kuvauksia sekä ura- ja elämänsuunnittelua voidaan jäsentää yhteiskuntateoreettisen ja aikalaisdiagnostisen keskustelun kannalta. Erityisesti tarkastelun kohteena on, miten ura- ja elämänsuunnittelun epävarmuuden lisääntyminen ja käsitykset uudesta urasta suhteutuvat Beckin ja Giddensin myöhäisen tai refleksiivisen modernin teeseihin.

Yksilön maailma ei ole hänen itsensä hallittavissa, vaikka epäonnistumisen riskit on sysätty yksilön kannettaviksi. Yksilöiden odotetaan entistä enemmän hallitsevan erilaisia mahdollisuuksia, vaikka asioiden hallinta ja seurausten ennakointi näyttävät yhteiskunnan monimutkaisuuden vuoksi tulleen mahdottomiksi. Teollisen yhteiskunnan yhteiset merkitysten lähteet näyttävät hiipuneen ja määrittely-yritykset jäävät yksilölle itselleen. Ulrich Beckin riskiyhteiskunnan käsite näyttää tulleen entistä ajankohtaisemmaksi.

Giddensin (1994) mukaan elämänmuutokset ovat aina vaatineet psyykkistä uudelleenorganisointia, joita aiemmin oli mahdollista käydä läpi yhteisöllisten ja perinteisten siirtymäriittien avulla. Nyt muutunutta minää on tutkittava ja rakennettava osana yksilön refleksiivistä prosessia, jossa yhteiskunnallisia ja henkilökohtaisia muutoksia pyritään sovittamaan yhteen. Giddensin mielestä selvin yhteys abstraktien järjestelmien (kuten asiantuntijajärjestelmät) ja minän välillä on nähtävissä ohjauksen ja terapian lisääntymisenä, mikä itsessään ilmaisee minän refleksiivisyyttä.

Kontingenssi ja refleksiivisyys uran rakentamisessa näyttäisivät edellyttävän ohjaajilta asiakkaidensa toimijuuden ja kriittisyyden tukemista, jolloin olisi pyrittävä tukemaan paitsi yksilöitä myös sellaisia sosiaalisia verkostoja, joissa identiteettiä koskevat neuvottelut vahvistavat yksilöä. Ohjausta voi kuvata identiteettineuvotteluksi, jonka tavoitteena on uuden luottamuksen rakentaminen.

Valitusta lähtökohdasta, ohjauksen sekä ura- ja elämänsuunnittelun tarkastelusta aikalaisdiagnostisen keskustelun taustaa vasten, näyt-

tää olevan mahdollista tuoda joitakin uusia näkökulmia ohjaustutkimukseen. Ohjaustutkimus voi olla puheenvuoro, jonka tarkoituksena on paitsi tuoda näkökulmia keskusteluun myös pyrkiä vaikuttamaan tutkimuskohteeseensa eli ohjaukseen. Tällä tavoin määritelty ohjaustutkimus ei välttämättä merkittävästi eroa muusta yhteiskuntatutkimuksesta aikalaisdiagnoosiikkakeskustelun kehyksessä.

Toisena tutkimustehtävänä on, mistä syntyy ohjausasiantuntijuuden ns. sosiaalinen tilaus myöhäisen modernin oloissa. Tutkimuksessa on pyritty kartoittamaan, millaisia historiallisia, yhteiskunnallisia ja yhteiskuntatieteellisiä kehityskulkuja voidaan liittää ohjausasiantuntijuuden muutokseen. Ura- ja elämänsuunnitteluun välittömimmin vaikuttavia työn muutoksia ovat joustavuuden ja elinikäisen oppimisen vaatimukset, projektimaiset työsuhteet ja jatkuva epävarmuus. Ihmiset joutuvat suuntautumaan ammatillisesti ristiriitaisissa ja epäselvissä tilanteissa. Siirtymävaiheet eivät enää liity tiettyyn elämänvaiheeseen tai ikäkauteen, vaan ura- ja elämänsuunnittelusta on tullut kertaluontoisen ammatinvalinnan sijasta jatkuva prosessi. Ura on fragmentoitunut, ja urasuunnittelun tuen tarve näyttää lisääntyneen erityisesti siirtymävaiheissa.

Ihmisten elämänkulkua kuvataan nykyisin usein epälineaarisenä – ihmisten ja yhteisöjen elämänkulun epäjatkuvuutena, muutostilanteina, ennakoimattomuutena ja ei-normatiivisten tapahtumaketjujen merkityksen kasvuna. Uusi uraideologia korostaa urakehityksen sattumanvaraisuutta ja hyppäyksellisyyttä etenevän kehityksen sijasta. Yksilöt tekevät historiansa ja tarinansa, joten huomio kiinnittyy ensisijaisesti uran henkilökohtaisiin merkityksiin. Nykyisin halutaankin hierarkkisen urakehityksen sijasta korostaa työn *sijaintia* (location) elämäntähtäessä.

Työelämän, talouden, politiikan ja ”ajan hengen” muutoksien vaikutuksia ura- ja elämänsuunnitteluun voidaan tulkita monin tavoin. Joka tapauksessa käsitykset ”normaalista” urakehityksestä sekä ura- ja elämänsuunnittelun sijainnista ihmisten elämän osana näyttävät muuttuneen objektivismista, hierarkkisuudesta ja lineaarisuudesta merkityksiä konstruoivaan suuntaan.

Ura- ja elämänsuunnittelua sekä ohjaus- ja neuvontatyötä koskevan keskustelun asetelmat ovat myös osin selkiytyneet, eikä ohjaus näytä enää olevan yhtä marginaalisessa asemassa kuin vielä 1990-luvun alussa. Ohjauksen resurssien riittämättömyyttä pidetään aiempaa selkeämmin ongelmana kotimaisessa ja kansainvälisessä keskustelussa, kuten

OECD:n ja EU:n kannanotoissa. Toisaalta ohjausammattilaisten ja päättäjien yhteistyötä on eri maissa pyritty ja onnistuttu tiivistämään, koska ura- ja elämänsuunnittelun kysymysten monimutkaistuessa kummatkaan eivät enää tule toimeen ilman toistensa asiantuntemusta.

Kolmantena tutkimustehtävänä on, miten Giddensin luonnehdinta *ensimmäisestä*, modernin ajan paremmin tietävästä, ja *toisesta*, myöhäisen modernin epävarmasta asiantuntijuudesta soveltuu ohjausalalle. Professionaalisuuden piirteenä ja luottamuksen pohjana on pidetty oikeaa ja luotettavaa tietoa sekä terminologiaa, joka ei avaudu muille. Asiantuntijatiedon on odotettu johtavan kasvavaan varmuuteen siitä, miten asiat maailmassa ovat. Nykyisen asiantuntijuuden piirteenä tuntuu kuitenkin olevan epävarmuus ja hämmennys. Ainakin ohjausammattilaiset tuntuvat usein määrittelevän ammatillisuuttaan ”epäprofessionaalisuuden” kautta (Vehviläinen 1999) korostaen tiedon tulkinallisuutta ja yhteistä konstruointia asiakkaan kanssa sekä toisaalta yleisesti ymmärrettävää kieltä asiantuntijakielen kustannuksella.

Sama kehityskulku näyttää olevan ominaista auttamisammateille yleisemminkin. Eräsaaren ja Jokisen mukaan (1997, 67–68) talouden, tieteen ja teknologian aloilla tavoitellaan yleisesti pätevää tietoa ja konteksti pyritään usein neutralisoimaan. Sitä vastoin asiakastyössä tiedon käyttötavat jättävät kontekstin usein avoimeksi. Ajatellaan, että tietostrategioiden tehtävä on mahdollisuuksien luominen, valtauttaminen. Näkökannan mukaan ihmistyöt sallivat itselleen paljon turvattomuutta ja epävarmuutta sitoumusten ja ei-neutralisoidujen yhteyksien kautta, joita niillä on kontingenttiin ympäristöönsä. Mutta ne eivät voi selviytyä muuten kuin tulemalla osaksi sitä ongelmallista kommunikaatiota ja monimutkaisuutta, jossa kontekstia ei voida eliminoida eikä kontrolloida.

Kritiikki perinteisiä, paremmin tietäviä auttamisalojen asiantuntijakäytäntöjä kohtaan on alun perin lähtenyt paljolti ammattikuntien sisältä. Yhden oikean selitysmallin kadottua niin tieteestä kuin asiantuntijatyöstä tilaa on tullut enemmän moniäänisyydelle ja ihmisten omille kertomuksille. Auttamisammateissa kuten ohjauksessa tämä on merkinnyt näkökulmanvaihdokseen pyrkivien menetelmien yleistymistä (esimerkiksi narratiiviset ja voimavaraistavat menetelmät, metaforisen arkielämän kielen hyödyntäminen asiantuntijakielen sijasta). Voidaan olettaa, vaikkakaan ei empiirisesti osoittaa, että vähittäisen ensimmäisestä toiseen asiantuntijuuteen siirtymisen myötä asiakasta,

potilasta, opiskelijaa tai muita ohjauksessa olevia kuunneltaisiin herkemmin kuin ennen.

Voidaan myös väittää, että ohjaus on ammattikäytäntönä tai -käytäntöinä vähitellen tulossa täysikasvuiseksi (Spangar ym. 2000) riippuen tai riippumatta kuvatusta yhteiskunnallisesta kehityksestä. Täysikasvuisuuden merkkejä voidaan havaita ura- ja elämänsuunnittelua koskevassa kansainvälisessä ja kotimaisessa keskustelussa sekä ohjaus-tutkimuksessa. Ohjaus-tutkimus on lisääntynyt, ja ohjausvuorovaikutuksessa esiin nousevia ilmiöitä on pyritty tekemään näkyviksi ja (uudelleen)käsitteellistämään. Tutkija ja tutkimuksen kohde nähdään saman kulttuurin osiksi. Ymmärtävä ja tulkitseva metodologia yhteiskuntatutkimuksessa korvaa paljolti lainomaisuuksien selittämisen ja interventionistisen metodologian.

Kielen ei enää ajatella kuvaavan neutraaleja tosiasioita tai asioiden perimmäisiä olemuksia, vaan voidaan foucault'laisesti väittää, että erilaiset ohjausta koskevat *diskurssit luovat ja määrittävät kohteensa*. Toisaalta diskurssin ja ”todellisuuden” suhde voidaan nähdä vuorovaikutuksellisenä: molemmat muovaavat toisiaan. (Husa 1999, 101; Simola 1997.)

Ohjausalan ammattietiikasta keskusteltaessa sijaa on saanut näkemys, että ennalta määritellyt hyvän ammatillisuuden eettiset koodit eivät voi riittävästi tavoittaa ohjauksellisten tilanteiden moninaisuutta ja monitulkintaisuutta.

Neljännän tutkimuskysymyksen mukaisesti pyrittiin kartoittamaan, millaista voi olla asiantuntijatiedon luonne ohjausalalla *tiedettävissä olevana, tietämyksenä, ja tietotaitona*. Asiantuntijatiedon jäsenyys kulloinkin tiedettävissä olevana tietona pohjautuu Michel Foucault'n käsityksiin siitä, kuinka tieteelliset totuuspelit muovasivat ytimekseen ja perustakseen ihmisen. Oppialojen ja diskurssien perustana oleva koodi tekee mahdolliseksi ja sallii tietää jotakin ihmisestä. Tämän näkökulman mukaan ihmistiedon diskurssissa kyse on totuuden ja tiedon rakenteista, joita tieteentekijä ei voi selkeästi tiedostaa eikä artikuloida. Ihmisen tulon systemaattisen ja luokittelevan tutkimuksen kohteeksi Foucault ajoittaa 1600-luvulle.

Ihmistä koskevan tieteellisen tiedon alkuperä näyttäytyy illuusiotomasti, luokittelun, esineellistämisen, tarkkailun ja kurinpidon, so. normalisoinnin välineenä. Normalisoinnille voidaan kuitenkin antaa myös toisenlainen merkitys. Valtautumiseen ja subjektivoitumiseen tähtäävässä ihmis- ja auttamistyössä voi olla kyse normalisoinnista si-

käli, että taustalla ja tavoitteena on enemmän tai vähemmän julki lausuttu käsitys valtautuneesta subjektista ”normaalina” kansalaisena. Myös valtautuminen on vallankäyttöä. Valtasuhteet ovat läsnä kaikkialla, ja valtasuhteet voivat sekä auttaa että rajoittaa subjektiksi tulemistä.

Ei-valtauttavia ja ei-subjektivoivia normalisoinnin muotoja voi kohdistua myös ohjausasiantuntijoihin. Hyvinvointipalveluihin kohdistunut yleinen ja usein uusliberalistisen sävyinen kritiikki on luonut ihmistöiden asiantuntijakäytäntöihin omat muutospaineensa. Ristiriitoja ohjaustyöhön voi tuoda pyrkimys vakiinnuttaa kurinpidollinen ja normalisoiva tulosvastuuajattelu sekä uudenlainen kalkyloivan asiantuntijan ihanne. Kuitenkin ulkoisista paineista on voinut olla ammatikäytännön kannalta hyötyäkin uudenlaisten keskustelujen ja toimintatapojen syntyessä ja *vastamuistin* terävöityessä.

Ohjausasiantuntijatiedon jäsentämiseksi tietämyksenä ja tietotaitona palataan artikkelin lähtökohtaan eli taulukon 1 kuvaamiin ohjauksen ja ohjausasiantuntijuuden määritelmien muutoksiin. Muutoksia voidaan kutsua ainakin *määritelmien tasolla* siirtymäksi ohjausalan ensimmäisestä asiantuntijuudesta (modernista, diagnosoivasta, paremmin tietävästä, universaalista) toiseen asiantuntijuuteen (myöhäismoderniin, merkityksistä neuvottelevaan, kulttuurisesti herkkään, epävarmaan). Ohjauksessa pyritään paitsi lisäämään ihmisten omaa vastuuta elämästään, myös luomaan ja tukemaan sosiaalisia verkostoja, joissa identiteettiä koskevat neuvottelut olisivat yksilöä vahvistavia.

Voidaan väittää, että ohjaava työ kyseenalaistaa perinteisten instituutioiden ja organisaatioiden rajoja. Ohjausasiantuntijuutta voi luonnehtia *raja-asiantuntijuudeksi*, rajojen tunnistamisen, ohjaussuhteessa näkyväksi tekemisen ja yhteisen uudelleen määrittelyn asiantuntijuudeksi. Johdantoluvussa kuvataan ohjausasiantuntijuuden määritelmien painopisteen muuttumista todellisuudentajusta mahdollisuuden tajuun, toisaalta myös siirtymäksi monologisuudesta dialogisuuteen. Mitä mahdollisuuden taju ja dialogisuus voivat tarkoittaa käytännön ohjaustyössä?

Amundsonin (2000, 15) mukaan uusien ongelmien edessä pysytellään mieluiten *mukavuusvyöhykkeillä* (comfort zones), sen sijaan että lähdetäisiin hämärille ja epävarmoille alueille, luomaan uusia ratkaisumalleja asiakkaan tarpeista lähtien. Kadonnutta avainta etsitään lampun valosta eikä sieltä, mistä sitä kannattaisi etsiä. Kososen mukaan (2000, 353–354) teollisessa yhteiskunnassa asiantuntijan paikka oli selkeä: tieteellinen tausta tuki korporatiivista, valtion auktorisoimaa

asemaa, eikä legitimiteetin tai auktoriteetin perään tarvinnut kysellä. Myöhäisessä modernissa asiantuntija joutuu hakemaan oikeutuksen asemalleen usein sekä työnantajaltaan että asiakkaaltaan. Työn kohde ja substanssi löytyivät aiemmin tieteen sovellusten ja ammattikunnan periytyvien käytäntöjen pohjalta, mutta nyt ne ovat refleksiivisyyden tilassa ja ne on neuvoteltava ongelma- ja asiakaskohtaisesti. Työ on usein jäsennettävä kestoaltaan vaihteleviksi projekteiksi tiimeissä ja verkoissa. Enää ei vallitse yksimielisyyttä siitä, mitä on tieteellinen professionaalisuus tai missä määrin käytäntö on tiedepohjaista.

Peavyn mukaan ohjaajan asiantuntemus ei ole niinkään työelämän tai asiakkaan kehityksen ”lainmukaisuuksien” tai ammatinvalintapäätösten käsitteellistämässä, vaan hänen roolinsa on metodinen opastaja. Samalla ohjaaja on itse oppimisen prosessissa, itse *asiakkaan opetus-työn kohde* asiakkaan heijastaessa osaltaan *työelämän paikallisuutta* ja subjektiivisuutta. (Peavy 1991.) Tällaisen jaetun asiantuntijuuden toteutuminen ei näytä mahdolliselta ilman dialogisuutta.

Dialogisuudella on Riikosen (1999, 141) mukaan kaksi erilaista merkitystä. Dialogisuus voi olla kognitiivista ja rationaalista argumenttien vaihtoa. Toinen, bahtinilainen merkitys dialogille yhteisyytenä ja inspiraation lähteenä on Riikosen mielestä kuitenkin kiinnostavampi. Tällöin dialogi on yhteistoimintaa, joka sitoo ihmiset yhteen ja väliaikaisesti luo heidän kokemansa maailman. Dialogi on tällöin myös kaiken destruktiivisuuden ja uteliaisuutta latistavan vastakohta. Dialogin päävastustaja on jo-tietäminen, joka estää katsomasta valmiiden luokitusten ja tavanomaisuuksien taakse. Puhe luo ja muuttaa jatkuvasti dialogisen vuorovaikutuksen kontekstia, joka on samalla dialogin tausta, motivoija ja arvioija. (Mt., 146–147.) Hyvää kommunikaatiota on se, mikä tekee ihmisille hyvää. (Penman 1992, lain. Riikonen 1999, 146.)

Etiikka-artikkelissani tuon esiin, että ohjaustilanteessa ollaan kasvokkain toisen kanssa – ellei ohjaus tapahdu tietoverkossa. Toista ei voi tietää eikä määritellä. Miten yhteys yksilöiden välillä on mahdollista, jos toista ei voi tietää? Levinasin mukaan yhteyttä toiseen ei tarvitse ajatella tietona, vaan läheisyytenä, kasvokkain olona, astumisena yhteisöön. (Levinas 1996, 78–82.) Mihail Bahtinin (1991, 106) mukaan vieraita tietoisuuksia ei voi tarkastella, analysoida ja määritellä objekteiksi, vaan toisia voi vain puhutella dialogisesti. Kaikkietävän monologisuuden sijasta dialogi estää toista jähmettymästä kohteeksi.

Totuus ei synny eikä sijaitse yhden ihmisen päässä: se syntyy totuutta yhdessä etsivien ihmisten välillä, heidän dialogisessa kanssakäymisessään. (Bahtin 1991, 162, ks. Shotter 1997; Gergen 1999.)

Dialogissa osapuolet ovat jatkuvasti avoimia toistensa vaikutuksille, ja sen ansiosta syntyy asioille uusia merkityksiä luova kommunikaatioprosessi. Uusia merkityksiä ei synny vain osapuolten erillisten tekojen kautta. Dialogi on neuvottelevaa keskustelua, jossa kummallakin osapuolella on oma äänensä. Yhteisessä toiminnassa verbaalinen ja ei-verbaalinen kommunikaatio kutoutuvat toisiinsa. Keskustelun tarkoituksena on päätöksenteko. Toisin kuin dialogissa, keskustelussa pyritään pääsemään lopputulokseen ja saamaan käsiteltävä asia pois päiväjärjestyksestä. Dialogi sitä vastoin on keskustelua, jossa ei valita puolta. Dialogi on vuoropuhelu, jossa ihmiset ajattelevat yhdessä. Yksilö ei enää pidä omaa kantaansa lopullisena, vaan askeleena kohti lopputulosta. Yksilö hellittää otteensa vakaasta käsityksestään ja kuuntelee mahdollisuuksia, jotka syntyvät suhteessa muihin ja jotka olisivat muuten jääneet huomaamatta. (Vähämöttönen 1999, 71–72; Isaacs 2001, 39, 40, 63.)

Puhe on aktiivinen ajattelutapahtuma: ajatukset eivät ole missään valmiina eikä niitä ainoastaan pueta sanoiksi. Sovittautuessaan kieleen puhuja joutuu ajattelemaan puheen. Kuuntelu puolestaan on, jos mahdollista, vielä puhumistakin aktiivisempi tapahtuma. Vuoropuhelun osalliset sovittavat sisäisissä dialogeissaan keskustelussa syntyneitä vaikutelmia katsomusjärjestelmiinsä. Kukin puhuu omasta näkökulmastaan, mutta kentässä, jossa omilla teoilla on seurauksia läsnä oleville ja muille sekä myös itselle. (Arnkil 2000, 400; ks. Cottor & Cottor 1999, 169.) Heideggerin (2000, 214–215) mukaan ei-kuuntelevuudessa kuulemme vain puhutun sanan sellaisenaan, ”mutta se, mistä puhe on, ymmärretään vain ylimalkaisesti ja pinnallisesti”. Ei-kuuntelevassa juttelussa kuka tahansa voi sanoa mitä tahansa, ja olemme tekemisissä yhdentekevän ymmärrettävyyden kanssa.

Arnkilin (2000, 399) mukaan tekojemme seuraukset voivat olla joko aiottuja tai ei-aiottuja, ja ne ovat usein sekoittuneet toisiinsa, ikään kuin alati uusina lähtötilanteina. Kun omaa toimintaa tarkastellaan vuorovaikutussuhteessa, perspektiivi aukeaa refleksiivisenä, itseensä viittavana. Teot *kaikuvat takaisin*, ilman että toimijalla on suurtakaan kontrollia ympäristöönsä. Myöhäisen modernin toisen asiantuntijuuu-

den ydintä voidaan ajatella olevan se, että kontrollifantasioiden sijasta tarvitaan epävarmuuden sietoa ja mahdollisuuksien tajua. Katse kääntyy oman toiminnan muuntelun mahdollisuuksiin. Kun ensimmäisen asiantuntijuuden haasteena oli hyvien neuvojen antaminen, puhuminen, toiseen asiantuntijuuteen liittyy dialogisuuden haaste: miten muodostaa käsityksiä toimijoiden välisissä suhteissa, merkityksistä neuvotellen. (Mt.)

Vuorovaikutuksessa, puheessa ja sisäisessä dialogissa syntyy jatkuvasti uusia tilanteita, jotka sitovat osapuolet hetkeksi ja jäsentävät vuorovaikutusta ja kokemuksia. Tilanteiden rajoista ja määritelmistä voidaan aina väitellä, sillä mitään objektiivisia rajoja ei ole olemassa. Vuorovaikutus voidaan goffmanlaisesti määritellä pieneksi sosiaaliseksi systeemiksi, jolla on lojaalisuutta ja omia rajojaan ylläpitävä piirre. *Mahdollistavuus* on keskustelullisen vuorovaikutuksen väistämätön, keskeinen ja häviämätön piirre. Mahdollistava vuorovaikutus kutsuu jokaisen osanottajan yhdessä luomaan ja havaitsemaan lupaavuutta. (Riikonen & Smith 1997; Riikonen 1999, 152; ks. etiikka-artikkeli.)

Mistä lupaavuutta kannattaa hakea? *Kontingenssin* käsite viittaa sellaiseen, mikä ei ole väistämätöntä mutta ei myöskään mahdotonta. Pelkän satunnaisuuden sijasta kontingenssin pohdinta voi auttaa löytämään lupaavuutta ei-mahdottoman ja ei-väistämättömän alueelta. Kososen (2000, 331) mukaan toimijan ja tilanteen suhdetta voi luonnehtia perustavalla tavalla kontingentiksi. Hänen olemassaoloon ehdollistavat tilanteen faktiset tekijät kuten yhteiskunnalliset taloudelliset ja rakenteelliset tekijät ja hänen paikkansa niissä. Mutta tilanteen avautuminen, sen latenttien mahdollisuuksien esiin saaminen ja tematisointi riippuvat subjektin kulloinkin viriävistä merkityssuhteista. Olemassaolo on mahdollisen ja aktuaalisen välistä jatkuvaa liikettä.

Ohjausammattilainen on saman epävarmuuden ja ennakoimattomuuden keskellä kuin asiakkaansa. Jacques Derrida toteaa: ”Jos tietäisin tiedon merkityksessä jo ennen päätöksentekoa, mitä minun tulee tehdä, kyseessä ei olisi aito päätöksenteko. Se olisi vain pelkkää säännön soveltamista”. (Derrida 1999, 66, lain. Toiskallio 2001, 458; ks. myös etiikka-artikkeli.)

Lisäksi:

Yhtä hyvin ammatti-ihmisten kuin maallikoidenkin on siedettävä uutta tietoa pyrkimättä lyömään kantaansa lukkoon ennen kuin kaikki saatavissa oleva informaatio on huomioitu. Tällaista yksilöä saatetaan syyttää päättämättömyydestä ja vaikeaselkoisuudesta, koska hänellä ei ole valmiita vastauksia kysymyksiin, koska häneltä puuttuu oikeassa olemisen harha ja jopa halu esittää mielipiteitä ja kannanottoja. (—) Pelivaraa on ehkä aina enemmän kuin ihmiset osaavat aavistaa. Lisäksi ennalta-aavistamattomat mahdollisuudet eivät ole priori kielteisempiä kuin ennakoitavissa olevat. (—) Mahdollisuustaju kärjistyy tilanteessa, jossa on otettava huomioon kontingenttien mahdollisuuksien ennakoituvat ja ennakoimattomat ulottuvuudet. (Eräsaari 2000, 87.)

Tulevaisuutta koskevaan päätökseen liittyy myös kauhun momentti, jota ei voi paeta ja joka menee tiedon tuolle puolen. Päätöksenteko on ”kauhea ja traaginen tilanne, jossa ihmisen tulee löytää itsensä”. (Derrida mt.) Ohjausammattilainen ja hänen asiakkaansa jakavat paitsi epävarmuuden myös huolen ja kodittomuuden. Heideggerin (2000, 238, 241, 334; Rée 2000, 50) mukaan olemassaolon keskeinen piirre on *huoli*. Maailma voidaan kuvata siksi, mistä me kannamme huolta, ja ihmiset voidaan kuvata niiksi, jotka kantavat huolta. Huoli sitoo meidät maailmaan, ja hyvä omatunto tarkoittaa sitä, ettei omaatuntoa ole lainkaan. Omatunto paljastaa maailmassa-olemisemme pysyvän keskeneräisyyden ja rikkinäisyyden. Olemme jakautuneet siten, että meillä on itseämme velvoittava huoli menneisyyden painolastina ja toisaalta *kannamme* huolta mahdollisuuksista, joita luonnostelemme tulevaisuuteen.

Lähteet

- Adorno, T. (1995). Kasvatus Auschwitzin jälkeen. Teoksessa Koivisto, J., Mäki, M. & Uusitupa, T. (toim.). Mitä on valistus? Tampere: Vastapaino.
- Alexander, J. (1987). Ed. The Micro-Macro Link. Berkeley: University of California Press
- Amundson, N. (1998). Active Engagement. Enhancing the Career Counselling Process. Richmond, BC: Ergon Communications.
- Amundson, N. (2000). Connecting Career Development and Public Policy with Counselling Process Issues. In: Hiebert, B. & Bezanson, L. (Eds.). Making Waves: Career Development and Public Policy. Ottawa: Canadian Career Development Foundation.
- Anderson, P. (1998). The Origins of Postmodernity. London: Verso.
- Anttonen, S. (1994). Modernisaation ristivedoissa. Kriittinen matka ajanvirrassa. Oulu: Acta Universitatis Ouluensis, E 18.
- Apple, M. (1998). Education and New Hegemonic Blocs: Doing Policy the "Right" Way. *International Studies in Sociology of Education* 8(2): 181-202
- Arnkil, T. (2000). Dialogista opintojen ohjausta. *Janus. Sosiaalipoliitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 8(4): 398-411.
- Arnkil, T. & Arnkil, R. (1990). Aikuiskoulutus viranomaisverkostoissa: virikkeitä aikuiskoulutuksen kehittämistyöhön, tapausesimerkkinä kurssikeskustoiminta. Helsinki: Ammattikasvatustalitus / VAPK-kustannus
- Arnkil, T. & Eriksson, E. (1996): Kenelle jää kontrollin Musta Pekka -kortti? Sosiaalitoimisto verkostoissaan. *Tutkimuksia* 63. Helsinki: Stakes.
- Arnold, J. (1997). *Managing Careers into the 21st Century*. London: Paul Chapman Publishing Ltd.
- Arnold, J. & Jackson, C. (1997). The New Career: Issues and Challenges. *British Journal of Guidance and Counselling*, 25(4): 427-433.
- Aristoteles (1982). *Runousoppi*. Helsinki: Otava.
- Aro, J. (1993). Sosiologinen modernisaatioteoria ja narratiivisuus. *Sosiologia* 30(2): 88-96.

-
- Aronowitz, S. & Giroux, H. (1991). *Postmodern Education. Politics, Culture and Social Criticism*. Oxford, MN: University of Minnesota Press.
- BAC (1984). *Code of Ethics and Practice for Counsellors*. Rugby: British Association for Counselling.
- Bahtin, M. (1991). *Dostojevskin poetiikan ongelmia*. Helsinki: Orient Express. (Ilm. alun perin 1929).
- Ball, S. (2001). *Gloaalit toimintaperiaatteet ja kansalliset politiikat eurooppalaisessa koulutuksessa*. Teoksessa Jauhiainen, A., Rinne, R. & Tähtinen, J. (toim.). *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Kasvatusalan tutkimuksia 1*. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Bauman, Z. (2002). *Notkea moderni*. Tampere: Vastapaino.
- Bauman, Z. (1996). *Postmodern Ethics*. Oxford/Cambridge, Mass: Blackwell Publishers.
- Beck, U. (1993). *Risk Society. Towards a New Modernity*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage.
- Beck, U. (1994). *The Reinvention of Politics: Towards a Theory of Reflexive Modernization*. In: Beck, U., Giddens, A. & Lash, S.: *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (1995). *Politiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernin teoriaa*. Teoksessa Beck, U., Giddens, A. & Lash, S.: *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino.
- Berger, P. & Luckmann, T. (1994). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.
- Bond, T. (1994). *Standards and Ethics for Counselling in Action*. London: Sage Publications.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Burr, V. (1995). *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Career Development and Public Policy in Canada (2002). *Making Research, Practice and Policy a Closer Loop*. In: Bezanson, L. & O'Reilly, E. (Eds.). *Making Waves: Volume 2. Connecting Career Development with Public Policy*. Ottawa: Canadian Career Development Foundation.

-
- Collin, A. (1997). Career in Context. *British Journal of Guidance and Counselling*, 25(4): 435-446
- Collin, A. (2000). Epic and Novel: The Rhetoric of Career. In: Collin, A. & Young, R. (Eds.). *The Future of Career*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Collins, R. (1988). *Theoretical Sociology*. San Diego: Harcourt, Brace, Jovanovich.
- Colman, D. & Geller, M. (1985). (Eds.). *Group Relations Reader 2*. An A.K. Rice Institute series. Washington: Goetz Printing.
- Corey, G (1996). *Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy*. 5th ed. Pacific Grove: Brooks/Cole.
- Cottor, R. & Cottor, S. (1999). Relational Inquiry and Relational Responsibility. In: McNamee, S. & Gergen, K. (Eds.). *Relational Responsibility. Resources for Sustainable Dialogue*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Cruikshank, B. (1999). *The Will to Empower. Democratic Citizens and Other Subjects*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Davies, B. & Harré, R. (1990). Positioning: The Discursive Production of Selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 20:1.
- Deleuze, G. (1992). Michel Tournier ja maailma vailla toista. Teoksessa Autiomaan Kirjoituksia vuosilta 1967-1986. Toim. J. Kotkavirta, K. Rahkonen ja J. Vähämäki. Helsinki: Gaudeamus:
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1977). *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. New York: Viking Press.
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1993). *Mitä filosofia on?* Helsinki: Gaudeamus.
- Derrida, J. (1999). Hospitality, Justice and Responsibility. In: Kearney, R. & Dooley, M. (Eds.). *Questioning Ethics. Contemporary Debates in Philosophy*. London: Routledge.
- Dewey, J. (1999). *Pyrkimys varmuuteen. Tutkimus tiedon ja toiminnan suhteesta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Dryden, W. (1991). *Dryden on Counselling*. Vol. 3. Training and Supervision. London: Whurr Publishers Ltd.
- Durkheim, É. (1950). *The Rules of Sociological Method*. Chicago: Free Press.
- Eder, K. (1998). Onko todellisuus todella? *Tiede ja edistys* 26(2): 96-109.

- Edgerton, A. (1926). *Vocational Counseling and Preparation of School Counselors*. New York: The MacMillan Company.
- Edwards, R. & Payne, J. (1997). The Self in Guidance: Assumptions and Challenges. *British Journal of Guidance & Counselling* 25(4): 527-538.
- Emirbayer, M & Mische, A. (1998). What is Agency? *American Journal of Sociology* 103: 962-1023.
- Engeström, Y. (1992). *Interactive Expertise. Studies in Distributed Working Intelligence. Research Bulletin 83*. Helsinki: University of Helsinki, Department of Education.
- Eribon, D. (1993). *Michel Foucault*. Tampere: Vastapaino.
- Eräsaari, R. (1995). Hyvinvointivaltion muodonmuutos. Teoksessa Eräsaari, R. & Rahkonen, K. (toim.). *Hyvinvointivaltion tragedia. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta*. Tampere: Gaudeamus.
- Eräsaari, R. (1997). Mistä asiantuntijuus on kotoisin. Teoksessa: Kirjonen, J., Remes, P. & Eteläpelto, A. (toim.). *Muuttuva asiantuntijuus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Eräsaari, R. (1999). Menestysuniversumia merkitsemässä. Teoksessa Eräsaari, R., Lindqvist, T., Mäntysaari, M. & Rajavaara, M. (toim.). *Arviointi ja asiantuntijuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Eräsaari, R. (2000). Elämänpolitiikan kontingenssi. Teoksessa Hoikkala, T. & Roos, J.-P. (toim.). *2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhanen vaihteesta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Eräsaari, R. & Jokinen, R. (1997). *Refleksioeliitit ja elämänpolitiikka*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Euroopan yhteisöjen virallinen lehti (1999). C329/10.
- Eyerman, R. & Jamison, A. (1991). *Social Movements. A Cognitive Approach*. Cambridge: Polity Press.
- Field, J. (1995). Citizenship and Identity: The Significance for Lifelong Learning of Anthony Giddens' Theory of "Life Politics". In Bron, M. & Malewski, M. (Eds). *Adult Education and Democratic Citizenship*. Wrocław: Wrocław University Press.
- Filander, K. (1997). Kehittäjät tulevaisuuden verkostoasiantuntijoina. Teoksessa: Kirjonen, J., Remes, P. & Eteläpelto, A. (toim.). *Muuttuva asiantuntijuus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos.

- Fine, B. (2001). *Social Capital versus Social Theory. Political Economy and Social Science at the Turn of the Millennium*. London and New York: Routledge.
- Foucault, M. (1976). *The Birth of the Clinic. An Archaeology of Medical Perception*. London: Tavistock Publications. (Naissance de la clinique. Une archéologie du regard médical 1963).
- Foucault, M. (1980a). *Power/Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972–1977*. Ed. C. Gordon. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1980b). *Tarkkailla ja rangaista. Keuruu: Otava. (Surveiller et punir. Naissance de la prison, 1975)*
- Foucault, M. (1982). *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock Publications. (L'archéologie du savoir, 1969)
- Foucault, M. (1984). *The Foucault Reader*. Ed. P. Rabinow. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1985). *The Order of Things. An Archaeology of the Human Sciences*. London: Tavistock Publications. (Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines, 1966)
- Foucault, M. (1995a). *Kant ja moderni filosofia nykyisyyden ontologiana*. Teoksessa Koivisto, J., Mäki, M. & Uusitupa, T. (toim.). *Mitä on valistus?* Tampere: Vastapaino.
- Foucault, M. (1995b). *Rajallinen järjestelmä kohtaa rajattomat vaatimukset*. Teoksessa Eräsaari, R. & Rahkonen, K. (toim.). *Hyvinvointivaltion tragedia. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta*. Tampere: Gaudeamus.
- Foucault, M. (1998). *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto - Nautintojen käyttö - Huoli itsestä*. Tampere: Gaudeamus. (Historie de la sexualité I: La volonté de savoir 1976, II: L'usage des plaisirs 1984, III: Le souci de soi 1984)
- Freidson, E. (1994). *Professionalism Reborn. Theory, Prophecy and Policy*. Cambridge: Polity Press.
- Geertz, C. (1983). *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*. New York: Basic Books.
- George, R. & Cristiani, T. (1990). *Counseling. Theory and Practice*. Third Edition. New Jersey: Prentice Hall.
- Gergen, K. (1999). *An Invitation to Social Construction*. London: Sage.

-
- Gergen, K. (1994). *Realities and Relationships. Soundings in Social Construction*. Cambridge: Harvard University Press.
- Germo, M., Harju, A., Kallio, P., Koskinen, N., Kurhila, A. & Leino, T. (1998). *Henkilökohtaisten opiskeluohjelmien käytännön sovelluksia. Työelämän tutkinnot 1/98*. Helsinki: Opetushallitus.
- Gibson, R. & Mitchell, M. (1999). *Introduction to Counseling and Guidance*. 5th Ed. New Jersey: Prentice Hall.
- Giddens, A. (1981). Agency, Institution and Time-Space-Analysis. In: K. Knorr-Cetina & A. Cicourel (Eds.). *Advances in Social Theory and Methodology. Toward an Integration of Micro- and Macrosociologies*. Boston, London, Henley: Routledge & Kegan.
- Giddens, A. (1983). *Central Problems in Social Theory. Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. London and Basingstoke: The Macmillan Press Ltd.
- Giddens, A. (1984a). *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1984b). *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analysissä*. Helsinki: Otava.
- Giddens, A. (1992). *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1994). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press: Cambridge.
- Giddens, A. (1995). *Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa*. Teoksessa Beck, U., Giddens, A. & Lash, S.: *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino.
- Giddens, A. (1998). *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Giroux, H. (2001). *Public Spaces, Private Lives: Beyond the Culture of Cynicism*. New York: Rowman and Littlefield.
- Gothard, W. & Goodhew, E. (1987). *Guidance and the Changing Curriculum*. London: Croon Helm.
- Guba, E. & Lincoln, Y. (1989). *Fourth Generation Evaluation*. Newbury Park: Sage.
- Guba, E. & Lincoln, Y. (1994). Competing Paradigms in Qualitative Research. In: Denzin, N. & Lincoln, Y. (Eds.). *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage.

- Gysbers, N. (1997). Involving Counseling Psychology in the School-to-Work Movement: An Idea Whose Time has Come. *The Counseling Psychologist*, 25(3): 413-427.
- Hacking, I. (1997). Lasten hyväksikäytön muodostaminen ja muovaaminen. Teoksessa Hänninen, S. & Karjalainen, J. (toim.). *Biovallan kysymyksiä: kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Helsinki: Gaudeamus
- Hansen, J., Stevic, R. & Warner, R. (1977). *Counseling. Theory and Process*. Boston: Allyn and Bacon:
- Hartmann, G. (1997). The Concept of Boundaries in Counselling and Psychotherapy. *British Journal of Guidance & Counselling* 25(2): 147-162.
- Hays, S. (1994). Structure and Agency and the Sticky Problem of Culture. *Sociological Theory* 12:57-72.
- Hechter, M. (1983). (Ed.). *The Microfoundations of Macrosociology*. Philadelphia: Temple University Press.
- Heidegger, M. (2000).
Oleminen ja aika. Tampere: Vastapaino.
- Helander, J. (2000). Oppiminen ratkaisusuuntautuneessa terapiassa ja ohjauksessa. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisuja 169. Helsinki: Yliopistopaino.
- Helén, I. (1995). Michel Foucault'n valta-analytiikka. Teoksessa Heiskala, R. (toim.). *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Heller, A. (1995). Yhteiskuntatieteiden hermeneuttisesta metodista yhteiskuntatieteiden hermeneutiikkaan. Niin & näin. *Filosofin aikakauslehti* 2(3): 13-23.
- Herr, E. (2000). Preparation in the World of Work. In: Hiebert, B. & Bezanson, L. (Eds.). *Making Waves: Career Development and Public Policy*. Ottawa: Canadian Career Development Foundation.
- Hodson, R. & Sullivan, T. (1990). *The Social Organisation of Work*. Belmont: Wadsworth.
- Huber, J. (1991). Ed. *Micro-Macro Linkages in Sociology*. Beverly Hills, CA: Sage
- Huizinga, J. (1984). Leikkivä ihminen. Yritys kulttuurin leikkiaineeksen määrittelemiseksi. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

- Husa, S. (1995). 'Foucault'lainen' metodi. Niin & näin. *Filosofinen aikakauslehti* 2(3), 42-48.
- Husa, S. (1999). Diskurssianalyttinen lähestymistapa dokumenttiaineistoon. Teoksessa: Ruoppila, I, Hujala, E, Karila, K, Kinon, J, Niiranen, P ja Ojala, M. (toim.). *Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä*. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Hyypä, H. (1983). Avointen järjestelmien teoria työhönuhauksen viitekehystenä. Oulu: Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 17.
- Ikonen, R. (2001). Teoria kasvatustieteellisessä tutkimuksessa. *Kasvatus* 32(5): 437-449.
- Ilmonen, K. (1994). Anthony Giddensin rakenteistumisteoria ja sen kritiikki. Teoksessa Heiskala, R. (toim): *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Tampere: Gaudeamus:
- Ilmonen, K. (2000). Sosiaalinen pääoma: käsite ja sen ongelmallisuus. Teoksessa Ilmonen, K. (toim.). *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: SoPhi.
- Isaacs, W. (2001). Dialogi ja yhdessä ajattelemisen taito. Uraauurtava lähestyminen liike-elämän viestintään. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Jackson, C, Arnold, J., Nicholson, N. & Watts, A. (1996). *Making Careers in 2000 and Beyond*. Brighton: Institute for Employment Studies.
- Jallinoja, R. (1993). Arvojen ambivalenssit. Teoksessa Andersson, J., Hautamäki, A., Jallinoja, R., Niiniluoto, I. & Uusitalo, H. *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa*. Arvot ja tosiasiat. Juva: WSOY.
- Jessop, B. (1992). Kohti schumpeterilaista työhönuustovaltiota: maailmanlaajuinen kapitalismi ja rakenteellinen kilpailukyky. *Tiede & edistys* 17(2): 121-132.
- Joas, H. (1985). *Mead: a Contemporary Re-examination of His Thought*. Cambridge: Polity Press.
- Kantola, A. (2002). Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä. Helsinki: Loki-kirjat.
- Kasvio, A. (1994). Uusi työn yhteiskunta. Suomalaisen työelämän muutokset ja kehittämismahdollisuudet. Helsinki: Gaudeamus.
- Kettunen, P. (1990). Taylorismin tulo Suomeen. Geologi Sederholm ja työn tiede. Teoksessa Peltonen, M. (toim): *Arki ja murros*. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta. Jyväskylä: Suomen historiallinen seura.

- Knorr-Cetina, K. & Cicourel A. (1981). (Eds). *Advances in Social Theory and Methodology: Toward an Integration of Micro- and Macrosociologies*. Boston, MA: Routledge & Kegan.
- Komulainen, K. (2000). Kertomukset, elämänmetaforat ja ydinretoriikat ohjauksen apuvälineinä. Teoksessa Onnismaa, J., Pasanen, H. ja Spangar, T. (toim.). *Ohjaus ammattina ja tieteenalana, osa 1: Ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Konttinen, E. (1998). *Professioiden aikakausi*. Teoksessa Mykkänen, J. & Koskinen, I. (toim.). *Asiantuntemuksen politiikka - professorit ja julkisvalta Suomessa*. Helsinki: Yliopistopaino/Helsinki University Press.
- Kortteinen, M. (1997). *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Hämeenlinna: Karisto.
- Kortteinen, M. (1999). *Sosiaalinen luottamus työttömien selviytymisessä – keskustelua Anthony Giddensin kanssa*. Teoksessa Näre, S. (toim.). *Tunteiden sosiologia, osa 2: Historiaa ja sääntelyä*. Helsinki: SKS.
- Koski, L. ja Moore, E. (2001). Näkökulmia aikuisuuteen ja aikuiskasvatukseen. *Aikuiskasvatus* 21(1): 4-13.
- Kosonen, P. (2000). *Elämäntaidolliset haasteet ja ohjaus – näkökohtia habitaatin muotoutumisesta ja auttamisen asiantuntijuudesta myöhäismodernissa*. Teoksessa Onnismaa, J., Pasanen, H. ja Spangar, T. (toim.). *Ohjaus ammattina ja tieteenalana, osa 2: Ohjauksen toimintakentät*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kuhn, T. (1967). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kurhila, A. & Onnismaa, J. (2000a). *Career Development in Finland 1999*. In: Hiebert, B. & Bezanson, L. (Eds.). *Making Waves: Career Development and Public Policy*. Ottawa: Canadian Career Development Foundation.
- Kurhila, A. & Onnismaa, J. (2000b). *Suomen Blueprint – hanke asiakkaan ja ohjausammattilaisen avuksi. Ammatinvalinnanohjauksen vuosikirja 1999*. Helsinki: Työministeriö
- Kurhila, A., Onnismaa, J., Piikkilä, H., Sinisalo, P. & Vuorinen, R. (2002). *Career Development in Finland*. In: Bezanson, L. & O'Reilly, E. (Eds.). *Making Waves: Volume 2. Connecting Career Development with Public Policy*. Ottawa: Canadian Career Development Foundation.

- Kusch, M. (1993). Tiedon kentät ja kerrostumat – Michel Foucault'n tieteen tutkimuksen lähtökohdat. Oulu: Pohjoinen.
- Lahti, R. (2001). Ammatinvalintapsykologien vastauksia asiakkaiden tiedostamattomiin odotuksiin. Transferenssi-ilmiöiden merkitys ohjauksen vuorovaikutuksen ja tulosten näkökulmasta. Työpoliittinen tutkimus 227. Helsinki: Työministeriö.
- Lairio, M., Puukari, S. & Nissilä, P. (2001). Yhteiskunnalliset kehityslinjat ja opinto-ohjaus. Teoksessa Lairio, M. & Puukari, S. (toim.). Muutoksista mahdollisuuksiin. Ohjauksen uutta identiteettiä etsimässä. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Lash, S. (1995). Refleksiivisyys ja sen vastinparit: rakenne, estetiikka, yhteisö. Teoksessa Beck, U., Giddens, A. & Lash, S.: Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Tampere: Vastapaino.
- Launis, K. (1997). Moniammatillisuus ja rajojen ylityksen asiakastyössä. Teoksessa: Kirjonen, J., Remes, P. & Eteläpelto, A. (toim.). Muuttuva asiantuntijuus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Levi, G. (1995). On Microhistory. In: Burke, P. (Ed.). *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge: Polity Press.
- Levinas, E. 1996. Etiikka ja äärettömyys. Keskusteluja Philippe Nemon kanssa. Tampere: Gaudeamus.
- Lindblad, S. (2001). Koulutus ja sen muuttuvat merkitykset pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Jauhiainen, A., Rinne, R. & Tähtinen, J. (toim.). Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Kasvatusalan tutkimuksia 1. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Lindqvist, M. (1995). Auttajan varjo. Pahuuden ja haavoittuvuuden ongelma ihmistyön etiikassa. Helsinki: Otava
- Littleton, M. & Arthur, M & Rousseau, D. (2000). The Future of Boundaryless Career. In: Collin, A. & Young, R. (Eds.). *The Future of Career*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lovio, R. (1992). Markkina, verkosto ja hierarkia kapitalistisessa markkinataloudessa. *Tiede & edistys* 17(2).
- Luhmann, N. (1995). Poliittinen teoria hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Eräsaari, R. & Rahkonen, K. (toim.). Hyvinvointivaltion tragedia. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta. Tampere: Gaudeamus.

- Lyotard, J.-F. (1987). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. Theory and History of Literature*, Vol. 10. Manchester: Manchester University Press.
- Manninen, J. (1996). *Kadonneen aarteen metsästäjät? Akateemisille työnhakijoille tarkoitettujen yksilöllisten täydennyskoulutusohjelmien vaikuttavuus*. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Maranda, M.-F. & Comeau, Y. (2000). *Some Contributions of Sociology to the Understanding of Career*. In: Collin, A. & Young, R. (Eds.). *The Future of Career*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marx, K. (1973). *Teesejä Feuerbachista*. Teoksessa Marx, K. & Engels, F.: *Dialektisesta materialismista*. Moskova: Edistys.
- Mauss, M. (1999). *Lahja. Vaihdannan muodot ja periaatteet arkaaisissa yhteiskunnissa*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- McLeod, J. (2000). *An Introduction to Counselling*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- McNamee, S. & Gergen, K. (1999). *An Invitation to Relational Responsibility*. In McNamee, S. & Gergen, K. (Eds.). *Relational Responsibility. Resources for Sustainable Dialogue*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Meijers, F. (1995). *Careers Guidance in the Changing Labour Market*. In: Bartholomeus, Y., Brongers, E. & Kristensen, S. (Eds.). *The Quest for Quality. Towards Joint European Quality Norms*. The Netherlands: National Careers Guidance Information Centre.
- Meijers, F. (1998). *The Development of Career Identity*. *International Journal for the Advancement of Counselling* 20 (3): 191-207.
- Miettinen, R. (2000). *Konstruktivistinen oppimisenäkemyks ja esineellinen toiminta*. *Aikuiskasvatus* 20(4): 276-292
- Miller, E. & Rice, A. (1975). *Selections from: Systems and Organization*. In: Colman, D. & Bexton, W. (Eds.). *Group Relations Reader 1*. An A.K. Rice Institute Series. Washington: Goetz Printing.
- Miller, P. & Rose, N. (1997). *Köyhiä ohjelmoimassa: köyhyyslaskelma ja asiantuntijatieto*. Teoksessa Hänninen, S. & Karjalainen, J. (toim.). *Biovallan kysymyksiä: kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta* Helsinki: Gaudeamus

- Mills, C. (1982). *Sosiologinen mielikuvitus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Mountain, E. (2002). Career Development in Australia. In: Bezanon, L. & O'Reilly, E. (Eds.). *Making Waves: Volume 2. Connecting Career Development with Public Policy*. Ottawa: Canadian Career Development Foundation.
- Nelson-Jones, R. (1995). *The Theory and Practice of Counselling*. London: Cassell.
- Nevanlinna, T. (2003). Ylen hätäinen. Kolumni, Helsingin sanomat, Nyt-viikkoliite 20. 16.-22.5.
- Noro, A. (2000). Aikalaisdiagnoosi sosiologisen teorian kolmantena lajityyppinä. *Sociologia* 37(4): 321-329.
- Nurmi, E.-L. & Onnismaa, J. (2001). Oppiminen ja tulevaisuuden rakentaminen. Julkaisussa Hyyryläinen, A. (toim.). *Näkökulmia ennakoinnista ammatillisen koulutuksen kehittämisessä*. Työministeriö, ESR-julkaisut 89. Helsinki: Edita.
- Näre, S. (1991). Mario Erdheimin etnopsykoanalyysi ja yhteiskunnallisen tiedostamattoman tuotanto. *Tiede ja edistys* 19(1).
- Obholzer, A. & Roberts, V. (1994). (Eds.). *The Unconscious at Work. Individual and Organizational Stress in the Human Services*. London and New York: Routledge.
- O'Doherty, D. & Roberts, I. (2000). Career or Slide? Managing on the Treshold of Sense. In: Collin, A. & Young, R. (Eds.). *The Future of Career*. Cambridge: Cambridge University Press.
- OECD (1999). *Overcoming Exclusion through Adult Learning*. Paris: OECD/CERI.
- Ohjus (2002). Ohjaus- ja neuvontapalvelut työhallinnossa. Ohjausprojektin raportti. Työhallinnon julkaisu 314. Helsinki: Työministeriö.
- Ohlsen, M., Horne, A. & Lawe, C. (1988). *Group Counseling*. Third Edition. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Ollus, M., Lovio, R., Mieskonen, J., Vuorinen, P., Karko, J., Vuori, S. & Yläanttila, P. (1990). *Joustava tuotanto ja verkostotalous – tekniikan, talouden ja yhteiskunnan vuorovaikutus 1990-luvulla*. Helsinki: Sitra n:o 109.
- Onnismaa, J. & Viljamaa, H. (1999). (Eds.). *Guidance and Counseling in Finland. Best Practices and Current Policy Issues*. Helsinki: National Board of Education.
- Ozga, J. (2000). *Policy Research in Educational Settings. Contested terrain*. Buckingham–Philadelphia: Open University Press.

- Pasanen, H. (2001). Itseohjautuvuus aikuiskoulutuksessa. *Aikuiskasvatus* 21(1): 46-55.
- Pasanen, H. (1998). Refleksiivisen itseohjautuvuusikäsitteen hahmotusta. Teoksessa Manninen, J.(toim.). *Aikuiskoulutus modernin murroksessa*. Helsinki: Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisuja 158.
- Patterson, C. (1971). *An Introduction to Counseling in School*. New York: Harper & Row.
- Patterson, C. (1986). *Theories of Counseling and Psychotherapy*. 4th ed. New York: Harper Collins.
- Patton, W. & McMahon, M. (1999). *Career Development and Systems Theory. A New Relationship*. Scarborough, ON: Brooks/Cole.
- Peavy, R. (1995). *An Orientation to Constructivist Career Counseling*. NorthStar Research Document. July
- Peavy, R. (1996). *Counseling as a Culture of Healing*. *British Journal of Guidance and Counselling* 24(1): 141-150.
- Peavy, R. (1997). *SocioDynamic Counselling. A Constructivistic Perspective for the Practice of Counselling in the 21st Century*. Victoria: Trafford Publishing.
- Peavy, R. (2000). *Ammatinvalinnan ja urasuunnittelun ohjaus postmodernina aikana*. Teoksessa Onnismaa, J., Pasanen, H. & Spangar, T. (toim.). *Ohjaus ammattina ja tieteenalana, osa 1: Ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Peltonen, M. (1992). *Ginzburg, Proust ja Benjamin*. Teoksessa *Matala katse*. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Tampere: Hanki ja jää.
- Peltonen, M. (2001). *Clues, Margins and Monads: the Micro-Macro Link in Historical Research*. *History and Theory* 40(3), 347-359.
- Penman, R. (1992). *Good Theory and Good Practice: An Argument in Progress*. *Communication Theory*, 2(3), 234-250.
- Pepper, S. (1942). *World Hypotheses: A Study in Evidence*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Pirsig, R. (1991) *Lila. Tutkielma moraalista*. Juva: WSOY.

- Pirttilä, I. (1997) Teoria, markkina-analyysi ja futurologinen silmä eksperttityden ehtona. Teoksessa: Kirjonen, J., Remes, P. & Ete­läpelto, A. (toim.). Muuttuva asiantuntijuus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Plant, P. (1995). Economy and Ecology. In: Bartholomeus, Y., Brongers, E. & Kristensen, S. (Eds.). *The Quest for Quality. Towards Joint European Quality Norms.* The Netherlands: National Careers Guidance Information Centre.
- Platon (1999). Kharmides. Teokset I. Keuruu: Otava.
- Poropudas, O. & Mäkinen, R. (2001). 90-luvun koulutuspolitiikan taustat ja yleispiirteet. Teoksessa Mäkinen, R. & Poropudas, O. (toim.). *Irtiotto 90-luvun koulutuspolitiikasta.* Koulutuspoliittinen artikkelikokoelma. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja B:67. Turku: Painosalama.
- Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy.* Princeton: Princeton University Press.
- Rastas, T. & Einola-Pekkinen, V. (2001). Arvoa aineettomasta pääomasta. Helsinki: Tammi
- Rauste-von Wright, M. & von Wright, J. (1994). *Oppiminen ja kou­lutus.* Juva: WSOY.
- Rée, J. (2000). Heidegger. Historia ja totuus olemisessä ja ajassa. Hel­sinki: Otava.
- Richardson, M.S. (1998). Counselling in Uncertainty: Empowerment through Work and Relational Practices. *Educational and Vocational Guidance. Bulletin 62: 2-7.* Berlin: IAEVG.
- Richardson, M.S. (2000). A New Perspective for Counsellors: from Career Ideologies to Empowerment through Work and Rela­tionship Practices. In: A. Collin & R. Young (eds.). *The Future of Career.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Richardson, M.S. (2002). A Metaperspective for Counseling Practice: A Response to the Challenge of Contextualism. *Journal of Vocational Behavior 61: 407-423.*
- Ricoeur, P. (2000). Tulkinnan teoria. Diskurssi ja merkityksen lisä. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Riikonen, E. (1999). Inspiring Dialogues and Relational Responsibility. In McNamee, S. & Gergen, K. (Eds.). *Relational Responsibility. Resources for Sustainable Dialogue.* Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.

- Riikonen, E. & Smith, G. (1997). *Re-Imagining Therapy. Living Conversations and Relational Knowing. Inquiries in Social Construction*. London: Sage.
- Rinne, R. (2003). Uusliberaali ajattelutapa on pesiytynyt suomalaiseenkin koulutuspolitiikkaan. *Aikuiskasvatus* 23(2): 152-157.
- Ritzer, G. (1990). Micro-Macro Linkage in Sociological Theory: Applying a Metatheoretical Tool. In: Ritzer, G. (Ed.). *Frontiers of Social Theory*. New York: Columbia University Press.
- Roberts, V. (1994). The Organization of Work: Contributions from Open Systems Theory. In: Obholzer, A. & Roberts, V. (Eds.). *The Unconscious at Work. Individual and Organizational Stress in the Human Services*. London and New York: Routledge.
- Roos, J.-P. & Hoikkala, T. (1998). Esipuhe teokseen Roos, J.-P. & Hoikkala, T. (toim.). *Elämänpolitiikka*. Tampere: Gaudeamus.
- Rose, N. (1995). Eriarvoisuus ja valta hyvinvointivaltion jälkeen. Teoksessa Eräsaari, R. & Rahkonen, K. (toim.). *Hyvinvointivaltion tragedia. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta*. Tampere: Gaudeamus.
- Rose, N. (1998). The Crisis of the Social: Beyond the Social Question. In: Hänninen, S. (Ed.). *Displacement of Social Policies. SoPhi 19*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Rosenqvist, A. (1920). *Elämänuran valinta ja kokeellinen ammattielutiede*. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.
- Rosenqvist, A. (1928). *Elämänuran valinta ja sen neuvonta. Ylipainos "Kasvatus ja koulu" -aikakauslehdessä*. Helsinki.
- Savickas, M. (1993). Career Counseling in the Postmodern Era. *Journal of Cognitive Psychotherapy*. 7(3): 205-215.
- Savickas (2000a). Career Development and Public Policy: The Role of Values, Theory and Research. In: Hiebert, B. & Bezanson, L. (Eds.). *Making Waves: Career Development and Public Policy*. Ottawa: Canadian Career Development Foundation.
- Savickas, M. (2000b). Renovating the Psychology of Careers for the 21st Century. In: Collin, A. & Young, R. (eds.). *The Future of Career*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schein, E. (1985). *Organizational Culture and Leadership*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.

- Schulze, G. (1997). From Situations to Subjects: Moral Discourse in Transition. In: Sulkunen, P., Holmwood, J., Radner, H. & Schutze, G. (Eds.). *Constructing the New Consumer Society*. London: Sage.
- Seligman, A. (1997). *The Problem of Trust*. Princeton: Princeton University Press.
- Seligman, A. (2000). Luottamuksen ongelma. Teoksessa Ilmonen, K. (toim.). *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: SoPhi.
- Sennett, R. (1998). *The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*. New York: Norton.
- Shertzer, B. & Stone, S. (1980). *Fundamentals of Counseling*. Third edition. Dallas: Houghton Mifflin Company.
- Shotter, J. (1993). *Conversational Realities. Constructing Life through Language*. London: Sage.
- Shotter, J. (1997). The Social Construction of Our 'Inner' Lives. *Journal of Constructivist Psychology*, 10: 7-24.
- Silfverberg, G. (1998). Being Good or Doing Right? Educational and Vocational Guidance Bulletin 62: 51-57. Berlin: IAEVG.
- Siltala, J. (1994). Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan. Keuruu: Otava.
- Siltala, J. (1996). Yksilöllisyyden historialliset ja paikalliset ehdot. Teoksessa Hautamäki, A., Lagerspetz, E., Sihvola, J., Siltala, J. & Tarkki, J. *Yksilö modernin murroksessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Siltala, J. (1999). Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa. Keuruu: Otava
- Silvennoinen, P. (2001). Long-term Unemployment at Middle Age and Career Counseling. *Hallym International Journal of Aging* 3(1): 25-42.
- Simola, H. (1997). Olossulkemisesta itsevalikointiin. Opettajuus, kansalaisuus ja käyttäytymisen arvostelu suomalaisissa kansa- ja peruskouludokumenteissa vuosina 1861-1996. Helsinki: Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A3.
- Sinisalo, P. (2000). Ohjauksen ja neuvonnan tutkimuksesta Suomessa. Teoksessa Onnismaa, J., Pasanen, H. & Spangar, T. (toim.). *Ohjaus ammattina ja tieteenalana, osa 1: Ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus*. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Spangar, T., Pasanen, H. & Onnismaa, J. (2000). Alkusanat. Teoksessa Onnismaa, J., Pasanen, H. & Spangar, T. (toim.). Ohjaus ammattina ja tieteenalana, osa 1: Ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Steffire, B. & Grant; W. (1972). *Theories of Counseling*. New York: McGrawHill.
- Storey, J. (2000). 'Fracture Lines' in the Career Environment. In: Collin, A. & Young, R. (eds.). *The Future of Career*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sweet, R. (2001a). Career Information, Guidance and Counselling Services: Policy Perspectives. *Australian Journal of Career Development*, 10(2): 11–14.
- Toiskallio, J. (2001). Postmodernin pedagogiikkaa – kuinka käy toimintakyvyn ja viisauden? Teoksessa Huhmarniemi, R., Skinnari, S. & Tähtinen, J. (toim.). *Platonista transmodernismiin. Juonteita ihmisyyteen, ihmiseksi kasvamiseen, oppimiseen, kasvatukseen ja opetukseen*. Kasvatusalan tutkimuksia 2. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Toiskallio, J. (2002). Pragmatismia pedagogiikkaan. *Aikuiskasvatus* 22(2): 161-164.
- Usher, R. (1989). Locating Adult Education in the Practical. In Bright, B. (Ed.). *Theory and Practice in the Study of Adult Education. The Epistemological Debate*. London: Routledge.
- Usher, R. & Edwards, R. (1995). Confessing All? A 'Postmodern Guide' to the Guidance and Counselling of Adult Learners. *Studies in the Education of Adults*, 27(1).
- Vanhalakka-Ruoho, M. (2002). Oppilaan- ja opinto-ohjauksen koulutuksen kehitysnäkymiä Joensuun yliopistossa. Teoksessa Vuorinen, R. & Kasurinen, H. (toim.). *Ohjaus Suomessa 2002*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Vehviläinen, S. (1999). *Structures of Counselling Interaction. A Conversation Analytic Study of Counselling Encounters in Career Guidance Training*. Helsinki: University of Helsinki, Dept. of Education.
- von Wright, J. (1992). *Oppimiskäsitysten historiaa ja pedagogisia seurausksia*. Helsinki: Opetushallitus.

-
- Vondracek, F., Lerner, R. & Schulenberg, J. (1986). *Career Development: a Life-Span Development Approach*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Vähämöttönen, T. (1998). *Reframing Career Counselling in Terms of Counsellor-Client Negotiations. An Interpretive Study of Career Counselling Concepts and Practice*. University of Joensuu. *Publications in Social Sciences* 34.
- Vähämöttönen, J. & Keskinen A. (1993). *Toimesta tuumaan. Tarjoumia toiminnalliseen ammatinvalinnanohjaukseen*. Hämeenlinna: Sosiaalikehitys Oy.
- Wacquant, L. (1995). *Kohti sosiaalista prakseologiaa: Bourdieun sosiologian rakenne ja logiikka*. Teoksessa Bourdieu, P. & Wacquant, L. *Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Jyväskylä: Joensuu University Press.
- Watts, A. (1992). *Occupational Profiles for Vocational Counsellors*. Berlin: CEDEFOP.
- Watts, A. (1995). *Educational and Vocational Guidance in Finland. Ammatinvalinnanohjauksen vuosikirja 1995*. Työministeriö. Helsinki: Edita.
- Watts, A., Guichard, J., Plant, P. & Rodriguez, M. (1994). *Educational and Vocational Guidance in the European Community*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Weber, M. (1947). *The Theory of Social and Economic Organization*. New York: O.U.P.
- Weick, K. (1996). *Enactment and the Boundaryless Career: Organising as We Work*. In: Arthur, M. & Rousseau, D. (Eds.). *The Boundaryless Career: A New Employment Principle for a New Organisational Era*. New York: Oxford University Press.
- White, M. & Epston, D. (1990). *Narrative Means to Therapeutic Ends*. New York: Norton.
- Wittgenstein, L. (1999). *Filosofisia tutkimuksia*. Juva: WSOY.
- Wolfe, A. (1989). *Whose Keeper? Social Science and Moral Obligation*. Berkeley: University of California Press.
- Woolfe, R., Murgatroyd, S. & Rhys, S. (1989). *Guidance and Counselling in Adult and Continuing Education. A Developmental Perspective*. Milton Keynes, Philadelphia: Open University Press.

- Young, R. & Collin, A. (2000). Introduction: Framing the Future of Career. In: Collin, A. & Young, R. (Eds.). *The Future of Career*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Young, R. & Valach, L. (2000). Reconceptualising Career Theory and Research: An Action-Theoretical Perspective. In: Collin, A. & Young, R. (Eds.). *The Future of Career*. Cambridge: Cambridge University Press.

WWW- ja muut painamattomat lähteet

- Ahola, J., Haavisto, T., Huttu-Hiltunen, J., Kerkelä-Silander, A. & Pekkanen, M. (1989). Ohjaavan koulutuksen opetussuunnitelman laatimisen lähtökohtia. Muistio. Helsinki: Ammattikasvatustalitus.
- Arppe, T. (2000) Pyhä ja kirottu. Pahan ongelma ranskalaisessa yhteiskuntateoriassa. Artikkeliväitöskirjan yhteenvedo. Helsingin yliopisto, sosiologian laitos, valtiotieteellinen tiedekunta. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sosio/vk/arppe/> Tulostettu 6/02.
- Ball, S. (1999). Global Trends in Educational Reform and Struggle for the Soul of the Teacher. A lecture given at the Chinese University of Hongkong.
- Beck, U. (1999). Beyond Work Society. Luento, Helsingin yliopisto, sosiologian laitos. Syyskuu.
- Canadian Standards and Guidelines for Career Development Practitioners (2001). <http://www.career-dev-guidelines.org/> Tulostettu 12/02
- Eräsaari, R. (2001). Aikalaisdiagnostiikka ja kontingenssi. Luentomateriaalit. Helsingin yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos. 19.2.
- Gergen, K. (2001). A Civil World Beyond Individual and Community. Preliminary Draft for the symposium, "Civil Society between Liberalism and Communitarianism" Vienna, November. <http://www.swarthmore.edu/SocSci/kgergen1/web/page.phtml?id=manu27&st=manuscripts&hf=1> Tulostettu 11/02

-
- Gunz, H., Evans, M. & Jalland, R. (2000). Career Boundaries in a 'Boundaryless' World. Joseph L. Rotman School of Management. University of Toronto. <http://ciber.fuqua.duke.edu/oswc/2000/papers/wednesday/GunzEvansJalland.pdf>
Tulostettu 10/02
- Harju, A., Kallio, P. & Kurhila, A. (tulossa). Counselling and Personalization of Adult Studies. In: Hiebert, B. (Ed.). Career Development Practices That Work: Exemplary Practices from Around the World.
- Herr, E. (2001). Some Perspectives on Career Development Theory and Practice Today. College of Education. The Pennsylvania State University. The International Career Development Library (ICDL <http://icdl.uncg.edu/ft/022200-02.html> Tulostettu 12/02
- Humphries, M. & Gatenby, B. (1999). Defining Careers. The International Careers Journal. <http://213.130.37.89/article.php3?num=14> Tulostettu 10/02
- IAEVG (2002). International Association for Educational and Vocational Guidance. Qualification Standards for Educational Guidance and Career Service Providers. http://www.uned.es/aeop/Form_fin.htm Tulostettu 12/02
- Imel, S. (2001). Career Development of Free Agent Workers. ERIC Digest No. 228. ERIC Clearinghouse on Adult Career and Vocational Education Columbus OH. http://www.ed.gov/databases/ERIC_Digests/ed452369.html
Tulostettu 9/02
- Jarvis, P. (2002). Formula for Success in Career Building. The Canadian Journal of Career Development / Revue canadienne de développement de carrière 1 (1): 40-44. <http://cjcd.contactpoint.ca/v1-n1/commentary.pdf> Tulostettu 9/02
- Lahikainen, S. (1995). Esitelmä Amiedun ohjaavan koulutuksen kehittämispäivänä 7.12.
- McCarthy, J. (2001). The Skills, Training and Qualifications of Guidance Workers. A paper prepared for an OECD review of policies for information, guidance and counselling services. Commissioned jointly by the European Commission and the OECD. <http://www.oecd.org/pdf/M00025000/M00025164.pdf> Tulostettu 10/02

-
- Meijers, F. (2001). Career policy for the Contemporary World: Dictat or Simulant. *The International Careers Journal*, November. <http://213.130.37.89/article.php3?num=16> Tulostettu 11/02
- Naidoo, A. (1993). Factors Affecting the Career Maturity of African American University Students. A Causal Model. Unpublished doctoral dissertation. Muncie, Ind.: Ball State University.
- Neault, R. (2002). Thriving in the New Millennium: Career Management in the Changing World of Work. *The Canadian Journal of Career Development / Revue canadienne de développement de carrière* 1(1): 10-17 <http://cjd.contactpoint.ca/v1-n1/v1-n1.html> Tulostettu 12/02
- OECD (2000). Follow-Up of The Thematic Review on Transition From Initial Education to Working Life. Policies for Information, Guidance and Counselling Services: Making Lifelong Learning a Reality. DEELSA/ELSA/ED(2000)2. <http://www.oecd.org/pdf/M00022000/M00022639.pdf> Tulostettu 12/02
- OECD (2002). Career Guidance Policy Review. <http://www.oecd.org/oecd/pages/home/displaygeneral/0,3380,EN-document-602-5-no-27-22633-0,FF.html> Tulostettu 1/03
- OECD (2003). Country and Thematic Policy Reviews in Education, Thematic Review on Adult Learning. http://www.oecd.org/EN/links_abstract/0,,EN-links_abstract-602-5-no-no-1240-0,00.html Tulostettu 2/03
- Onnismaa, J. (1997). Ohjaavan koulutuksen laatu ja vaikuttavuus. Ohjaus- ja neuvontatyön instituutioitumisen tarkastelua. Kasvatustieteen lisensiaatin tutkielma. Tutkimusprojekti Aikuiskoulutuksen institutionalisoituminen ja avointen opiskelijajärjestelmien muodostuminen. Helsingin yliopisto, kasvatustieteen laitos.
- Osipow, S. (1997). The Importance of Focusing on the Macro and Micro Aspects of Career Psychology. ERIC Clearinghouse on Counseling and Student Services, Greensboro, NC. <http://icdl.unccg.edu/ft/051099-04.html> Tulostettu 9/02
- Pasanen, H. (2003). Uraprojekti merkitysten kenttänä. Identiteetin rakentamisen ulottuvuudet ammatillisessa rehabilitaatiossa. Ammatillis-tieteellinen lisensiaatintutkimus. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta.

-
- Peavy, R. (1991). Constructivism and the Practice of Storied Counseling. A paper presented in the conference of AIOSP/IAEVG. Lisbon, Portugal, September 9-13.
- Peavy, R. (2001). The SocioDynamic Perspective and the Practice of Counselling. Gothenburg Lecture, Oct. 20. Käsikirjoitus, tulossa suomeksi teoksessa: Onnismaa, J., Pasanen, H. & Spangar, T. (toim.). Ohjaus ammattina ja tieteenalana, osa 3. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Plant, P. (1996). Green Guidance. Plenary paper. Counselling in the Global Community. International Counselling Congress. Vancouver, BC. May 15-18.
- Plant, P. (2001). Quality in Careers Guidance. A paper prepared for an OECD review of policies for information, guidance and counselling services. Commissioned jointly by the European Commission and the OECD. <http://www.oecd.org/pdf/M00022000/M00022927.pdf> Tulostettu 9/02
- Saastamoinen, M. (2000). Elämäntapayhteisöt ja yhteisöllistämisen teknologiat – identiteetti, ekspressiivisyys ja hallinnointi. Teoksessa Kuusela, P. & Saastamoinen, M. (toim.). Ruumis, minä ja yhteisö – sosiaalisen konstruktionismin näkökulma. Kuopion Yliopisto, yhteiskuntatieteet, selvityksiä E 21. Saatavissa <http://www.uku.fi/~msaastam/yhteisot.htm>, tulostettu 8/02
- Sosiaalipsykologian peruskurssi (2002). Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskus (Eri kirjoittajia). <http://www.uta.fi/tyt/avoin/verkko-opinnot/sosiaalipsykologia/index.html> Tulostettu 10/02.
- Sweet, R. (2001b). Puheenvuoro. The 2nd International Symposium on Career Development and Public Policy. Vancouver, BC, 5.-6.3.
- Van Esbroeck, R. (2001). Keskustelu 17.9. Orientation, contraintes, et liberté. Congrès mondial de AIOSP (50ème anniversaire). UNESCO/Sorbonne, Paris.
- Vanhalakka-Ruoho, M. (2001). Ura yksilöllisenä yrityksenä vai sosiaalisena voimavaraistajana? Virkaanastujaisesityelmä 7.5. Joensuu yliopisto, kasvatustieteen laitos.

- Watts, A. (1997). The Changing Concept of Career: Implications for Career Counseling. ERIC Clearinghouse on Counseling and Student Services, Greensboro, NC. <http://icdl.uncg.edu/ft/051199-06.html> Tulostettu 9/02
- Watts, A. (1998). Reshaping Career Development for the 21st Century. Professorial lecture, Dec 8. University of Derby. <http://www.workcoach-fed.com/rescareer.PDF> Tulostettu 9/02
- Watts, A. (2001). Keskustelupuheenvuoro. The 2nd International Symposium on Career Development and Public Policy. Vancouver, BC. 5.-6.3.
- Watts, A. (2002). The OECD Career Guidance Policy Review: A Progress Report. Warsaw 29-30 May. A paper prepared for an OECD review of policies for information, guidance and counselling services. Commissioned jointly by the European Commission and the OECD.

LIITTEET

LIITE 1: IAEVG:n tutkimus ohjausammattilaisten kompetensseista: Ohjaus- ja neuvontatyötä tekevien ydinosaaminen ja erikoisosaaminen (Syyskuu 2002)

IAEVG:n tutkimuksessa neuvojilta ja ohjaajilta edellytettävät taidot on jaettu kahteen pääkategoriaan, ohjaus- ja neuvontatyötä tekevien ydinosaaminen ja ohjaus- ja neuvontatyötä tekevien erikoisosaaminen. Ohjaus- ja neuvontatyötä tekevien ydinosaamiseen kuuluvat 1) tiedot (knowledge), 2) suhtautumistavat (attitudes) ja 3) taidot (skills), joita edellytetään kaikilta urasuunnittelun ohjauksessa työskenteleviltä. Ohjaus- ja neuvontatyötä tekevien erikoisosaamiseen kuuluvat omassa toimintaympäristössä tai eri asiakasryhmien neuvonnassa tai ohjaamisessa tarvittavat tiedot, suhtautumistavat ja taidot. Nämä vaihtelevat tarjottavan palvelun luonteen mukaan.

OSAAMISALUEIDEN MÄÄRITTELY

IAEVG:n tutkimuksessa on määritetty ohjaus- ja neuvontatyön erityisosaamisalueiden sisältö seuraavasti:

1. Asiakkaan tilanteen määrittely ja arviointi (Assessment): Yksittäisen asiakkaan tai asiakasryhmien toiveiden ja tarpeiden analyysi ja vertailu suhteessa ohjaajan/neuvojan tarjoamiin palveluihin. Analyysissä tulisi ottaa huomioon myös palvelujen konteksti ja moniammatillisessa verkostossa muut mukana olevat tahot ja toimijat. Analyysin tavoitteena on integroida ja arvioida eri tietolähteistä saatavia ja koottavia tietoja (inventaarit, testit, haastattelut ja luokitukset, joiden avulla voidaan arvioida yksilön kykyjä, taitoja, kehitystä rajoittavia tekijöitä, elämänkulkua, persoonallisuutta, arvoja, asenteita, oppimistuloksia sekä muita ohjauksen kannalta tarkoituksenmukaisia tietoja.) Erikoisosaamiseen liittyy esimerkiksi kyky tulkita testejä, siten että asiakkaalle selvitetään arvioinnin tuloksia ja niiden perusteella tehtäviä johtopäätöksiä.

2. Opintojen ohjaaminen (Educational guidance): Opiskelijoiden/asiakkaiden ohjaaminen kurssivalinnoissa, henkilökohtaisen opintosuunnitelman laatiminen, oppimisvaikeuksissa olevien opiskelijoiden/asiakkaiden ohjaaminen, jatkokoulutukseen tai työmarkkinoille siirtymisen ohjaaminen. Tätä ohjauksen osaa toteutetaan usein suurryhmissä vastakohtana yksilöohjauksena tai pienryhmäohjauksena toteutettavalle yksilöllisemmälle ohjaukselle.

3. Ammatinvalinnan ja urasuunnittelun ohjaaminen (Career development): Uraa ja ammatillista kehittymistä koskevien päätösten yhteydessä tarvittavien asenteiden, uskomusten sekä tietojen ja taitojen tarkastelu ohjaustilanteissa. Kysymyksessä on elinikäinen kehitymisprosessi, johon sisältyy eri ammattiroolien suunnittelua, niissä toimimista ja niiden välisiä siirtymisprosesseja.

4. Henkilökohtainen ohjaus/neuvonta (Counselling): Ohjausprosessissa yhdessä asiakkaan kanssa itsereflektion ja itsetuntemuksen tukeminen, eri vaihtoehtojen yksilöiminen, päätöksenteon ohjaaminen ja ongelmatilanteiden ratkaiseminen.

5. Tiedon hallinta ja tiedonvälitys (Information management): Koulutusta, opiskelua, eri ammatteja ja työmahdollisuuksia koskevan tiedon kokoaminen, organisointi, ylläpito ja levittäminen. Asiakkaiden ohjaaminen tiedon tehokkaaseen käyttöön.

6. Konsultaatio ja ohjauspalvelujen koordinaatio (Consultation and coordination): Informaation, neuvonnan ja ohjauksen antaminen vanhemmille, opettajille, hallinnon edustajille tai työnantajille, jotka haluavat tukea oppimista ja urasuunnittelua omilla tahoillaan. Eri hallinnonalojen välisten opiskelijoille suunnattujen ohjausta tukevien ja jatko-ohjauspalveluja tuottavien moniammatillisten verkostojen organisointi ja ylläpito.

7. Tutkimus ja arviointi (Research and evaluation): Ohjaukseen liittyvien teemojen, esim. oppimisprosessien, ammatillisen kehittymisen ja arvojen tutkiminen. Oman ohjausprosessin/neuvontaproessin tuoksellisuuden arviointi.

8. Palvelujen ja toimenpideohjelmien hallinnointi (Programs and service management): Eri asiakasryhmille suunnattujen palveluiden ja toimenpideohjelmien suunnittelu, toteutus ja arviointi.

9. Alueellinen yhteistoiminta (Community capacity building): Alueellisten tahojen rohkaisu yhteistoimintaan alueen elinvoimaisuuden, viihtyvyyden ja yleisen toimivuuden edistämiseksi.

10. Työmarkkinoille siirtymisen ja sijoittumisen ohjaus (Placement): Asiakkaiden tukeminen työpaikkojen hakemisessa, työnhakutaitojen opettaminen ja työllistymistä tukevien tilaisuuksien luominen.

OHJAUS- JA NEUVONTATYÖN YDIN- JA ERITYISOSAAMISEN JÄSENNYS IAEVG:n TUTKIMUKSESSA

I YDINOSAAMISALUEET

1.1 Omaan ammattiin ja siihen liittyvien vastualueiden hoitaminen hyvän ammattietiikan ja alan ammatillisten lähtökohtien mukaisesti

1.2 Asiakkaiden omaehtoisen toiminnan tukeminen oppimiseen, urasuunnitteluun ja henkilökohtaisiin elämäntilanteisiin liittyvien kysymysten hoitamisessa.

1.3 Asiakkaiden kulttuuristen erojen tiedostaminen ja huomioonottaminen ohjauksessa kaikkien asiakasryhmien kanssa

1.4 Teoria- ja tutkimustiedon integrointi neuvontaan, urasuunnitteluun, ohjaukseen ja konsultaatioon.

1.5 Taito suunnitella, toimeenpanna ja arvioida neuvonta- ja ohjauspalveluja sekä toimenpideohjelmiä ja yksittäisiä neuvonta/ohjausta-pahtumia omassa organisaatiossa.

1.6 Oman ammatillisen osaamisen ja omien rajojen tiedostaminen

1.7 Kyky kommunikoida tehokkaasti kollegoiden tai asiakkaiden kanssa käyttämällä tarkoituksenmukaista kieltä ja terminologiaa

1.8 Ajankohtainen ja päivitetty tieto koulutuksesta ja opiskelumahdollisuuksista, työmarkkinoista ja yhteiskunnallisista kysymyksistä.

1.9 Vastaanottavuus yhteiskunnallisissa ja monikulttuurisissa kysymyksissä

1.10 Kyky toimia tehokkaasti muitten ammattilaisten/asiantuntijoitteiden muodostamassa tiimissä.

1.11 Tieto elinikäiseen urasuunnitteluprosessiin liittyvistä kysymyksistä

II ERIKOISOSAAMISEN ALUEET

Alue 1: Asiakkaan tilanteen määrittely ja arviointi

1.1 Asiakkaan henkilökohtaisen tilanteen ja ohjaustarpeen tarkka ja perusteellinen määrittely ja yksilöinti erilaisten arviointivälineiden ja –menetelmien (esim. haastattelut) perusteella.

1.2 Tilanteen määrittelyssä ja arvioinnissa saadun tiedon käyttäminen tarkoituksenmukaisesti ja kunkin yksittäisen asiakkaan tilanteen mukaisesti.

1.3 Sellaisten tilanteiden tunnistaminen ja yksilöiminen, jotka edellyttävät jatko-ohjausta ko. aiheeseen erikoistuneisiin palveluihin

1.4 Toimivan jatko-ohjausprosessin käynnistäminen luomalla tarvittavat kontaktit erikoispalvelujen ja asiakkaiden välille.

1.5 Ajantasaisten tietojen ylläpitäminen jatko-ohjauspalveluista.

1.6 Asiakkaiden toimintaympäristön tilannekartoitus.

1.7 Muuta:

Alue 2: Opintojen ohjaaminen

- 2.1. Opiskelijoiden/asiakkaiden voimavarojen ja tulevaisuuden mahdollisuuksien tunnistamisen tukeminen ja keinot ohjata opiskelijoita mahdollisuuksien saavuttamiseen.
- 2.2 Opiskelijoiden/asiakkaiden ja opiskelija/asiakasryhmien ohjaaminen henkilökohtaisten opintosuunnitelmien laatimiseen.
- 2.3 Opiskelijoiden/asiakkaiden tukeminen päätöksentekoprosessissa.
- 2.4 Opiskelijoiden/asiakkaiden tukeminen itsetuntemuksen parantamisessa.
- 2.5 Opiskelijoiden/asiakkaiden tukeminen kurssivalinnoissa.
- 2.6 Opiskelijoiden/asiakkaiden tukeminen oppimiseen liittyvissä vaikeuksissa.
- 2.7 Opiskelijoiden/asiakkaiden motivoiminen ja auttaminen kansainvälisiin vaihto-ohjelmiin osallistumisessa.
- 2.8 Huoltajien konsultaatio heidän lastensa opintojen etenemisestä ja kehityksestä.
- 2.9 Opettajien/kouluttajien tukeminen opetusmenetelmien kehittämisessä.
- 2.10 Opettajien/kouluttajien tukeminen ohjauksen integroimisessa opetussuunnitelmaan.
- 2.11 Muuta:

Alue 3: Ammatinvalinnan ja urasuunnittelun ohjaaminen

- 3.1 Tieto uraa ja ammatillista kehittymistä koskevista kysymyksistä sekä ammatillisen kasvun dynamiikasta.

3.2 Tieto oleellisimmista hallinnollisista ohjeista ja säädöksistä ja niiden vaikutuksesta ammatinvalintaan ja urasuunnitteluun.

3.3 Taito suunnitella, toimeenpanna ja arvioida neuvonnan ja ohjauksen kokonaisuuksia ja yksittäisiä ohjaustapahtumia omassa organisaatiossa

3.4 Tieto päätöksentekoa ja siirtymisprosesseja koskevista malleista, joita tarvitaan, kun asiakkaiden kanssa tehdään suunnitelmia ja valmistaudutaan erilaisiin elämän nivelvaiheisiin: opiskelusta työelämään, ammatin vaihtaminen, eläkkeelle siirtyminen, työpaikkojen häviäminen, henkilökunnan vähentäminen.

3.5 Uranvalintaan vaikuttavien ulkoisten tekijöiden (perhe, ystävät, koulutustarjonta ja taloudelliset tekijät) ja vastakkain olevien asenteiden (sukupuoleen, rotuun, ikään tai kulttuureihin liittyvät stereotyytit) tunnistaminen ja yksilöiminen.

3.6 Yksilöiden auttaminen päämäärien asettamisessa, niiden saavuttamista tukevien strategioiden yksilöimisessä sekä uranvalintaa, intressejä, arvoja ja tavoitteita koskevien ratkaisujen jatkuvassa arvioinnissa.

3.7 Tieto kansallisista ja paikallisista palveluista, jonne asiakkaan voi tarvittaessa ohjata eteenpäin työtä, taloutta, sosiaalisia tai henkilökohtaisia asioita koskevissa kysymyksissä.

3.8 Tieto urasuunnittelua tukevista aineistoista, tietokonepohjaisista järjestelmistä, Internet-perustaisista palveluista tai muista online-palveluista.

3.9 Taito käyttää näitä urasuunnittelua tukevia palveluja ja menetelmiä tarkoituksenmukaisesti.

3.10 Taito käyttää erityisryhmien (maahanmuuttajat, etniset vähemmistöt, riskiryhmät) urasuunnittelun ohjaukseen suunniteltuja palveluja ja resursseja.

3.11 Asiakkaiden auttaminen oman ura- ja elämänprojektin rakentamisessa.

3.12 Muuta: (esim. terveystekijät, voimavarat, oppimisedellytysten ja kykyjen arviointi)

Alue 4: Henkilökohtainen ohjaus

4.1 Asiakkaiden persoonalliseen kasvuun liittyvien tekijöiden ja yksilöllisen käyttäytymisen dynamiikan ymmärtäminen.

4.2 Empatian, kunnioituksen ja rakentavan vuorovaikutuksen osoittaminen asiakasta kohtaan.

4.3 Henkilökohtaisen ohjauksen menetelmien käyttäminen.

4.4 Ryhmäohjauksen menetelmien käyttäminen

4.5 Erilaisten riskiryhmien tarpeiden huomioonottaminen

4.6 Asiakkaiden tukeminen seuraavissa kysymyksissä:

4.6.1 Henkilökohtaisten ongelmien ennaltaehkäisy

4.6.2 Persoonallisuuden kehittyminen

4.6.3 Henkilökohtaisten ongelmien selvittäminen

4.6.4 Päätöksenteko

4.6.5 Seksuaalinen identiteetti

4.6.6 Sosiaaliset taidot

4.6.7 Terveyskasvatus

4.6.8 Vapaa-ajan käyttö

4.7 Asiakkaiden auttaminen henkilökohtaisen elämänsuunnitelman laatimisessa.

4.8 Jatko-ohjaustarpeen arviointi ja jatko-ohjaus tarvittaessa muihin erikoistuneisiin palveluihin.

4.9 Muuta:

Alue 5: Tiedon hallinta ja tiedonvälitys

5.1 Tieto oleellisimmista alueellisista, kansallisista ja kansainvälisistä opiskelua, koulutusta ja työmarkkinoita koskevista hallinnollisista ohjeista ja säädöksistä.

5.2 Tietoa liittyen eri maissa suoritettujen arvosanojen ja ammatillisten tutkintojen vastaavuudesta.

5.3 Ajantasaisen urasuunnitteluun, koulutukseen sekä yhteiskunnallisiin tai henkilökohtaisiin asioihin liittyvän tiedon kokoaminen, organisoiminen, tarjoaminen ja levittäminen seuraavista aihealueista:

5.3.1 Opiskelu ja koulutus

5.3.2 Ammattikuvaukset

5.3.3 Avoimet työpaikat/Työllistymismahdollisuudet

5.3.4 Muuta (Terveys, vapaa-aika) (*Tarkenna*):

5.4 Tietotekniikan käyttö koulutus- ja ammattitiedon hankkimisessa ja välittämisessä: (tietokannat, tietokoneperustaiset urasuunnittelua tukevat ohjelmat, Internet)

5.5 Asiakkaiden tukeminen koulutus- ja ammattitiedon käyttämisessä.

5.6 Muuta:

Alue 6. Konsultaatio ja koordinaatio

6.1 Vanhempien, opettajien, tutoreiden, sosiaalityöntekijöiden, hallintohenkilöstön ja muiden tahojen konsultaatio opiskelijoiden/asiakkaiden kanssa tehtävän työn edistämiseksi.

6.2 Vuorovaikutustaidot, joita tarvitaan ohjaussuhteen sekä päämäärien ja toivottuja muutoksia koskevien suunnitelmien luomisessa ja ylläpitämisessä.

6.3 Taito työskennellä organisaatioiden kanssa (yliopistot, yritykset, kunnat, muut organisaatiot).

6.4 Taito tulkita ja kuvailla käsitteitä ja uutta informaatiota tehokkaasti.

6.5 Koulun ja alueellisten yhteistyötahojen henkilöstön koordinointi opiskelijoille suunnattujen palvelujen yhdistämiseksi.

6.6 Tehokkaiden jatko-ohjausmuotojen käyttäminen, kun opiskelijoita tai muita asiakkaita ohjataan muihin erikoistuneisiin palveluihin tai verkostoihin.

6.7 Taito ohjata ja rohkaista opiskelijoiden/asiakkaiden luovuutta opintoja ja työtä koskevien jatkosuunnitelmien laatimisessa.

6.8 Taito rakentaa hyvä mielikuva ammattilaisesta.

6.9 Muuta: (esim. työnohjaus, organisaation sisäinen kehittäminen)

Alue 7. Tutkimus ja arviointi

7.1 Tieto tutkimusmenetelmistä, aineiston kokoamisesta ja analysointitekniikoista.

7.2 Aloitteet neuvontaa ja ohjausta koskevien tutkimusprojektien käynnistämiseksi.

- 7.3 Eri menetelmät saavutettujen tutkimustulosten esittämiseksi
- 7.4 Saavutettujen tutkimustulosten tulkinta
- 7.5 Saavutettujen tutkimustulosten integrointi neuvonta- ja ohjaustyöhön.
- 7.6 Neuvonta- ja ohjauspalvelujen arviointi käyttämällä ajantasaisia tekniikoita ja arviointimalleja.
- 7.7 Uusien tutkimustulosten kanssa ajan tasalla pysyminen.
- 7.8 Muuta:

Alue 8. Palvelujen ja toimenpideohjelmien hallinnointi

- 8.1 Palvelujen ja toimenpideohjelmien kohderyhmien tunnistaminen/määrittely
- 8.2 Neuvonnan ja ohjauksen tarpeen arviointi
- 8.3 Palvelujen ja toimenpideohjelmien suunnittelun ja toimeenpanemisen kannalta tarvittavien resurssien määritteleminen.
- 8.4 Tieto tarkoituksenmukaisesta ajantasaisesta kirjallisuudesta, trendeistä ja kysymyksistä.
- 8.5 Palveluja ja toimenpideohjelmiä koskeva tiedottaminen alueellisesti.
- 8.6 Palvelujen ja toimenpideohjelmien hallinnointi (suunnittelu, toimeenpano, seuranta.)
- 8.7 Toimenpiteiden vaikuttavuuden ja tuloksellisuuden arviointi
- 8.8 Palvelujen ja toimenpideohjelmien kehittäminen tekemällä kehittämisohjelmia organisaatioiden toimintaan

8.9 Taito organisoida ja hallinnoida tiedotus-, neuvonta-, ohjaus- sekä työnvälityspalveluja sekä toimenpideohjelmia

8.10 Henkilöstöhallinto

8.11 Henkilöstön kehittäminen ja täydennyskoulutus

8.12 Muuta:

Alue 9. Alueellinen yhteistoiminta

9.1. Taito rakentaa verkosto keskeisten alueellisten sidosryhmien kanssa

9.2. Henkilöstön ja aineellisten resurssien analyysi

9.3. Neuvonta- ja ohjaustarpeen arviointi alueellisesti

9.4. Tehokas alueellinen yhteistoiminta ja eri palvelujen hyödyntäminen neuvonta- ja ohjaustarpeisiin vastaamiseksi.

9.5. Yhteistoiminta alueellista taloutta, koulutusta ja työllisyyttä koskevien kehittämissuunnitelmien laatimiseksi, toteuttamiseksi ja arvioimiseksi.

9.6. Työ paikallisten, kansallisten ja kansainvälisten neuvonta- ja ohjausalan verkostojen kanssa (esim. IAEVG)

9.7 Muuta:

Alue 10. Työmarkkinoille siirtymisen ja sijoittumisen ohjaus

10.1 Asiakkaiden valmentaminen työnhakukeinoihin/kanaviin.

10.2 Internetin käyttäminen työnhakuprosessissa

10.3 Työmahdollisuuksien esittely asiakkaille ja työpaikan valintaa koskevan prosessin tukeminen.

10.4 Toimivat suhteet työnantajiin ja koulutusorganisaatioihin työ- ja koulutusmahdollisuuksia koskevan tiedon saamiseksi.

10.5 Yhteistyö päätöksentekijöiden kanssa

10.6 Sijoittumista koskevien ehdotusten seuranta

10.7 Asiakkaiden toiveiden yhteensovittaminen työpaikkoihin tai opiskelu- ja koulutusvaihtoehtoihin

10.8 Asiakkaiden tukeminen työssä pysymisessä

10.9 Muuta: (esim. työkokeilut)

Lähde: International Association for Educational and Vocational Guidance IAEVG (2002.) IAEVG Qualification Standards for Educational Guidance and Career Service Providers http://www.uned.es/aeop/Form_fin.htm

LIITE 2: Canadian Standards and Guidelines for Career Development (2001)

Figure 1. Competency Model for Career Development Standards and Guidelines.

Figure 2. Relationship between Core Competencies, Areas of Specialization and Common Skills and Knowledge.

Liite 3: Ohjauksen, neuvonnan ja tiedon jakamisen vertailua

	Ohjaus	Neuvonta	Tiedon jakaminen
Tehtävä	Edistää keskustelun keinoin asiakkaan omaa kykyä parantaa elämäänsä hänen haluamallaan tavalla.	Neuvoa asiakkaalle sopiva toimintatapa.	Antaa asiakkaalle hänen tarvitsemaansa tietoja.
Suhde tietoon	Korostetaan asioiden tulkinvaraisuutta ja monia toimintamahdollisuuksia.	Neuvo perustuu asiantuntijätietoon.	Tarvittava tieto koostuu tosiasioista.
Asiakkaan rooli	Asiakas osallistuu aktiivisesti esittämänsä pulmien ratkaisemiseen. Hänen tavoitteensa ja tulkintansa ovat työskentelyn lähtökohtana. Asiakas on oman elämänsä asiantuntija.	Asiakas odottaa saavansa ongelmaansa asiantuntija-apua neuvon muodossa. Hän on neuvon pyytäjät ja vastaanottaja. Asiakas päättää neuvon noudattamisesta.	Asiakas hakee itselleen puuttuvaa tietoa. Hän on tiedon vastaanottaja. Asiakas käyttää tiedon hyväkseen.
Ammattilaisen rooli	Työntekijä pyrkii keskustelussa vahvistamaan asiakkaan toimintakykyä ja välttää vaikeiden ratkaisumallien tarjoamista.	Työntekijä on asiantuntija eri toimintavaihtoehtojen arvioinnissa. Hän tietää puheena olevasta asiasta enemmän kuin asiakas. Työntekijän on varmistettava, että neuvot ovat asiantuntevia ja ymmärrettäviä.	Työntekijä antaa asiakkaalle hänen haluamansa tiedon. Työntekijä huolehtii tietojen oikeellisuudesta ja riittävytydestä.
Keskustelun kulku	Ohjauskeskustelu on yleensä monivaiheinen ja rakenteeltaan löyhä. Keskustelun kulkuun vaikuttaa asiakkaan tekemät aloitteet ja toisaalta työntekijän käyttämä lähestymistapa. Ohjaustehtävän suorittaminen voi edellyttää useita keskustelukertoja.	Keskustelun perusrakenteena on neuvon pyytäminen ja sen antaminen. Toisinaan neuvon antaminen voi tapahtua työntekijän aloitteesta. Neuvontakeskustelu on joskus melko lyhyt, mutta se voi myös laajentua monivaiheiseksi tehtäväksi.	Keskustelun ydin rakentuu tavallisesti asiakkaan kysymyksestä ja työntekijän vastauksesta. Joissakin tapauksissa työntekijä saattaa tarjota tietoa omasta aloitteestaan. Yleensä keskustelu on lyhyt. Toisaalta oikean tiedon antaminen voi edellyttää monenlaisia tarkennuksia, minkä vuoksi keskustelun rakentuminen ja laajuus vaihtelevat.

OHJUS (2002). Ohjaus- ja neuvontapalvelut työhallinnossa. Ohjausprojektin raportti. Työhallinnon julkaisu no 314. Helsinki: Työministeriö.